

Jenisjoplin: identitatearen berrasmateza

Jenisjoplin: the reinvention of identity

Ainhoa URZELAI VICENTE
Euskal Hizkuntzalaritza eta Filologia Unibertsitate Masterra.
Euskal Herriko Unibertsitatea (UPV/EHU)

Jasotze data: 2018.09.15. Onartze data: 2018.11.23

LABURPENA

Euskal literaturan, oraindik ez dira asko protagonista femeninoa duten eta euskal gatazka ardatz hartzen duten obrak. Hori horrela, esku arteko artikuluko honek arestian aipatutako ezaugarri horiek betetzen dituen Uxue Alberdiren *Jenisjoplin* (Susa, 2017) liburuaren testu-analisia eskaintzea du xede nagusi. Har-tzailearen aldetik harrera ona izan duen obra honen gai nagusia identitatea eta identitatearen berrasmateza da, eta berau gorputzari eta sexualitateari lotuta gauzatzen da. Era berean, 80ko eta 90eko hamarkadetako Euskal Herrira jauzi egiten du eta besteak beste, militantzia, borroka armatua, disidentzia, klase-gatazka, bazterketa soziala, sexua, suizidioa eta droga ditu hizpide. Artikulu honetan liburuak jorratzen dituen gai horiek biltzeko saiakera egin da, baina horrez gain, testuinguru soziopolitikoari, paratestuari, espazioari edo pertso-naiei ere erreparatu zaie. Gorputzak (edo gorputz gaixotuak) kontakizunean duen zentraltasuna ere azpimarratu da lan honetan. Azkenik, Alberdiren eleberri honek euskal subjektu nazional berri bat eraikitze bidea irekitzen duela defen-datuta da, identitate nazional berri bat dakarrela alegia.

Gako-hitzak: Euskal gatazkaren errepresentazioa, protagonista femeninoa, gorputzaren zentraltasuna, identitatearen berrasmateza, testu-analisia.

ABSTRACT

In the Basque literature, there are few books that have a feminine protagonist and speak about the Basque conflict. It is for that reason that this article's main objective is to offer a literary analysis of Uxue Alberdis' book called *Jenisjoplin* (Susa, 2017), work that meets the characteristics mentioned above. The main topic of this book, that has had a very good reception from the critics, is the identity and its reinvention, and it is executed connected with the body and the sexuality. Likewise, it makes a jump to the Basque Country of the eighties and nineties, and among other things, speaks about militancy, armed struggle, dissent, class struggle, social exclusion, sex, suicide and drugs. This article makes an attempt to gather those topics that are addressed in the book, but besides, the sociopolitical context, the paratext, the space and characters are also analysed. The centrality that the body has in this novel has also been underlined in this article. Finally, it is defended that Alberdis' book opens the way to create a new Basque national subject, that is to say, it brings a new national identity.

Keywords: The representation of the Basque conflict, feminine protagonist, the centrality of body, recreation of the identity, literary analysis.

1. Sarrera. 2. Uxue Alberdiren ibilbide literarioa. 3. *Jenisjoplin* liburuaren testuanalasia. 3.1. Liburuaren laburpena. 3.2. Liburuaren harrera kritikoa. 3.3. Liburuaren paratestua. 3.4. Testuinguru soziopolitikoak. 3.5. Pertsonaiak. 3.6. Espazioa. 3.7. Gorputzaren zentraltasuna: gorputza gudu-zelai. 3.8. Lantzen diren beste gai batzuk. 4. Ondorioak. 5. Bibliografia.

1. Sarrera

Lehenik eta behin, azpimarratzekoa da Hyden White eta bestek baieztatu bezala, historia diskurtso narratibo bat baino ez dela, irabazlearen ikuspuntutik egindakoa gehienetan (Olaziregi, 2008: 22). Horregatik, partziala eta osatugabea izan ohi da askotan. Beraz, kontakizun ahalik eta osatuena emateko, beharrezkoa da zokoan utzitako esperientzia horiek ere jaso eta papereratzea. Horrekin batera, azpimarratzekoa da gehienetan, gizonezkoak izan direla erdigunean jarri direnak, haien inguruan ardaztu baitira lan gehienak. Emakumea ez da Historiaren subjektu izan eta isilpean geratu da askotan. Garaileen historiatik biktimen historiara igaro behar gara, hau da, Carlo Ginzburg (1992) eta bestek mikro-historia deitzen duten horretara¹.

Bestalde, zenbait urtez puri-purian egon den eztabaidagaia izan da ea euskal literaturan gatazka politikoaz idatzi den ala ez. Itaun horri emandako erantzunak ez dira beti bat etorri, baina gaur egun (ia) eztabaida handirik gabe onartzen da gatazka politikoaz idatzi dela. Are gehiago, literatura kanonikoa gatazkaren literatura dela esan dezakegu. Kopuruari

[1] Miren Agur Meabe eta Itxaro Bordaren arteko elkarrizketan (2018) bi idazleek aipatzen zuten gure literaturan paraleloan landu izan direla epika handia eta bizimodu arrunteko epika txikia. Diotenez, askotan epika handiagoa dago pertsona arrunt baten bizimoduan salbatzaile handi baten egitandietan baino. Are gehiago, azpimarratzen duten idazleek sortu dituzten pertsonaiak ez direla heroiak, gehien bat antiheroiak direla, bazterrekoak maiz. Esaten dutenez, gauza berria izan da azken horien intimitatera sartzea eta azpimarratzen dute haien belaunaldiak euskal literaturari egindako ekarpena, hori dela oro har (Urretabizkaiaren *Zergatik Panpox* [1979, *Erein*] jartzen dute adibide gisa, zeinak euskal literaturako lehen emakume protagonista dakarren, beste berrikuntza batzuen artean).

begiraturaz gero, argi geratzen da baietz eta gainera, 1990. hamarkadaren azken urteetatik hona gorakada nabarmena² izan du literatura mota horrek (Sarasola, 2009). Baieztapen hori frogatzen dute, besteak beste, Ibon Egañak eta Edu Zelaietak zuzendutako *Maldetan sagarrak. Euskal gatazka euskal literaturan* (UEU, 2006) liburuak edo Amaia Serrano eta Jon Kortazarrek zuzendutako *Gatazken lorratzak. Euskal arazoan isla narratibian 1936tik gaurdaino* (Utriusque Vasconiae, 2012) liburuak.

Arestian aipatutakoaren ildotik, nahiz eta euskal literaturan gatazka politikoaz hitz egin den, ez da harritzekoa zailtasunak izatea euskal gatazka ardatz hartzen duen obra batean emakume protagonista bat aurkitzeko, nahiz eta egon badauden (Olaziregi & Ayerbe, 2016). Pertsonaia femeninoen urritasuna ez da euskal literaturari soilik eragiten dion fenomeno. Hala ere, aipatzekoa da sortzen ari diren genero diskurtso berriek posible egin dutela hala emakume idazleen nola pertsonaia femeninoen agerpena ugaritzea, baita ordura arte landu gabeko zenbait gai jorratzeko ere. Gainera, orain arte landutako gaiak beste ikuspuntu batetik aztertzeko parada ere eman dute. Gema Lasartek bere doktore tesian (2011) subjektu femenino berri baten presentzia iradokitzen du euskal literaturan. Dioenez, nortasun handiagoko pertsonaiak, aktiboagoak edo jendarteak ezarritako rol tradizionaleri uko egiten dietenak ageri dira. Horrez gain, subjektu horiek politikoagoak diren gaiak (nazioarena) ere lantzen dituztela aipatzen du eta baita gorputzaren presentzia³ azpimaragarria dela ere.

Goiko lerroetan aipatutako hori guztia frogatzeko asmoz, protagonista femeninoa duen eta euskal gatazka politikoaz mintzo den obra batera jo dugu, 2017an argitaratutako *Jenisjoplin* liburura alegia. Lan honen helburua obraren testu-analisia eskaintzea da eta bertan ukitzen diren gai nagusienak bederen lantzea. Bide batez, ikusi nahi dugu ea nola adierazi duen Alberdik gatazka politikoa eta zein gizarte mota irudikatzen duen, hots, zeri ematen dion ikusgarritasuna. Horrekin batera, gure xedea protagonista femeninoaren ezaugarriak xehe-xehe aztertzea da, eta baita

[2] Jan Werner Müller-ek (2000 *apud* Olaziregi, 2009) memoriaren eztekezan hitz egiten du.

[3] Miren Agur Meabe eta Itxaro Bordak (2018) aitortzen dutenez, gorputza oso gutxi sartzen zela literaturan eta haien belaunaldian sartu dela gorputza eta honen mina, baita hiztegi positibo bat gorputzaren isuri, min, zauri, sentsazio eta abarrez hitz egiteko eta oraingo belaunaldiak bolada horretaz baliatzen direla. Gorputzetik hitz egitea eta gorputzari buruz hitz egiteak oraindik ere transgresio modu bat izaten jarraitzen du, eta horregatik ildo hori ez abandonatzeaz poztzen dira.

idazleak obra honekin zein ekarpen egiten digun ikustea ere. Horretarako, liburuaren analisi narratologikoa egingo dugu, besteak beste, kontakizuna espazio eta denboran kokatzeko edo narratzaile zein pertsonaia nagusienak azaltzeko. Horrez gain, genero-ikasketetatik joko dugu liburu honetan gorputzak duen zentraltasuna agerian jartzeko eta memoria-ikasketetan ohikoak diren termino batzuk ere geure egingo ditugu, obra honek transmititzen duen memoria motari buruz mintzatzeko.

2. Uxue Alberdiren ibilbide literarioa

Idazleari dagokionez, 1984an jaio zen Elgoibarren eta bertsolari eta idazle gisa da ezaguna, baina aipatzekoa da itzulpengintzan ere jardun duela. Kazetaritzan lizentziaduna da eta zenbait bertsopaper lehiaketa irabazi ostean, 2005ean idazle gazteentzako Igartza bekari esker idatzi zuen bere lehen liburua, *Aulki bat elurretan* (Elkar, 2007). 2007an beste sorkuntza beka bati esker, Joseba Jaka Beka hain zuzen, *Aulki-jokoa* (Elkar, 2009) liburua idatzi zuen eta urte batzuk beranduago argitaratu zituen *Euli-giro* (Susa, 2013) eta *Jenisjoplin* (Susa, 2017) obrak. Azken honekin, 2017ko 111 Akademiaren saria jaso zuen.

Ezin aipatu gabe utzi haur eta gazte literaturan ere egin duela bere ekarpena, baita itzulpengintzan ere. Azken honi dagokionez, azpimarragarri deritzogu 2017an Alfonsina Estorniren poesia itzuli zuela ohartarazteari, izan ere, lan honetan aztergai izango dugun *Jenisjoplin* eleberrian bertan autore hau aipatzen da. Beraz, Alberdiren ibilbide literarioarekin amaitzeko, ezin dezakegu esan emakume polifazetiko hau genero baka-rrera mugatzen denik.

3. *Jenisjoplin* liburuaren testu-analisia

3.1. Liburuaren laburpena

1980ko hamarkadaren hasieran jaiotako Nagore Vargas (aitak jarritako ezizenez *Jenisjoplin*) dugu liburu honetako protagonista eta narratzailea⁴, eta bere bizitza kontatzen zaigu bertan, lehenengo pertsonan azalduta. Liburuan bi plano nagusi bereizten dira, hau da, bi kronologia paralelo daude. Batetik, orainaldiko kontakizuna dago, 2010eko udan hasten dena, Nagore Artxandara bidean doanean autoz Libre irratiko hiru lagu-

[4] Barne fokalizazioa dugu, Nagorerengan jarritako foku finkoarekin eta lehenengo pertsona gramatikalean kontatzen duen narratzaile homodiegetikoa. Horrek aurrez aurre jartzen gaitu protagonistaren barnekoarekin, filtro edo bitartekorik gabe.

nekin (Irantzu, Karra eta Lukarekin). Hauek azken bilera bat egitea erabaki dute, jakinaren gainean baitaude polizia atzetik dutela eta terrorismoaren goraipamena leporatuta irratia itxi eta ziurrenik preso hartuko dituztela. Plano hori 2014an amaitzen da. Bestetik, irakurlea flash-backen bidez Nagoreren haurtzaro eta gaztarora eramaten duten kontakizunak daude (1982tik 2003 ingurura artekoak)⁵. Liburuaz azken hiru hamarkadetan dago girotua, euskal gatazka testuinguru gisa hartuta. 2010ean (28 urterekin) hiesa diagnostikatzen diote, ETAk armak utziko dituela adierazten duen urte berean. Gertakari horrek protagonistaren bizitzan inflexio puntu bat ekarriko du, norabide aldaketa bat, eta bere identitatea berrasmatu beharko du. Nagoreren bidaia horretan murgiltzera gonbidatzen gaitu Alberdik mintzagai dugun obran.

3.2. Liburuaren harrera kritikoa

Lehenengo eta behin, azpimarratzekoa da aztergai dugun obra hau Euskal Herriko literaturazaleen bilguneak ematen duen 111 Akademiaren sariaren onuraduna izan zela 2017an. Bigarrenik, aipatzekoa da *Jenisjoplin* liburu salduenen zerrendako goi postuetan egon dela. Beraz, argi dago irakurleriak bederen ondo erantzun diola Alberdiren azken nobelari.

Obraren gainean egin diren kritikei begiratu bat emango bagenie, eta soilik kritiken hemerrotekan daudenetara mugatuz (zazpi kritika guztira), oro har liburuak harrera ona izan duela esan dezakegu. Mikel Asurmendik (2017) dioen legez, nobelak zeresana eman du dagoeneko, eta onerako, gure uste apalean. Alde batetik, adituak bat datoz baieztatzean idazleak bikainki uztartu dituela hainbat belaunaldiren narrazioak. Javier Rojok (2017) dioen moduan, Euskal Herrian azken urte hauetan gertatutakoaren kronika azaltzen zaigu orriotan, Nagore Vargas gertakari horien guztien lekukoa ere bada-eta. Beraz, hurbilpena gertutik egindakoa da. Gainera, Usoa Alberdiri (2017) jarraituz, irakurlea 80ko eta 90eko hamarkadetakoa Euskal Herrira itzuliko da, baina kontakizun honetan (joandakoak beti edertzeko ohiko joeraren kontra), orduko zikinkeria guztia-ekin aurkituko da irakurlea. Beste alde batetik, Nagore protagonistaren figura azpimarratzen dute kritikariek, eta bat datoz indar ikaragarriko pertsonaia dela baieztatzean. Ibon Egañak (2017) adibidez, zalantzarik gabe baieztatzen du protagonistaren konplexutasuna eta bilakaera dela

[5] Bi planoetan erritmo diferentek darabiltza egileak. Lehenengo garaietan ekintza asko dago eta protagonisten elkarrizketak biziagoak dira. Iraganeko pasarteak, berriez, narratiboagoak eta deskribatzaileagoak dira.

nobelaren osagai indartsuena, irakurle askoren gogoan iltzatuko dena eta norabide ugarityarantzko gogoeta mamitsuei bidea zabaltzen diena.

Horrez gain, ez dira gutxi liburuak ukitzen dituen gaien aniztasuna goraiatu duten kritikariak. Amaia Alvarezek (2017) dioenez, batetik, euskal gatazkari (edo gatazkei) buruz hitz egiten du nobelak eta garai baten erradiografia egiten du mende aldaketari begira jarriz. Bestetik, euskal identitateari buruz mintzo da; egungo subjektu politikoa marrazten ahalegintzen da bertako pertsonaien, gertaeren eta hausnarkeen bidez. Gainera, sexua, droga eta rock and rolla izango ditugu harietako batzuk, hauen eragin eta ondorioak. Militantzia, disidentzia, klase-gatazka, bazterkeria sozialak dakarren krudeltasuna, ohiko ereditik kanpo dagoen familiaren gorabeherak, medikuntza, gaixotasuna eta haren inguruan dauden tabu moralak, ahultasuna, gizakion zaurgarritasun eta hauskortasuna, zaintza, plazera zein indarkeria ere presente daude kontaktetan. Iratxe Esparzak (2017) adierazten duen legez, Alberdik sakonki eta oreka mantenduz egituratu du testua eta hari nagusiari darizkion adarren ugaritzeak izugarri aberasten du eleberria.

Hizkuntzaren aldetik ere jaso ditu laudorioak *Jenisjoplinek*. Asurmendik (2017), nobelaren dohainez ari dela, hizkuntza bizia, hizkuntzaren doitasuna, solaskideen mintzoaren bizitasuna, protagonisten sen askotarikoaren adiera-bideak eta adierazpideak goraiatzen ditu. Peru Iparragirrek (2017) orokorrean hizkera soil eta batere behartu gabeen idatzia dagoela gaineratzen du, hitanoz emandako elkarrizketekin topo egiteak agian irakurleen bat harritu dezakeela ohartaraziz, eta Egañak (2017) ere ildo beretik jotzen du, irakurleak estilo jostari eta arin baina landu batekin topo egingo duela esanez.

Liburuak izan lezakeen ahulguneren bat aipatzearen, Egañari (*ibidem*) nobelak planteatzen dituen hainbat gatazka eta pasarte (klase-gatazka edo borroka armatuarena, esaterako) diskurtso-mailan edo maila sinboliko-metaforikoan garatzen direla iruditu zaio, eta ez dela hainbeste sakontzen haiek dituzten ondorio material edo korporaletan. Era berean, elkarrizketa ugari eta bizi-biziek pertsonaia diferenteak aurrez aurre jartzeko bainoago auzien inguruko ikuspegi bat, Nagore Vargasena, garatzeko funtzioa dutela iruditu zaio aldika, bigarren mailako pertsonaien sakontasunaren kaltetan. Esparzak (2017) ohartarazten duenez, pasarteren batean Nagoreren ahotsak talka egiten du hirugarren pertsona dabilen narratzailearenarekin, eta elkartze mehe horretan zerbaitek huts egiten duelakoan dago.

Azkenik, eta baina guztiak gaindituz, Alberdik irakurlea axolagabe uzten ez duen liburua dakarkigula esatera ausartuko ginateke, azken orria irakurri ostean ere burua liburuari itsatsita geratzen den horieta-koa.

3.3. Liburuaren paratestua

Lehenik eta behin, azpimarratzekoa da liburuaren izenburua dela irakurlearen arreta deitzen duen lehenengo elementua. Idazleak rock and roll eta blues abeslari izan zen Janis Joplin estatubatuarrarekin lotura egitera bultzatzen gaitu zuzenean. 27 urterekin heroina gaindosi bategatik hil zen musikari hau emakumearen eta 1960ko hamarkadako kontra-kulturaren sinboloetako bat da eta rockaren historian izartzat hartzen den lehenengo emakumea da. Baina, zergatik egin du Alberdik liburuari izen hori emateko hautua? Bada, Nagore Vargasen izengoitia da Jenisjoplin (Rafa Vargas aitaren kantari kuttuna izan zen Janis Joplini hartua). Aldeak alde, Nagoreren eta Janis Joplinen artean hainbat paralelismo aurki ditzakegu. Erreboltariak dira biak ala biak, destino berak parekatuak, hiesaren eramaileak dira eta.

Portadan Lander Garro argazkilariaren zuri-beltzeko potreta dator eta haren bidez Jenisjoplin protagonistarekin lehen kontakua lortzen du irakurleak. Gela ilun baten eta ohean etzanda dagoen emakumea ageri da, zigarro bat erretzen. Pertsona hori Nagore Vargas izan daiteke, Janis Joplinen itzala atzean duela. Bide batez, tabako kez betetako taberna ilunak dira protagonista gusturen sentiarazten duen giroa.

Elementu paratestualekin amaitzeko, liburua hiru kapitulutan antolatuta dago, baina horien barruan iraganeko zein orainaldiko kontakizunak biltzen dira. Egañari (2017) kapituluen banaketa horrek tesi-antitesisintesi eskemari hurbil xamarretik jarraitzen diolako inpresioa eragin dio eta uste dugu ez dabilela bide okerretik.

3.4. Testuinguru soziopolitiko

Lehenik eta behin, azpimarratzekoa da 80ko hamarkada oso garai nahasia izan zela mundu mailan. Punk mugimenduaren garaia zen, kontrakulturaren, erresistentziaren, desengainuaren eta inkonformismoaren garaia. Mugimendu kontrakultural famatuena Madrilen zegoen, baina gogorrena ziurrenik gurean gertatu zen. Euskal Herriko gatazka politikoaren unerik gogorrenetakoak izan ziren. Olaziregiri (2017: 11) jarraiki,

hamarkada hartan eragin zuen ETAk biktima kopururik handiena. Are gehiago, 1980. urtea ETAk eragindako terrorismoaren urte gogor eta odoltsuena izan zen, zeinari taldearen ‘berun urtea’ deitu zitzaion. 200 atentatu, eraildako 98 pertsona eta 22 bahiketa izan ziren urte hartan (Burgo, 2014). Estatu terrorismoa eta GAL erakunde paramilitarraren ekintzak ere aipatu behar ditugu aurrekoarekin batera. Punkaren (RIP, Eskorbuto, Vulpes, Cicatriz, Parabellum), heroinaren eta kale borrokaren urteak izan ziren. Heroina gazte belaunaldi baten zainetan sartu zen eta aurretik eraman zituen gazte asko eta asko, sistemaren aurka borrokatzeko prest zegoen belaunaldi oso bat hain zuzen. Horrekin batera, ezin hiesa aipatu gabe utzi. Hiesaren pandemia ofizialki publiko egin zen lehenengo aldiz 1981eko ekainean, AEBetako Gaixotasunen Prebentziarako eta Kontrolerako Zentroak alarma piztu zuenean. Espainia trantsizio garaian zegoen. 1981ean Estatu kolpe saiakera bat egon zen eta gero sozialistak jarri ziren gobernuaren buru, Felipe Gonzálezen gidaritzapean. Euskal Herriko egoera ekonomikoa ez zen batere ona, hainbat enpresek atek itxi behar izan baitzituzten.

Euskal Herrira droga nork sartu zuen azaltzerako orduan, ez dago erabateko adostasunik, baina askok diotenez, estatu espainiarra izan zen arduradun nagusia, hots, guardia zibila. Hori egia balitz, arrazoiak asmatzea ez litzateke batere zaila izango: gazteria otzan eta “entretentuta” mantentzea, politikan sartu ez zitezten. Beste era batera esanda, iraultza gosea drogaz itotzeko estrategia eraginkorra izan zela esaten da. Hau da liburuan Nagorek aipatzen duena, izan ere, Peruri azaltzen dio heroina helburu politikoetarako erabili zela eta guardia zibilak droga banatu zuela. Esanguratsua da ondorengo aipu hau: “ETAk zerbaitegatik akabatu izan ditik trafikanteak [...] belaunaldi oso bat garbitu zitean, hain justu, trantsizioaren ipuina irentsiko ez zuena” (Alberdi, 2017: 112⁶). Gainera, pertsonaia honek berak Peruri ohartarazten dio AEBetan antzekoa gertatu zela crack-arekin (112, 113).

Gorago aipatu bezala, liburuak bi plano ditu, 1982 eta 2003 urteen artekoa batetik eta 2010eko udatik 2014ra artekoa bestetik. Bada, 2010. urtea Nagoreren bizian inflexio puntua dela esan dezakegu, urte horretan bertan hiesa diagnostikatzen baitiote. Gainera, benetako gertaera his-

[6] Hemendik aurrera liburuaren orrialdeak bakarrik adieraziko ditugu parentesi artean.

[7] Hala ere, ezin aipatu gabe utzi zenbaitek iradoki dutela ETA egoeraz baliatu zela eta dirua lortzeko droga asko sartu zuela Euskal Herrian.

toriko batekin lotuta dago berri hori: sasoi horretan ETAk jardun armatua behin betiko uztea erabaki zuen. Nagoreri hiesa diagnostikatzen diotenerako Euskal Herriko giroa desberdina da. Militantzia beste era batera gauzatzen da eta oro har giro burgesagoa da nagusi.

Atal honetan aipatutako guztia garrantzitsua iruditzen zaigu, hau da, garaiko euskal gizartearen berri izatea ezinbestekoa iruditzen zaigu, izan ere, nobela honetan memoria drogarekin dago lotuta.

3.5. Pertsonaiak

Lehenengo eta behin Nagore Vargas protagonista aipatu behar da. Hau 1982an jaiotako guraso ezkertiarren alaba da, kazetaria ofizioz. Tabernarien alaba da eta txikitatik taberna izan du bizileku nagusi (beherago landuko da tabernak duen garrantzia). Gazte kementsu eta indartsua da: bizitzak zaildua, klase apalekoa, politikoki engaiatua, ezarritako araei su- harki aurre egiten diena; harik eta seropositiboa dela eta hiesa duela jakiten duen arte. Gertaera honek inflexio puntu bat markatzen du, norabide aldaketa bat Nagoreren bizitzan. Diagnostikoak bere identitatea guztiz eraldatzen duela ikusiko dugu hurrengo atal batean. Hasieran ageri zaigun neska gazteak ez du bikote-harremanetan sinesten (64) eta maitasuna praktikotasun kontua dela iruditzen zaio, neurtu eta negoziatu daitekeen zerbait (65). Beldurrik gabe bizi da, azkar, intentsitate handiz, ausardiaz. Txikitan eskolako mutilei aurre egiten die (86), labanaz mehatxatzen duen mutilari aurre egiten dio, tabernan iraindu duen mutilari eraso egiten dio (128) edo kaleko istiluetan sartzeak bizirik sentiarazten du (145).

Beraz, azpimarratzekoa da hemen ez dugula emakume pasibo batekin topo egiten, ez horixe. Nagorek ez du emakumeari tradizionalki egotzi zaion rola betetzen (ama edo emazte menpekoa, etxeakoandrea, zaindaria, otzana), izan ere, rol aktiboa dauka gatazkan. Horregatik, soldaduaaren edo gerlariaren rola betetzen duela esan genezake (ausarta, indartsua, militantea eta borrokalaria da, emakume falikoa nolabait esatearren⁸). Benetan azpimarragarria iruditzen zaigu orain esan duguna, izan ere, gure uste apalean (eta ezagutzen dugunera mugatuta), euskal literaturan ez dago horrelako protagonismoa duen emakumezko konta-

[8] Ezin aipatu gabe utzi Nagorek nolabait ama izateko aukera izan zuela baina ama izateari uko egin ziola, abortatu egin baitzuen (40).

kizunik gai historikoei buruz⁹, edo hori iruditzen zaigu behintzat. Hala ere, aitortu behar dugu momenturen batean zaintzailearen rola betetzen duela Nagorek, aitak etxetik alde egin eta ama depresioak jota dagoenean alegia (122). Gainera, gero ikusiko dugun legez, pertsonaia honek bilakae-ra bat izango du.

Marjinetatik borrokan ari den pertsonaia dugu, erresistentzia identitateen taldean kokatu behar dugu beraz¹⁰. Hasiatik bertatik kontraesan bezala betetako pertsonaia dela ikus dezakegu. Batetik, ezkertiarra eta errebeldea da, teorian eta praktikan, baina bestetik, “euskaldun peto abertzaleek” behin eta berriz gogorarazten diote ez dela osoki haien artekoa (165). “Erdi-maketoa” izatearen lotsa¹¹ eta ezkertiarra izatearen harrotasuna dauka aldi berean (178). Esanguratsua da ere honako aipu hau: “Ez nintzen bertsozale porrokatua, horretan ere ez nintzen sartzen abertzale inbentariatuaren soslaian” (243). Pertsonaia borobil bat dugu beraz, E. M. Forsterren sailkapenari jarraituz, pertsonaia dinamikoa eta konplexutasun handikoa. Pertsonaia polifonikoa dela iruditzen zaigu, lagun artean nahiz familiaren baitan eraikia. Ildo beretik, gainerako pertsonaiekin dituen elkarrizketa eta interakzioek protagonistaren zeharkako karakterizazioan eragina dute eta haiek Nagoreren karakterizaziorako eraikiak izan direla esan dezakegu.

Rafa Vargas aipatu behar da batetik, Nagoreren aita. Politikan inplikaturako gizona da, langile-komiteetan afiliaturakoa (30). Andaluziarra

[9] Horregatik har dezakegu Nagoreren istorio hau kontra-kontakizun bezala, zentzu horretan ulertuta bederen.

[10] Castells-ek (2001: 30) identitatearen inguruan hausnarketa bat egiten du eta hiru mota proposatzen ditu boterearen inguruan eraikiak edota botere harremanak ardatz nagusi dituztenak. Batetik, identitate legitimatzaileak izendatzen ditu. Hauek gizarteko erakundeek bere hegemonia zabaltzeko eta arrazionalizatzeko hedatutako identitateak lirateke. Nazioari, arrazari, generoari lotua legoke kontzeptu hori. Bestetik, erresistentzia-identitateak izango genituzke, dominazioak estigmatizatu eta gutxietsitako identitate marjinalak. Azkenik, egitismo identitateak, gizarte-eragileak identitate berri bat aldarrikatzean sortzen direnak, gizarte-egitura osoaren eraldaketa bilatzen dutenak. Castells-ek egiten duen sailkapen horretan, euskal emakume idazleak emakumea nazioarekin lotzeko orduan, talde honetan kokatuko lukete pertsonaia femenino protagonista (Lasarte, 2011: 234). Baina Nagore Vargasen kasuan, erresistentzia identitateen barruan sartu behar dugula uste dugu.

[11] Nahiz eta euskalduna izan, ez da guztiz euskaldun sentitzen. Pasarte batean aitaren aldetiko abizen erdaldunak ezartzen dion marka aipatzen da. Kontuan hartu behar dugu Sabino Aranak nahiago zuela abizen euskalduneko eta erdaraz mintzo zen euskalduna, abizen erdalduneko eta euskaraz mintzo zen pertsona baino (Iztueta, 2003: 851). Garai hartan pisu handia zuen ideia horrek (gaur egun diasporan garrantzi handiko kontua da hau).

da jatorriz eta klase kontzientzia garbia adierazten du, baita “maketo” izatearen kontzientzia ere. Aipatutako hau ondorengo aipuan dakusagu: “Konbentzituta zegoen markaketa gastronomikoa propio egina zela euskaldunak eta maketoak ongi bereizteko” (266). Esanguratsua da ere honako hau: “Inteligenteen eta intelektualen artean [...] eskailera bakarra zagon: dirua [...] gu inteligenteak ginen”. Gainera, esplizituki esaten da berak piztu zuela detonagailua Nagorerengan (160), izan ere, aurkitzeko gauza asko dituela eta arriskatu egin behar dela aipatzen dio gaztetan (158, 160). Beraz, liburuan zehar argi azaltzen da zein herentzia transmititu dion aitak alabari (klase-kontzientzia, zapaldua izatearen kontzientzia eta borrokarako grina)¹². Aita eta alabaren arteko harremana deigarria da oso, izan ere, garbi ikusten da Nagorek aita gertu izan nahi duela eta ez duela hark alde egiterik nahi. Txikitan aitaren alboan pasatako momentu zoriontsuak deskribatzen zaizkigu (82) eta hiesari aurre egiteko medikuarenera joateari uko egin eta aitak alde egiteko keinua egitean, Nagorek amore ematen du¹³ (211).

Arantzazu Alkorta Nagoreren ama da eta euskaldun familia pobre batetik datorrela dakigu (29). Gizarteak emakumeei esleitutako rol tradizionala betetzen duela esan dezakegu. Esanguratsua da ondorengo pasarte hau: “Menpeko eta esaneko izaten ikasi zuen, barnekorik ezer ez adierazten” (29). Batek pentsa lezake ama ahul gisa ageri zaigula, gizonak etxetik alde egiten duenean depresioak jota igarotzen duelako epe luze bat. Beraz, ama abandonatuaren irudia presente dago pertsonaia honekin¹⁴. Amarekin amaitzeko, ezin aipatu gabe utzi harreman konplexu samarra duela berarekin ere eta modu implizituan amaren ausentzia zein beharra izugarria dela.

Rosa Morenok, Nagoreren amonak, paper garrantzitsua jokatzeko duela uste dugu. Nagorek kontaktatu duen legez, amonak Hiesaren Aurkako Batzordean parte hartzen zuen aktiboki eta bileretara joaten zen (hiesaren aurkako militante aktiboa da beraz). Txikitan harekin joaten zen

[12] Hemen egoki deritzogu memoria filiatiboaz eta Jan eta Aleida Assmann-en memoria komunikatiboaz hitz egiteari. Hau eguneroko komunikazioan oinarritzen den memoria kolektiboa da (etxean jasotakoa). Eguneroko komunikazioa ez da espezializatu eta elkarrekiko harremanean moldatzen da. Ahozko historiari dagokio (ahoz transmititutako memoria da, ez dago liburu formatuan) eta denbora-tarte mugatua hartzen du, hiru edo lau belaunaldi (Arroita, 2015). Gainera, memoria komunikatiboaren edukia aldakorrak dira eta ez diote oinarri edo euskarri finkorik ematen taldeari bere iraganarentzat.

[13] Nagore eta aitaren bikotekide berria ere ez dira oso ongi moldatzen (159).

[14] Lasartek (2011) dioenez, hau ohikoa da emakume idazleen lanetan.

Bilbora eta heroinazaleei xiringak eta kondoiak banatzen zizkieten (92). Ondorioz, Nagorek ezin du erruduntasun sentimendua gainetik kendu (149). Argi esaten du amona bizirik balego Nagorek ez liokeela bere buruari barkatuko, bi aldiz infernu bera pasarazteagatik (92). Argi ikusten da protagonistak duen erru sentimendua (aitak arreba eta lagunik onena hiesaren erruz galdu zituela aipatzen da eta horrek ere protagonista aztoratzen du, zalantzarik gabe).

Protagonistaren familiarekin amaitzeko, Karmen Vargas aipatu beharra dago ezinbestean, 20 urterekin hiesak jota hildako izeba. Behin baino gehiagotan esaten zaigu Nagorek atxikimendu handia sentitzen duela eta hori goren gradura eramaten da liburuaren bukaeran. Ospitalean dagoe-la, Nagorek Karmen entzun eta usain dezakeela kontatzen du eta haren besoetan ikusten du bere burua, biraka eta “ama!” dei eginez. Pasarte zinez samurra eta hunkigarria iruditu zaigu, nobelaren giltzarrietako bat zalantzarik gabe. Nagore bezala, emakume borrokalaria iruditu zaigu. Kartzelatu zutenean haurdun zegoela esaten zaigu eta bere egoeraren berri izan zuenean desintoxikatzea erabaki zuela, baita lortu ere. Hala ere, haurrak bi urte betetzean Karmeni hiesa diagnostikatu eta handik gutxira hiltzen da.

HB-ko politikari baten semea den Peru ikaskideak Nagoreren irakasle papera betetzen du, haren ahotik ezagutzen baitu Jarrai, militantzia, borroka armatua, iraultza, sozialismoa, gerra zikina, ekintzak, preso politikoak, gutarrak, vis a visak eta abar, eta abar (111). Pertsonaia honekin batera Karra aipatu behar dela uste dugu, izan ere, honek egiten dio leku Nagoreri ezkerreko Bilbon. Bertan integratzeaz gain Segiko neska (tartean Irantzu) aurkezten dizkio. Irantzu aipatu dugula, azpimarratzekoa da bi nesken arteko elkarrizketak oso interesgarriak direla, galdera eta hausnarketa interesgarriak plazaratzen direlako. Nagoreren kontzientziaren ahots gisa jarduten duela esan genezake eta haren izaeraren gaineko informazio ugari ematen digu. Haritzek ere (LABeko liberatuak) Nagoreri askapen borroken zerumuga zabaldu ziola aipatzen da (170) eta haren eskutik ezkerreko Bilbo ezagutu zuela.

Laburki bada ere, Maritere Kortabarria Lasaldeko auzokidea aipatu beharreko pertsonaia dela uste dugu. Pertsonaia marjinala da ere: auzoan erotzat dute, eskizofrenia duen alaba bat eta bortxaketa batzuegatik kartzelatik irten berri den seme bat dauka. Sozialki estigmatizatuta dagoen familia ordezkatzeko du eta protagonistak arratsalde dezente igarotzen ditu Maritereren etxean (85).

3.6. Espazioa

Hernandezek (2011: 115-116) dioen legez, espazioa ekintzak gertatu eta pertsonaiak dauden edo mugitzen diren dimentsioa da. Espazioaren azterketa pertsonaiena baino okerrago ikertu izan da narratologiaren alorrean, baina hemen zertzelada batzuk ematen saiatuko gara, ezinbestekoa iruditzen baitzaigu espazioari begiratu bat ematea. Espazioa eta garaia kontuan hartzen saiatuko gara, biak oso erlazionatuta baitaude¹⁵. Ez hori bakarrik, espazioa oso erlazionatuta dago pertsonaiekin, eta horregatik, kronotopoaz gain biokronotopoaz hitz egin behar dugu.

Garridori (1996: 211) jarraiki, espazioa ez da inoiz axolagabea pertsonaiarentzat. Defendatzen duenez, gehienetan espazioa pertsonaiaren metafora edo metonimia da. Esandako hau agerikoa da aztergai dugun obran, izan ere, espazioak protagonistaren gogo-aldartea islatzen, argitzen edo justifikatzen du.

Hernandezek (2011: 117) gogorarazten duen moduan, pertsonaien karakterizazioaren atal bat espazioaren bidez egin daitekeen bezala, pertsonaia bat bere ohiko espaziotik atera eta zeharo arrotza zaion beste batean kokatzean egon daiteke istorio batzuen funtsa. Gure ustez baiez-tapen hori bete-betean gauzatzen da *Jenisjoplin* eleberrian, izan ere, Nagore gatazka eszena batetik (dela borroka armatua, militantzia edo klase-gatazka) beste gatazka eszena batera mugitzen dela iruditu zaigu (hiesari aurre egin beharra), eta aldaketa horrek identitatea berrasmatzeko beharra dakarkio.

Azter ditzagun jarraian liburuan agertzen diren espazioak zeintzuk diren (esan gabe doa espazioen balio sinbolikoan jarri behar dugula arreta berezia).

Kontakizuna Euskal Herrian gertatzen da nagusiki. 80ko hamarkada-ko Lasalde ageri zaigu lehenik (Elgoibar gogoraraziko ligukeena), yonkien mundua eta Euskal Herriko gatazka unerik gogorrenetarikoak bizi ditu bertan protagonistak. Izeba hiltzen denean Nagore amonarekin batera Andaluziara joaten da, Karmenen heriotzaren dolua pasatzera (57). Aitar-en aldeko familia bertakoa da, beraz, lotura emozional bat du toki horrekin. Gainera, La Esperanza deitzen da herria, inola ere ez modu ino-zoan hautatutako izena.

[15] Erlazio hortaz jabetzeko garrantzi handikoa da M. Bakhtinek asmatutako “kronotopo” kontzeptua, hau da, nongotasunak eta noizkotasunak harreman estua dutela onartzea (Hernandez, 2011: 116).

Bilbok garrantzi handia du. Bertan gertatzen da narrazioaren atalik nagusia eta hiri hori da Nagore subjektu politiko kontziente gisa erakitzen den espazioa. 1997an Guggenheim museoa laster zabalduko dutela esaten zaigu eta Aznar zein Espainiako errege-erreginen bisita egongo dela. Horregatik, atentatu saiakera bat prestatzen dute, naiz eta ezer ez den planeatutako moduan irteten (157). Ekintza hau errebelazio-une gisa bizi du protagonistak, bizitzaren lehen lerrora igarotzeko dei gisa (160). Nagore egoten den ospitalea ere aipatzekoa da, bertan pasatzen baititu bere bizitzako une gogorrenak. Hilzorian dagoela, aitari Portugalete eta Getxo lotzen duen zubi esekia ikustera joateko eskatzen dio. Zubi hau Nagoreren egoera fisikoaren metafora gisa ulertu beharra dagoela uste dugu, izan ere protagonista bizitzatik eskegita dago, orainari eusten, zubia bezalaxe.

Tabernak izugarritzko garrantzia du. Hiru taberna agertzen zaizkigu Nagoreren bizitzan: *Zazpi*, heroinazaleak biltzen diren antroa (56), *Media Luna* eta *Ataka*. Protagonista txikitatik hezi da tabernan eta lanean ere ibili da bertan. Hain da handia tabernarekiko duen atxikimendua ezen *Ataka* saltzen dutenean Nagore gorputz atal bat ebaki izan balio bezala sentitzen den. Tabernarekin erabateko identifikazioa zuela ikusten da: “Bat-batean nobiorik, amoranterik eta tabernarik gabeko Nagore nindunan; deus gutxi” (117). Hori gutxi balitz, Nagore eta Irantzu desagertzeko arriskuan dauden tabernei buruz hitz egiten ari direnean (heroinari iraukako tabernariak dituztenak, speed arrastoak dituzten txokoak dituztenak...), zorioneko lekuak deitzen die Nagorek. Etxean sentitzen da haietan eta honako hau aitortzen dio lagunari: “Taberna gutarrak defendatzea nire burua defendatzea zen” (118). Ez dago zalantzarik zer nolako atxikimendua dien halako tabernei.

Azpitarragarria iruditu zaigun beste toki bat eskolatik irten eta pertsonaiak joaten diren industrialdea da. Izan ere, hura heroina kontsumitzaileen bilgune dela aipatzen zaigu. Karmenek ere hor zulatzen zituen zainak (112)¹⁶.

Bordelek ere garrantzia du. “Bigarren aukeren lurralde” gisa irudikatzen zaigula uste dut, baina gaixotasunarekin erabat lotuta. Izan ere, bertara joaten da Lukarekin beste diagnostiko baten bila. Azpitarratzekoa da giro alai dela nagusi bertan eta bikotea askatu egiten dela

[16] Hemen ikusten da memoria atzera egitean drogarekin lotutako lekuak agertzen direla.

nolabait. Dantza egiteaz gain Nagore subjektu sexual eta erakargarri sentitzen da, diagnostikoa jaso zuenetik lehenengoz (190).

Horrekin lotuko genuke ere protagonistak Irantzurekin batera Formenterara egiten duen bidaia. Nagoreren hitz hauek adierazten digute bertan sentitzen duen plazera: “Hementxe geldituko ninduken betiko [...] mundua atzean uztearen irudipen iragankorra” (200). Gainera, berriz ere Euskal Herrira itzultzen direnean Nagoreren egoerak txarrera egiten du nabarmenki (210)¹⁷. Madril ageri zaigu kontaktaren hasiera aldera, baina Auzitegi Nazionalarekin eta epaiketekin lotuta dago, beraz, ez zaigu inola ere leku idiliko edo atsegin hartzeko leku gisa irudikatzen. Horrez gain, Caracaseko Petare auzoa ageri zaigu (hau ere Lasaldeko giro marjinalarekin alderatu dezakegu) eta lotura politikoa dela esan dezakegu. Oso esanguratsuak iruditu zaizkigu protagonistak bertan egiten dituen go-goetak: “Errudun sentitu nintzen nire azalaren koloreaz, eta laguntza eskaini izanaz lotsa; biolentziari boterearen goiko eskaileratik begiratzeaz, zikin” (223). Lehenengo aldiz, boterearen jabe sentitzen da¹⁸.

Azkenik, istorioaren amaieran Getarian ageri zaizkigu Nagore eta Luka eta leku idiliko gisa deskribatzen zaigula iruditzen zaigu. Hemen aipatu gabe utzi ezin daitekeen eta metafora moduan funtzionatzen duen irudi bat dago, nobelaren esanahia nolabait laburtzen duela iruditu zaiguna. Otarrain baten muda-aldatzea agertzen da. Otarrainak azal zaharra utzi du baina berria egin gabe daukanez, oso bigun dago. Azala aldatzen dauden otarrainak beste putzu edo igerileku batera pasatzen dituzte arduradunek, oso zaurgarri eta edozeinek eraso egiteko moduan geratzen

[17] Aitzinera joan aurretik, aipatu gura genuke bidaia transformatu egiten duela pertsona eta literaturan protagonistaren autoezagutza eta ihesaldiarekin lotu izan dela bidaia. Uste dugu liburu honetan ezin dugula transnacionalizazioaz hitz egin Amhed-ek darabilen zentzu hertsian, baina uste dugu Euskal Herriatik irteerak despersonalizazio puntu bat ematen diola protagonistari, itogarri zaion espaziotik ihes egiteko aukera bederen. Lasartek (2011: 233) dioenez, emakume idazleek euren diskurtsoak nonbait kokatzeko beharra dute eta espaziorik erabiliena nazioarena (Euskal Herriarena) da. Batzuek, gutxienez, lehen mailan, eta gehiengoak bigarren mailan. Gainera, egile horrek baieztatzen du badagoela joera bat pertsonaiak naziotik kanpora ateratzeko beharra bistararazten duena, pertsonaiak Euskal Herrian ito egiten direla edota kanpoa erakargarriago eta askeago sentitzen direla euren eginbidean.

[18] Oso interesgarria da hemen aurkeztu diren espazioen eta klase sozialen arteko lotura aztertzea. Azpimarratzekoa da Venezuelen Nagore zapaltzailearen bandotik gertuago sentitzen dela langile-klasetik baino. Antzekoa esango genuke opor lekuei buruz, horiek ez baitira oro har langile-klasearekin lotzen.

direlako. Nagore ere egoera berean dagoela iruditzen zaigu, azalberritzen, eta bitartean ahul eta zaurgarri dago¹⁹.

3.7. Gorputzaren zentraltasuna: gorputza gudu-zelai

Jenisjoplin liburuan gorputza ezinbestean aipatu beharreko elementu zentrala dela iruditzen zaigu. Protagonista zerbait baldin bada gorputza da, gorputz gaixotua, gorputz medikalizatua. Kontakizuna Nagorek sentitzen duen horretan ardaizen da eta sentimendu zein adierazpen guztiak gorputzaren bidez ematen dira. Protagonistak gorputzetik bizi du guztia eta edozein liskarri egiten dio aurre bere gorputzetik. Nagorentzat gorputzak berebiziko garrantzia dauka. Batetik, gorputzetik jartzten da harremanetan, bertatik egiten ditu sexua, maitasuna, biolentzia, gorrotoa eta militantzia. Jarraian daukagun honako aipu hau dugu horren adierazgarri: “Sexuari eskerrak iskin egin niola bakardadeari [...] berreskuratu nuela nerabezaro galdua; eta izarapekoak ireki zizkidala militantziaren, taldetasunaren, hiriaren eta autonomiaren ateak. Zerbait zor diot larruari” (171). Bestetik, bere bizia goitik behera (edo barrutik kanpora, esan nahi bada) aldatuko duen gaixotasuna gorputzean gorpuzten da. Hiesak gorputza fisikoki eta psikologikoki kaltetzen du. Diagnostikoak bere gorputzean arrotz sentiarazten du Nagore, kontrola ezin dezakeen zerbait gertatzen ari zaio eta ez da bere buruan jabe sentitzen. Diagnostiko horrek ikaragarritzko eragina du bere bizitza sozial eta sexualean, hurrengo aipuek adierazten duten legez:

Urrundu egin nintzen tabernetatik eta bilera jendetsuetatik. Edateari utzi nion. Lagun zalapartatsuak aldendu egin zitzaizkidan pixkanaka, izena galdu zuten ostegunek, ostiralek eta larunbatek. Irratia ixtearekin, militantzia-girotik ere urrundu eta Bilboko giro progreaan erreferente izateari utzi nion. Gero eta jende gutxiagori interesatzen zitzaion nire iritzia; niri ere apenas. “Gutarron” burtsan kotizatzeari utzi nion (138).

Jarraian dagoenak, arestian bizitza sozialari buruz esandakoa islatzen du eta bikain laburbiltzen du nola sentitzen den protagonista: “Diagnostikoarekin sexualitatea, erotika eta sedukzioa kastratu zizkidaten kolpe”

[19] Metafora hau gehiago orokortu genezake eta Alberdik euskal gizarteari erreferentzia egiten diola interpretatu. Izan ere, susmoa dugu euskaldunoi ere, gizarte bezala kostatzen ari zaigula iragana atzean utzi eta etorkizun berri baten bila joatea, alegia, oraindik ez dakigula nola eraiki herri baten identitatea.

(247). Protagonistaren identitatea gorputzetik eta harremanen polifonian eraikia dagoela esan genezake.

Gorputzaren²⁰ eta hiesaren gaiak egundoko garrantzia dute. Protagonistak diagnostikoari uko egiten dio eta horrek Herioren besoetara eramaten du ia-ia (kontaketak aurrera egin ahala ulertzen dugu zergatik jokatzeko duen horrela, zergatik borrokatzen duen modu horretan). Jada ikusi dugun legez, mintzagai dugun gaixotasuna euskal gatazkarekin batera doa. Hala hiesaren nola gatazkaren garapena era paraleloan doaz, eskutik emanda. Gure ustez ezin esan genezake gaixotasunak gatazka eta borroka armatuaren gaia eklipsatzen edo estaltzen duenik, izan ere, etengabe egiten zaio erreferentzia modu esplizituan gatazkari. Adibidez, jarraian dakarkigun aipuan argi ikusten da zein eragin izan zuen pertsonen bizitzan: “Gatazka politikoa bere pasio, min eta kontraesan guztiekin sartu zen gure intimitateen muinean” (176). Jarraian datorren pasarte berriz, gatazka txiki-txikitatik errotuta dagoela iradokitzen da: “Borroka armatuak ia haizeak bezain natural zeharkaturiko haurtzaroak eta nerabezaroak izan ziren gureak. Xalotasuna eta biolentzia ez ziren bereizten ahal: lehen letrak juntatzen ikasi orduko torturak salatzen zituzten pindadak ozenki irakurri genituen haurrak ginen” (177).

3.8. Lantzen diren beste gai batzuk

Aurreko atalean gaixotasuna izan dugu mintzagai, baina ez dugu hitzik esan hiesak sortzen duen estigma sozialari buruz. Gaur egun oraindik ere estigmatizatuta dagoen gaixotasuna da, nahiko ezezaguna belaualdi gazteen artean, eta aurreiritzi asko dituen gaiztozko. Historian zehar kolektiborik marjinalenekin lotu izan da. Estigma hori agerian jartzen duten zenbait pasarte aurki ditzakegu liburuan, besteak beste Nagore ospitalera joan eta hiesaz kutsatuta dauden gaixoen itzarongela (intimitatea babesteko) ezkutuan dagoela ikusten dueneko “zer ezkutatu bagenuela erakusten zuen arkitekturak berak” (50). Gainera, azpimarratzekoa da Nagorek ere aurreiritziak dituela bere azal propioan pairatzen duen gaixotasunari buruz. Itzarongelan honekin topo egingo duela pentsatzen du: “Jonkiz beteriko gela bat, jende eroria, ijito haurdunen

[20] Emakumearen gorputzari berari egindako erreferentzia zenbait daude liburuan zehar, azpimarragarriak direnak gure ustez. Eskolako mutilak nesken titiak neurtzen dituztela aipatzen digu narratzaileak eta nesken bularrak ikasle zein irakasleen burulen helburu bihurtzen direla. Horrek honako gogoeta hauek dakarzkio Nagoreri: “Gu neurtzen hasi zirenean hasi ginen geu ere geure burua neurtzen [...] mutilen txan txak eta erronkak areagotu egin ziren, baita geure buruarekiko erdeinua ere” (85).

bat... Marjinalitatearen lagin gutxi-asko bilbotar bat” (49). Horren ordez, hogeita hamarren bat urteko mutil bat aurkitzen du eserita, tabletarekin kontzentratuta lanean ari dena (49). Hori gutxi balitz, ageriko irainak ere ageri dira obran. Behin baino gehiagotan aipatzen da hiesaz kutsatutakoek merezitako zigorra dutela. Adibidez, esandako hori poliziek Karrari kalabozoan esaten dioten “ya tiene lo que se merece la muy zorra” (80) aipuan ikus dezakegu. Jarraian datorren pasartearen oso esanguratsua iruditzen zaigu, hiesaz gaixotutakoez gain bazterreko beste zenbait talderen aurkako jarrera ere islatzen baita:

Pertsona elbarriak, herrenak, begi-okerrak, mainguak... ergelagoak edo gaiztoagoak direla uste din jendeak, eta hiesaz diagnostikatuak alferrik galduak direla, giza hondakinak. Guk geuk ere bai. Merezitako zigorra pairatzen ari direla pentsatzen dinagu, drogazale izateagatik, behar ez zutenekin behar ez zuten moduan endredatzeagatik, zoriaren beste aldera erortzeagatik, gu baino pobreagoak, biziotsuagoak, txortara emangoak, gautarragoak izateagatik (253).

Suizidioa nahiko presente dago eleberrian. Urrutira joan gabe, igandeei “geure buruaz beste egiteko egunak” deitzen zieten eta “suizidioa ez zen kontu arrotza” aitortzen du (108) Nagorek. Horrez gain, suizidioarekin lotutako zenbait gertaera kontatzen ditu (108). Biolentzia ere oso presente dago liburuan eta ez dira gutxi indarkeriari eskainitako lerroak. Gu vs. besteak ideia ere nahiko azpimarragarria dela iruditu zaigu. Oso agerikoa da zein sartzen den gutarren taldean eta zein geratzen den hortik kanpo²¹. Eskola garaian adibidez, Nagorek berehala sailkatzen ditu ikasleak. Baina kontzeptu hau ondo islatzen duen adibidea Karraren kalabozoko kontakizuna da. Pasarte horretan gaztelaniaz ematen dira “txakurren” hitzak: “Parecía un esqueleto [...] claro, con la enfermedad de las putas y los yonquis [...] ya tiene lo que se merece la muy zorra” (80). Gure ustez baliabide hau distantzia markatzeko erabiltzen da²². Jarraian datorren pasartean adibidez, Nagoreren identitate indibidualak identitate kolektibo jakin batekin talka egiten duela ikus daiteke esplizituki: “Nire egiak zuenarekin talka egitean sortzen zaidan konfliktua latzagoa dun teatro honek sortzen didana baino” (226).

Erruduntasunak ere pisu handia du liburu honetan. Lehenago aipatu dugun moduan, Nagore bere gaixotasunaren errudun senti daiteke, eta

[21] Interesgarria litzateke literaturak ezartzen dituen subjektu-harremanak (gu/besteak) xeheki aztertzea.

[22] Polifoniaren baliabideaz baliatzen dira, besteak beste Joxe Austin Arrietaren *Manu militari* (Elkar, 1986) eta Ramon Saizarbitoriaren *100 metro* (Erein, 1997).

ingurukoei izebarekin bizi izandako sufrimendua errepikatzeagatik hobendun. Baina hortik at, erruduntasunari eta hiperkulpabilizazioari buruz hitz egiten digu Nagore protagonistak. Esanguratsua iruditzen zaigu ondorengo pasarte hau: “Hiperkulpabilizatutako jendea duk; erruduntasuna zagok arrandiaren atzean: burgeskumea izatearen kulpa, armak hartzeko koldarregia izatearen lotsa, lagunak preso eraman eta libre geratu izanaren ausikia” (187). Liburuaren hasieran Karra preso hartu dutela esaten zaigu. Berri horren ostean oso gogoeta azpimarragarria egiten du Nagorek: ume-garaitik jarraitzen zidan inpunitatearen lasta: nire ingurukoak zigortzen zituzten bitartean, nik ahal nuen bezala kudeatu behar nuen zigorgabetasunaren pribilegioa²³ (19). Gainera, ezin aipatu gabe utzi Joxe Azurmendiren *Barkamena, kondena, tortura* (Elkar, 2012) liburuaren oparitzen diola Irantzuk Nagoreri, ez kasualitatez²⁴. Horrekin batera, traizioaren gaia ere aipatu beharko genuke, erru sentimendua eta traizioarena estuki lotuta doazen bi sentimendu direla iruditzen baitzaigu.

Agian irakurleen batek Nagore traumatizaturik bizi dela iradokiko luke. Guk geuk ere ez dugu ideia hori baztertzen. Batetik, hiesak eta horrek dakarren guztiak protagonista aztoratuta daukala ikusten dugu. Bestetik, inguruan bizi (izan) duen egoeraren ondorioak era traumatikoan pairatzen dituela iruditzen zaigu. Liburuan Nagore eta gizartearen arteko haustura bat dagoela iruditzen zaigu. Indibiduoaren eta kolektiboaren arteko haustura horren ondorioz, Nagorek trauma sufrirituko luke kolektibo horretatik ateratzean. Laurie Vickroy-ren (2002) arabera, traumak zein horrek dakarren lotsak, beldurrak eta erruak norberaren gaineko sinesmenak suntsitzen ditu. Konfiantzarik eza ekartzen du, baita harremanetarako zailtasunak ere. Traumak subjektua bere buruaren jabe ez denaren sentsazioa dakar. Gainera, traumak lotura zuzena du kolekti-

[23] Pasarte honetan Uxue Apaolazaren *Mea Culpa* (Elkar, 2011) eleberria etorri zaigu gogora, oso pasarte antzekoak baitituzte biek. Erkaketa egiteko, hona hemen Apaolazaren liburuiko Lur protagonistaren hitzak: “Kulpa sentimendua ez du mugarik, besteen sufrimendua nirea behar zuen, besteek sufritzen bazuten eta nik ez, sufrimendu hori merezi izateko adina borrokatu ez nintzelako zen, besteei egiten uzten nielako nire helburuak defenda zitzaizen. Beste gureak esan nahi dut, ez beste guztien sufrimendua” (29). Bide batez, euskal literaturan erru sentimendua oso presente dagoen gai bat dela iruditzen zaigu. Irakurleak horri buruzko obra gehiago irakurri nahiko balitu, besteak beste, Harkaitz Canoren *Twist* (Susa, 2011) edo Anjel Lertxundiren *Etxeko hautsa* (Alberdania) liburuak gomendatuko genizkioko.

[24] Gure uste apalean, Azurmendiren saiakera liburu honek *Jenisjoplinen* ukitzen diren zenbait kontzeptu hobeto ulertzeko pista asko ematen ditu. Liburu zinez interesgarria iruditzen zaigu, patxadaz eta tentuz aztertu beharrekoa, egungo euskal gizarteari egiten zaizkion eskakizun moralen nondik norakoak ulertzeko.

boarekin, hau da, dimentsio kolektiboa du, izan ere, komunitatearekiko konfiantza falta dakar. Hori guztia ongi dator aurrez Nagoreren jarrera deskribatu dugunean azaldu dugunarekin.

Amatasunaren gaia ere presente dagoela iruditzen zaigu. Protagonista ez da ama. Abortatu egiten du (40) eta inoiz ez du ama izatea desiratu (244). Gainera, badirudi Nagorek bere haur biologikoa izatea nahiko balu ere, ezingo lukeela nahikari hori bete:

Datu haiek giza zaborraren kategorian sailkatzen ninduten. Ugaltzea galarazi behar litzaiekeen taldean. Diagnostikoaz geroztik inork ez lidake haurdunaldirik aholkatuko eta, posible izatera, oztopatu egingo lidakete ugalkortasuna. GIB positiboa nintzela esan zidatenetik genitaltan eta obulutegietan pairaturiko arazo amaigabeek izango zuten zerikusirik antzutze sinbolikoarekin ere (244).

Nagore ezkor ageri da bere ugaltze gaitasunekiko: “Sexualitatearekin daukadan blokeoarekin ez nindukek harrituko umetokiko minbizia garatuko banu” (149)²⁵.

Arestian azaldutako ideiak Nira Yuval-Davis-ek (2003) azaltzen duen kontzeptu batekin lotu behar dugula iruditzen zaigu. Nagorek ez dio nazioari ematen berari emakume bezala ematea dagokiona: haur bat. Beraz, amatasuna nazioarekin eta emakumeari dagokion rola ez betetzearekin uztartu behar dugu. Abortu horrek nazioaren erreproduzio biologikoa etetea ekartzen du, transmisioari uko egitea.

Genero bakoitzari dagozkion rolak betetzeaz ari garela, esanguratsua da ondorengo aipu hau: “Irratiko albistegian ETAK jardun armatua behin betiko uztea erabaki zuela entzun nuen. Adierazpenak emakume-ahotsa zeukan. Harritu egin ninduen, eta ez: armak uztearen ideia feminitateari lotua” (176). Gauza jakina da gerra gizonekin lotu izan dela eta emakume berriz bakearekin (Rodriguez, Etxebarrieta & Goikoetxea, 2016). Nagore hortaz kontziente da, “damu emeak, herra arrak” (180) gogoeta egiten baitu. Idoiak betetzen duen rola pertsonaien karakterizazioaz hitz egiterakoan iruzkindu dugunez, ez dugu berriz errepikatuko, baina bai orain arte aipatu ez dugun ideia bat: hasieran emakume gerlari gisa ageri zaigu Nagore, sentimendurik eta beldurrik adierazten ez duena; baina

[25] Gatazka eta gaixotasuna (eta horren ondoriozko antzutasuna) lotzea ez da kontu berria eta besteak beste, Eider Rodriguezen *Eta handik gutxira gaur* (Susa, 2004) liburuko “Politika albisteak” ipuinean aurki dezakegu. Kontakizuneko irudi bortitzena Idoia protagonistari zilborrean irteten zaion lizuna da, zeina gatazkarekin eta ama ezin izatearekin baitago lotuta, gure interpretazioak zuzenak badira bederen.

gero, gaixotasunak aurrera egin ahala bilakaera bat antzematen da. Nagore afektiboago bat agertzen zaigu, maitasuna adierazi eta maitasun keinu fisikoak eskertzen dituena.

Lan honen amaierara gerturatzeko, liburuko pasarte garrantzitsu bat iruzkintzea gustatuko litzaiguke. Hau da pasartea:

–Nork irabazi du?

–Ametsek.

–Ondo egon da?

–Itzel. Erromak heroiak maite ditin (247).

Kasu honetan heroia gizonezkoa da (Amets Arzallus bertsolaria) eta Maialen Lujanbio berriz, antiheroia dugu. Alberdik (2017b) berak aitortzen duen moduan, bertsoan epika asko egin izan dira eta finaletan asko egon da epikatik. Entzuleok ere bertsolariei epika eskatzen omen diegu nahi gabe. Dioenez, Ametsek final hartan guardia zibil baten roletik eta Joseba Sarrionandiarenetik kantatu zuen, besteak beste, eta altzoa hitza emanda, ama totalari kantatu zion; figura handiei. Maialenek berriz, antiheroiak marraztu zituen, gure heroiei eta mitoei iheska etengabe. Itzultzeko garaiaz jardun zuen, baina ez zen Euskal Herrira itzultzeaz aritu, Hego Amerikara baizik. Zaharrak zaintzen aritu den emakume etorkinaren azalean jarri zen. Antiheroi bat. Eta altzoa aditzean kontzienteki ihes egin zion ama totalaren magalari. Alberdik (*ibidem*) dioskunez, batzuei Maialenen jarduna lausoa egin zitzaien eta bertsoak ez zitzaizkien iritsi. Bada, Nagorek eta Irantzuk nobelan diotenez “hiltzeko denok nahi dugu epika” (Alberdi, 2017a).

4. Ondorioak

Aurrez aipatutako guztia kontuan hartuta, nobelaren gai nagusia identitatea eta horren berrasmatzea dela baieztatu dezakegu. Nagorek oso estrategia gogorak eraiki behar izan ditu aurrera egiteko eta bere burua babesteko. Hala ere, bere lagun Irantzuk ohartarazi bezala, jarrera bati luzaroegi eusteak ahuldu egiten gaitu. Azken finean, ez dago pieza baka-rreko identitaterik. Denbora aldatzen den heinean eta norbere egoera zein ingurukoa aldatzen denean, identitate horren arrakaletatik beste momentu batzuetan bizirik irauteko ezkutuan egon diren zenbait alderdi irteten dira. Nagoreri halako zerbait gertatzen zaio. Bere bizitzako momentu batean inflexio-puntu batean aurkitzen da eta horren ondorioz,

identitate zaharrak eta bere buruaz daukan auto-irudiak jada ez dio balio, ezin dio bere buruari eta inguruari lehen bezala begiratu. Horregatik, ezagutzen ez dituen estrategiak bilatzen hasten da, bizitzen jarraitzeko. Bere identitatea berrasmatu behar du alderdi sexualetik, sozializatzeko moduak aldatu behar ditu, bere ideia asko zalantzan jarri edo batzuetan horiei amore eman bizirauteko. Kaleko garaietatik etxeko garaietara igaro behar da, jendez inguratuta egotetik bakartzearen garaira, kanpo iraultzatik barne iraultzara... (Alberdi, 2017b).

Gure aburuz, *Jenisjoplin* euskal gizarteak bizi izan duen gatazkaren erretratu bat da. Era berean, nobela honetan Alberdi errealitate aniztasuna ikusgarri egin eta berauek humanizatzen saiatzen dela iruditzen zaigu. Lehenago aipatu dugun moduan, liburuan sozialki estigmatizatutako pertsonaiak ageri dira, bazterrekoak, marjinalak (Nagore protagonistatik hasita). Ikusgarritasuna emanez, nolabait legitimatu egiten dira subjektu horiek, hau da, existentzia aitortzen zaie, gure ustez bederen. Esandako hori literaturak duen balio instrumentala aldarrikatzeko erabili dezakegu (literaturak zeregin kulturala du: legitimazioa). Izan ere, literaturak memoria kulturala eraikitzen du eta azken honek oroimen kolektiboa. Memoria kulturalak oroimen kolektiboa sortzen badu, identitate edo nortasun kolektibo hori eraikitzeko beharrezkoa da bazterrean utzitako kolektibo horiek ere kontuan hartzea. Esan dezagun elgoibartarraren azken liburuak euskal subjektu nazional berri bat eraikitzeko bidea irekitzen duela, identitate nazional berri bat alegia.

Aztergai dugun obra honek askorako ematen du eta hemen aurkeztu dugun lanak ez dio inola ere atera dakioken zuku guztia idoki. Hemen ez gara ur handitan sartu, liburuak eskaintzen dituen gai guztiak sakontasunez lantzeak luzeegi joko ligukeelako. Horren ordez, azaleko ikuspegi bat eskaintzen saiatu gara, datu azpimarragarrienak bederen biltzeko asmoz. Hori horrela, azken lerro hauetan etorkizuneko ikerketaren batek landu ditzakeen zenbait ideia, galdera edo kontzeptu mahai-gaineratuko ditugu. Batetik, nobelan musikari, abeslari zein autore dezente ageri dira, zalantzarik gabe azterketa sakonago bat mereziko luketenak, egileak ez baititu ausaz aukeratu kantuok. Interesgarria iruditzen zaigu horiek Nagore protagonistarekin duten erlazioan sakontzea. Bestetik, ezinbestekoa iruditzen zaigu emakumezkoen literatura eta gatazka xehe-xehe aztertea: zer kontatzen den, non jartzen den fokua eta abar. Liburuak dakartzan metaforak oso ondo ulertu behar direlakoan gaude, Nagoreri propio gertatzen zaizkion gauza asko estrapolatu egin daitezkeelako eta irakurleari agian balio diolako, identifikatuta sentitzeko. Azkenik, uste dugu ez

legokeela soberan ondo ikertzea ama eta militantzia nola irudikatu dituen literaturak hala Euskal Herrian (Arantxa Urretabizkaiaren *Koaderno Gorria* [Erein, 1998] bezalako liburuak oinarri hartuz) nola literatura eraldunetan.

5. Bibliografia

- Alberdi, Usoa, 2017, “Jenisjoplin”, *Aizu!* 2017-11.
<<https://kritikak.armiarma.eus/?p=7295>>, [2018.09.14].
- Alberdi, Uxue, 2017a, *Jenisjoplin*, Zarautz: Susa.
- Alberdi, Uxue, 2017b, “Uxue Alberdi «Jenisjoplin» nobela aurkezten El-goibarren”, Barren.eus.
<https://www.youtube.com/watch?v=EHWKztW_YEU>, [2018.09.14].
- Alvarez, Amaia, 2017, “Try (just a little bit harder)”, *Argia* 2017-11-26.
<<https://kritikak.armiarma.eus/?p=7309>>, [2018.09.14].
- Apaolaza, Uxue, 2011, *Mea Culpa*, Donostia: Elkar.
- Arroita, Izaro, 2015, *Ramon Saizarbitoriaren nobelagintza memoria ikasketen ikuspegitik*. Doktorego tesia. UPV/EHU.
<<https://addi.ehu.es/handle/10810/15964>>, [2018.08.09].
- Asurmendi, Mikel, 2017, “Konplexua eta sotila, jendearen erraietatik erauzia”, *Argia*.eus.
<<https://kritikak.armiarma.eus/?p=7305>>, [2018.09.14].
- Borda, Itxaro & Meabe, Miren Agur, 2018, “Tokiz Kanpo 04: Itxaro Borda eta Miren Agur Meabe”, Tokiz kanpo.
<<https://www.argia.eus/multimedia/tokiz-kanpo/tokiz-kanpo-04-itxaro-borda-eta-miren-agur-meabe>>, [2018.09.14].
- Burgo, Patricia, 2014, “1980, el año que Euskadi sangró y calló”, *Eldiario*.es
<https://www.eldiario.es/norte/euskadi/Euskadi-sangro-callo_0_316368672.html>, [2018.11.10].
- Castells, Manuel, 2001, *La era de la información: economía, sociedad y cultura. El poder de la identidad*, Madril: Alianza.
<<https://es.scribd.com/doc/31561217/Castells-Manuel-2001-La-era-de-la-informacion-Vol-II-El-poder-de-la-identidad>>, [2018.08.14].
- Egaña, Ibon, 2017, “Eskerrak ahulak garen”, *Deia* 2017-10-28.
<<https://kritikak.armiarma.eus/?p=7285>>, [2018.09.14].

- Esparza, Iratxe, 2017, “Gorputz markak”, *Gara* 2017-10-21.
<<https://kritikak.armiarma.eus/?p=7278>>, [2018.09.14].
- Garrido, Antonio, 1996, *El texto narrativo*, Madril: Sintesis.
- Ginzburg, Carlo, 1992, “Just One Witness”, in Friedlander, Saul (arg.), *Probing the Limits of Representation. Nazism and the Final Solution*, Cambridge: Harvard University Press, 82-96.
- Hernandez, Mikel, 2011, *Narrazio tailerra*, Donostia: Erein.
- Iparagirre, Peru, 2017, “Soraiotasunerako tarterik ez”, *Berria* 2017-10-15.
<<https://kritikak.armiarma.eus/?p=7275>>, [2018.09.14].
- Iztueta, Paulo, 2003, “Sabino Arana eta bere eragina euskal pizkundean”, *Euskera* 48, 2. zatia, 849-930.
- Lasarte, Gema, 2011, *Pertsonaia protagonista femeninoen ezaugarriak eta bila-kaera euskal narratiba garaikidean*. Doktore tesia. UPV/EHU.
<http://www.euskara.euskadi.net/appcont/tesisDoctoral/PDFak/Gema_Lasarte_TESIA.pdf>, [2018.09.14].
- Olaziregi, Maria Jose, 2008, “La Guerra Civil y sus representaciones”, in Roig-Rechou, Blanca-Ana; Domínguez, Lucas, Pedro & Soto, Isabel (arg.), *A Guerra Civil española na narrativa infantile e xuvenil*, Vigo: Xerais, 13-27.
- Olaziregi, Maria Jose, 2009, “La recuperación de la memoria histórica en la novela contemporanea vasca”, *Euskera* 54, 2-2. zatia, 1027-1047.
- Olaziregi, Maria Jose, 2017, “Literatura vasca y conflicto político”, *Diablo-texto* 2, 6-29.
<<https://ojs.uv.es/index.php/diablotexto/article/view/10144/10632>>, [2018.08.14].
- Olaziregi, Maria Jose & Ayerbe, Mikel, 2016, “El conflicto de la escritura y la rescritura de la identidad: análisis de la narrativa de escritoras vascas que abordan el conflicto vasco”, in Moszczynska-Dürst, Katarzyna; Kumor, Karolina; Garrido, Ana & Calderón, Aránzazu (arg.), *Identidad, género y nuevas subjetividades en las literaturas hispánica*, Varsovia: Universidad de Varsovia, 45-66.
- Rodriguez, Zuriñe; Etxebarrieta, Oihana & Goikoetxea, Jule (arg.), 2016, *Borroka armatua eta kartzelak*, Zarautz: Susa.
- Rojo, Javier, 2017, “Disidentzia erromantikoa”, *El Diario Vasco* 2017-11-18.
<<https://kritikak.armiarma.eus/?p=7300>>, [2018.09.14].

- Sarasola, Beñat, 2009, "Oinazea letraz janzteko manerak", *Argia* 2009-02-15.
<<http://www.argia.eus/argia-astekaria/2172/euskal-gatazka-literaturan>>, [2018.09.14].
- Vickroy, Laurie, 2002, "Representing trauma", in *Trauma and survival in contemporary fiction*, Charlottesville: Virginia University Press, 1-35.
- Yuval-Davis, Nira, 2003, "Nationalist projects and gender relations", *Narodna Umjetnost* 40/1, 9-36.

Gizartea Jean Etxepareren idazlanetan: adabakiak

Society in the literature of Jean Etxepare

Aitor ORTIZ DE PINEDO
IRALE

Jasotze data: 2018.10.14. Onartze data: 2018.11.27

LABURPENA

Jean Etxepareren (1877-1935) gizarte ikuspegia areago zehazteko urratsak dira. Haren aukera estetiko eta etikoek gizartearekin zuten lotura batzuk jasoko dira.

Gako-hitzak: Pinteroeskismoa, sineskeriak, erromantizismoa, egiatasuna, herri-gintza.

ABSTRACT

Approach to the social understanding reflected in the writings of Jean Etxepare (1877-1935), in relation to his aesthetics and ethics views.

Keywords: Picturesque, superstition, romanticism, parrhesia, love of the country.

1. Sarrera. 1.1. Gaia. 1.2. Helburuak. 1.3. Metodologia. 2. Pintoreskismoaren bueltan. 2.1. Gizarte-pedagogia positibista. 2.2. Euskal literaturan. 2.3. Eta egia adieraztea... 3. Lehen euskaltasun laiko bat. 4. Ondorioak. 5. Bibliografia.

1. Sarrera

1.1. Gaia

Gure arteko diskurtsoan, kritikak berantetsi egin du idazle laiko ikasi baten agerpena euskal historian (Kintana, 2009), alegia, erlijiotasun tradizionaletik haratagoko ibilbide bat egiteko gai izan den baten bat; eta, agian, interesgarria izan daiteke Jean Etxepareren gizarte-ikuspegia errepasatzea, maiz bakar antzean irudikatu ohi den figura eskura daukagun erreperitorioaren barnean, beharbada bere garaian aitortu ez zitzaion aitorten literario baten kariaz, seguru asko arrazoi ideologikoak medio.

Galdetu daiteke zer gaurkotasun izan dezakeen honek guztiak, eta horren harira lagungarria izan daiteke urte batzuetan zehar atzera egitea erantzunaren bila. Horretara jota eta jakina denez, Francoren diktadurari buru egiteko gizarte-mugimenduek ikuspegi kolektibista bat garatu zuten 1960ko hamarkadan, eta baita ikuspegi horrek zenbait kritika jaso ere geroago (Santamaria, 1984). Geroztik, badirudi penduluak beste aldera egin duela, eta globalizazioak atomismora garamatzala ikuspegi indibidualistaren ildotik, gizarte-lokarriak ahultzen doazela (Delanty, 2000; Apodaka, 2011). Testuinguru horretan, interesgarria izan daiteke behin-behineko hurbilketa xume bat egitea Etxepare idazle modernoaren gizarte-irudiari, pentsamolde landu propio bat izateraino iritsi zen heinean, euskal inguruarekin solasean.

1.2. Helburuak

Artikulu honetan Jean Etxepareren *Beribilez* (1931) azken liburuari buruzko tesian ukitu diren zenbait punturen oihartzuna jasotzen da, semiotikaren eta imagologiaren bidetik egindako ikerketari utsita (Ortiz de Pinedo, 2018). Tesi mementoz argitaragabea, hipotesi nagusia da Jean

Etxeparek helduaroko ikusmoldea zabal isuri duela bizitzako bigarren liburuan; era berean, bidaia forma duen kontakizunaren bitartez, idazleak elite euskaltzaleari (Euskaltzaleen Biltzarrari eta Hegoaldeko euskaltzaleei) azken nahia helarazi zien. *Beribilezen* bertan irakur daiteke nola medikua susmoaren gainean zegoen geratzen zitzaizkion urte gutxiez, areago, jadanik bihotzeko arazo larriak ohiko lantokia aldatzera behartua zuenez gero.

Baliatu ditugu Aurelia Arkotxa, Jon Casenave eta Rosa Miren Pagola irakasleek egindako iradokizunak tesiaren inguruan, Etxepareren gizarte-ikuspegiaren puntu zehatz honi buruzkoan. Lan hau adabakiz harilkatua da, eta hari jarraikiago baten premian egon litezke, agian, baina balio lezake egin den ikerketaren errainu gisa.

1.3. Metodologia

Lan honen abiapuntua da *Beribilez* bidaia-liburuaren azterketa nagusiki, non Philippe Hamon-en proposamen semiotikoak jarraitu diren testua eta ideologia lotzeari dagokionez (Hamon, 1984). Proposamenak testutik bertatik atera nahi ditu zantzuak, bertako ideologiari erreparatzeko. Bestalde, lau ideologia-foku zehazten ditu *a posteriori*, berak aztertzen dituen testuetan: estetika, etika, lana eta hitzak. Artikulu mugatu honetan, estetikaren fokua hautatu dugu, gizartearekin duen loturan.

Bestetik, ideologiaren osagarri, Daniel-Henri Pageaux-ren imagologiak ematen dituen aukeraren bat baliatuko da (Pageaux, 1989). Orrialde hauetan, iragaitzaz, estereotipoen azterketa aipatuko da, ahaztu gabe metodologia horren isuri diziplinartekoa.

2. Pintoreskismoaren bueltan

Adierazi nahi duguna da, laburki, Etxepare Antzinako Erregimena berraztertzea datorrela, hala *Beribilezen* nola aurreko idazkietan, horrek dakarrenarekin, alegia, gizarte-dinamismoa sustatzea, halako maneran non aurreko estatismo eta kolorismo literarioak (*couleur locale*) ez diren besterik gabe errepikatzen.

Saiatuko gara agerian uzten zenbait hari-mutur gidari Aldudeko medikuaren pentsamolde konplexuaren baitan, euskal literaturaren bi aldirien artean. Aurrendaria izanik, ezin zaio eskatu azken modernitateko ezaugarriak izatea, aldiz, bai zenbait ezaugarri garaikideengandik be-

reizten dutenak, eta modernitatearen norabidean doazenak. Beharbada, literatur lanak continuum batean kokatu beharko lirateke, bat-bateko etena irudikatu beharrean modernitatearen auzi honetan. Izan ere, bestalde, modernitatearen alorrean dena ez da urrea, eta Jean Etxeparek garai hartan eginiko zenbait kritika, iduriz atzerakoiak, gaur ere baliagarriak izan daitezke ikuspegi postmaterialista batetik, horrelako balorazioak egitea zilegi bada: gogoan dugu *Beribilez*eko Donostiako hazkunde turistikoaren ikuspegi kritikoa, XX. mendearen hasieran.

Jean Etxeparek gizarte-pedagogia bat burura eraman zuen, bereziki euskaldunei begira, berez heziketa akademiko larregizkorik gabeak gehienak, ordu hartan. Zertan datza pedagogia hori, eta zer arlotan zehazki? Zerrenda bat entseatuko dugu, behin-behinean, adibide esanguratsu batzuk emanez: euskarazko alfabetatzea (Casenave, 2000), ekonomia-produkzioa arrazionalizatzea (“Tratuak ordu batez” atala in *Buruxkak*), ohiturak liberalizatzea (“Amodioa” in *Buruxkak*), erlijio molde baten kritika (Loiolako bisita *Beribilezen*), herri-sineskeriez trufatzea (Donostiako petrikiloren pasartea *Beribilezen*), ohituren kritika (pilota-jokalarien exhibizionismo erotikoa “Pilota-partida” in *Buruxkak*; Iruñeko Sanferminetako “alaitasun eroa”ren aipua; Donostiako eukitsuen endekatze moralala, biak *Beribilezen*); aurreiritzi eta estereotipo identitarioei erantzuki egitea (frantsesena euskaldunen iruditerian; euskaldunena, frantzesen iruditerian, biak *Beribilezen*); gaizki esateak nabarmenaraztea (jesuiten kontrakoak, *Beribilezen*), etab. Adibide solteak besterik ez dira. Kontua da: idazlea prest dago zabal dabiltzan herri-sineste bere ustez desbideratuak artezteko, onberatasun ondu ulertu bati men eginez. Erreformatzailea zen, sasoi hartan Errepublikak frantses laiko berrituak medikuei jarri zien gidoiari eutsita, apaizen ondorengo gisa.

Orain arte kritikak esandakotik zerbait jaso dezakegu, zehazki liburuaren alderdi sozialari begiratuta. Orain arteko kritikak kolokan jarri du Jean Etxepareren *Beribilez* idazlan esanguratsua denetz, areago haren aurreko apustu literarioekin konparatuta, lehen aditu batean “ambiziosoagoak”. Amaia Iturbidek (1991: 130-141) Jean Etxepareren estiloa aztertu du, eta hona zer esan duen Jean Etxepareren modernotasunaren gorabeheran, labur: baserri-mundu tradizional eta “polita” baino ez duela identifikatzen, eta mundu industrial itsusia alde batera uzten duela. Iturbidek lotzen du *Beribilez*eko modernitate “faltsua”, idazlearen ustezko ideologia abertzalearekin; eta abertzaletasunarekin batera datozke pinto-reskismoa eta topikotasuna. Ez da bakarrik aburu horretakoa (Kerejeta, 1987).

Beste hitzez, kritikariak dio Jean Etxeparek lurraldearen irudi idilikoa besterik ez duela eman nahi, areago, herri horren nekazari-munduarena bakarrik. Alabaina, kontuan izan behar da *Beribilez* abuztuan eginiko aisia-bidaia dela.

Kritika berak badio, eta horrela da: Jean Etxeparek badaki naturalismorik gordinena ere baliatzen, inork *Beribilez*en kariaz egotzi dion pintoreskismotik harago beste idazki batzuetan. Adibidez, “Behin Makean” kontakizun soltean, non nekazaritza giroa zeharo esperpentikoki irudikatzen den (Etxepare, 2006). Era berean, adibidez, *Buruxkakeko* pasarte hartan, idazleak misiolari baten martirio-gurari berezitxoak kritikatzeko ere badaki, nahiz eta martiri-nahiko misiolari gaztea etxalde euskaldun peto eta “on” batekoa izan (“Misionestaren ezteiak” artikulua), etab.

Hari beretik, industrializazioari buruz, berriz, irakur daiteke Resurreccion Maria Azkueri egin zion bisitaren parte, 1910ean Bilbon (Altonaga, 2006: 155-166). Besteak beste, Bilbon darwinismo sozialaren erakusgarria ikusten du kaleko haurrak ingurumen gogorrera moldatzeko moduan; agian, Ernst Haeckel-en (1834-1919) ildoko gogoeta, biologo alemanaren ezagutza bazuela dirudienez gero (Lafitte, 1974). Haeckel biologoak (Altonaga, 2006: 67-74) gizarte-eboluzio eredu bat ondu zuen Darwinen ideiak oinarrian, geroagoko estatu nazional-sozialistaren inspirazioa ere izango zena, nahiz eta Altonagak alor fisiologikoari eutsi bereziki. Klasegatazka irudikatzeke, lantegien giroa deskribatzean: “Beti daniko gudu betierekoa, gauzek eta gure izaiteak berak hala dakartelakotz; gizonik zuhurrenek apur bat eta noizetik noizerat ezti baizik ez dezaketen gudu” (Etxepare, 1920). Gudu, Friedrich Nietzscheren betiereko itzulera zehar-aipamena dela ere izan daiteke, alemana ere irakurria baitzuen (Lafitte, 1974): behinik behin, gizarte-aurrerakuntzarik ez du posible ikusten.

Hala ere, Bilboz eta aurrerapen teknikoaz oro har miretsita dago mediku positibista: “Nihun ez hainbertze lantegi, nihun halako esku-lanik; nihun ere ez, lurraren errailetan, daigun mendeari dagokion baitezpada-koagorik. Obren araberako argiak bazituzketela hango gizonek, nindagon atseginarekin. Adimenduz ala jakitatez, Euskal-Herriko hiri lehena behar zen izan Bilbo” (Altonaga, 2006: 160).

Jean Etxepareren figurak harrera eta ebaluazio kontraesanezkoak sortzen ditu: konbentzionala da eta zientista; frantses-zalea eta abertzalea; topiko-zalea eta metafisikaren kontrako positibismoaren lantzailea.

Jean Etxepareren kritikak saiatu dira idazlea “errekuperatzen” modu batera eta bestera. Lafitte ahalegindu zen, lehenik (Lafitte, 1980 [1941]), eta gaur egun ere egin da beste era batera, berriki ere antzeko saio interesgarririk izan baita (Gartzia Trujillo, 2014), katolikoan eretzetik¹; medikuaren izaera agnostikoa ere nabarmendu da (Altonaga, 2006). Izan ere, idazlea interpreta daiteke alderdi hauek edo besteak azpimarratuz, eta hautatu diren irizpideetara haiek ekarriz: bizitzaren legea, eta ezinbesteko ariketa; izan ere, idazle honek badu kapital sinboliko bat euskal literaturaren barruan. Arazoa izan daiteke hainbat alderdi ezkutuan gera daitezkeela, ikuspegi bakarrera lerratuta; berez, egozentrismoari itzuri egiteko da interesgarria kaleidoskopioaren jokoa, gurea barne. Agian, Jean Etxeparek gaur egun ere baluke zer irakatsia, ikasi beharraz gain. Eta zer irakatsi hori Jean Etxepareren kasuan izan daiteke nork bere bilaketa (*quest*) autonomia egiteko guraria, men egin gabe gizartean nagusi diren bloke ideologikoei, batekoei zein bestekoei.

2.1. Gizarte-pedagogia positibista

Positibismoa lotua zen gizadiaren erlijio positibo batekin, Auguste Comte fundatzailearen gogoan (Nussbaum M. C., 2015 [2013]: 1-26). Positibismoak gizartea erreformatu nahi zuen paradigma jakin baten barnean, Jean Etxeparek ere bai; doktoreak medikuntza ikasia zuen Bordelen, eta Euskal Herrira bueltan haren jardun profesionala medikuntza izango zuen. Horrez gain, *Eskualduna* kazetan medikuntzari buruzko hainbat artikulu argitaratu zituen: kezka iraunkorra izan zuen aurrera-kuntzen berria helaraztea irakurleari euskaraz.

Beribilez liburuan, etengabea da mediku positibistaren kezka, sineskeriak nabarmen uzteko. Sasimedikuez trufatzen da, eta herri-erlijioiko sineskeriak ere jasotzen ditu ironia puntu batez. Azken batean, egiaren aldekoa izan zuen bizitzako bilaketa nagusia, hala medikuntzaren arloan nola beste arlo ez hain experimental batzuetan. Alde horretatik, herria sustatzea izan zuen eginkizun, zoko ilunak argituz, esan badaiteke.

Medikuak ez zuen gaurko begiz ikusiko egiak edo dena direlakoak ez direla beti ikuspegi enpiriko batek justifikatuta onartzen, positibismoa-

[1] Sebastián Gartzia Trujilloren lan hori bera, baina aparatu kritiko sendoz hornitua aurki daiteke beste erreferentzia honetan: Gartzia Trujillo, Sebastian (2016), “Jean Etxepare”, in *Hamaika euskal literato eta Jainkoa*, Leioa: Euskal Herriko Unibertsitatea. Beste talaia batetik, eta aldi berean medikuaren ikuspegi zientifikoa zabaltzeko asmoz.

ren goren puntu hartan ohi zenez, eta, aldi berean, erabateko egiak topatzea ez dagokiola medikua bezalako agnostikoari, Jainkoa hila zela (Apalategi, 2003: 30). Areago, Jean Etxepare azken urteetan egiaren ikuspegi estatistikoki lotua izan zitekeen heinean, Hans Reichenbach enpirista logikoaren aburuekin bat (Lafitte, 1974); egia atzemangaitza izanik, helduleku bakarra da gertakizunen agerpen estatistikoei heltzea.

Betiko egien gainbehera hori bera, esaterako, Bernardo Atxagak jaso zuen *Etiopia* (1978) liburuan (F. I.-ren elkarrizketa, 2010); Aurelia Arkotxa poetak ere jasotzen du datua (Dolhare, 2008), dirudienez, Stéphane Mallarmé-ren bidetik kasu honetan (“Un coup de dés n’abolira pas le hasard” (1914))².

2.2. Euskal literaturan

Gorago aipatu da *Beribilez*eko moldeari jarri zaion *pintoreskismo* etike-ta. Horren harira, pintoreskismoaren alde eskasak aipatzerakoan, kontuan izan behar da pintoreskismoak herritarrak umetu egiten dituela, gaur egun gizarteak adinekoak umetzen dituen moduan, etab. Pintoreskoak, gainera, dispertsiora garamatza, gizakiaren muin klasikoa ahaztuta (Souriau, 2010 [1990]: 1202).

Konparazio baterako, interesgarria izan daiteke hiru idazle garaikide ondoz ondo jartzea, eta haien lan batzuk ere bai: Resurreccion Maria Azkue (*Euskalerraren Yakintza* folklore-bilduma (1959)), Jean Barbier (*Pi-rrres* eleberria (1926)) eta Jean Etxepare.

Irakurleak Azkueren eskaintza irakurriko balu bilduma-atarian, ja-kingo luke nola amari mintzo zaion, apaiza desenkusutzen den horrelako kontu txikiak erabilia, areago semea seminariotik pasatua izanda; beraz, gauza berri handirik ez. Folkloreak, ezin uka, herri baten erroak berres-ten ditu, talde batek nortasuna mehatxatuta sentitzen duenean, eskuarki gutxiengoa Estatu nagusi baten barnean dagoenean, eta balio handiak ditu berarekin, baina... (Souriau, 2010 [1990]: 793). Bide batez esanda, folklore-adierazpenak ikuskizun-eitea har dezake horrelakoetan. Hala ere, folklore horrek inolako tragikotasunik ez du jasotzen maiz, giza iza-er-a unibertsalaren adierazpide gisa motz geratuta (gorago aipatu dugun umetzea). Adibide baterako, *opera* izeneko emankizun liriko-musikalek,

[2] Galdetu genezake: zergatik horrelako ekimen batek, herriaren aurrerabidea gogoan zuena, ez zuen arrakastarik izan? Atzerakuntza nagusitu zitziola aurrerakuntzari, desadostasun ideologikoei tratatua?

hein handi batean, tragediak antzetzeari ekiten diote, edozeinek egiazta dezakeenez. Bestalde, ezaguna da folklorea arte nazionala eratzeko erabili dela, bereziki kanpo-eragin bortitzeko garai baten ostean: orduan, herri-tradizioetara jo izan da. Hala ere, herri-tradizio hori kanpoko estiloren batekin uztartua azaltzen da askotan, jatorrizko originaltasuna gutxi-asko mantenduta horrelakorik baldin balego (Souriau, 2010 [1990]: 1116).

Axularrek berak ere, *Gero* ez zuen letradu handientzat idazten, baina ezta deus ez zekitenentzat ere. Luis Villasantek azpimarratzen du liburuaren izaera naturalista, besteak beste, irakurleei saria (*pagamendua*) begietaratzen diela, aurrerabidean jarri daitezen luzatu gabe, aszetika-lanaren hitzaurrean (Villasante, 1964), eta ez balizko goiburu espiritual berezirik.

Jean Barbierren *Piarres* I eta II (1926-1929) bi liburukiko eleberriari buruz, esango da batez ere ikuspegi etnografikoa ematen duela eta estatikoa euskal gizarteari buruz, Jean Etxeparek 1931ko liburu hartan egiten zuen desmartxatik zeharo bestelakoa. Esan liteke Iparraldeko euskal Elizak gizarteko errealitatetik urruntzeko joera izan zuela, laikotasuna trostan zetorren 1900 inguruko hamarkada haietan. Elizak euskara erabili nahi zuen, jakina denez, euskalduntasuna orduko gizarte-berrikuntza usitez kaltegarrietatik begiratzeko, laikotasun frantsesaren oldarra gorabehera (“hesia ogi-landaren inguruan” zen euskara (Ortiz de Pinedo, 2018: 389)). Jean Etxeparek bazuen ikuspegi proaktibo bat, Lore-Jokoan entusiasmoa gutxitu ostean, eta inguruko tonika orokor etsiaren kontrastean, bereziki Lore-Jokoan hasierako kemen euskaltzale hura iluntasun batean murgildua zegoela (Casenave, 1998; 2000: 507-522).

Jean Barbierren *Piarres* eleberriaren harira, agian aipa liteke erromantizismoaren eragina. *Piarres* protagonista kontrabandista da, alde batera Pierre Lotiren *Ramuntcho* (1897)³ eleberriko protagonista bezalakoa. Agerikoa da Lotiren idazlanek exotismoa behin eta berriro jorratzen dutela, dela Japonian, Turkian... eta Euskal Herrian. Barbierrek ere pinto-reskismoarekin lotutako eszenak begietaratzen dizkigu, aipatu den etnografia kutsu horrekin. *Erromantiko* hitza *pintoresko* hitzaren hurbilekoa zen (Souriau, 2010 [1990]: 1319).

Jean Etxeparek, aldiz, *Beribilezen neurriaren* aldeko apustua egiten du, Mediterraneoko Greziaren gorazarrea egitean Ameriketako itsaso izuga-

[3] Hainbat argitaraldi izandako frantsesezko liburu arrakastatsua. Gazteleraz, Enciclopedia Vasca argitaletxeak argitaratu zuen.

rriaren aurrean (Ortiz de Pinedo, 2018: 98-101): Lauaxetak eta Orixek esango zuten bezala, *sophrosyneren* aldeko apustua (Kortazar, 1985: 88; Ortiz de Pinedo, 2018: 356-362). Gaztaroko balentriak berraztertu nahi ditu Etxepare helduak. Horretara, Herderrengandik datorkigun herri-gogoaren ikuskera erromantikoa ez dugu *Beribilezen* aurkituko⁴; bai, aitzitik, idazlearen isuria Antzinateko oreka klasikoari. Jon Casenave kritikariaren ustez, ez dago argi idazlearen hautu neurritsu hori garaiko konbentzioekin bat egitearen keinu sozial hutsa ez ote zen, benetako bere sinesteak sobera ez adierazi nahiz, Greziarekiko atxikimendua ikasien arteko konbentzionaltasunaren mugen barnean kokatuko baitzen. Izan ere, Antzinatearen jatorrizko oreka konbentzionalari buruz, Friedrich Nietzschek baluke zer esanik, Etxepareren gaztetako irakurgaiak.

Hala ere, 1931ko Jean Etxepare Antzinateari begira ikusten dugu gizaki abstraktuaren bila, klasikotasunak ezarri kanonaren barnean, erromantizismoaren tokian tokiko gizaki-espezifikotasuna bilatzea baztertua, itxura batean (adibidez, Etchepare, 1931: 82).

Erromantikoek *lekuko kolorea* (*couleur locale*) hitza erabili zuten XVII. mendean frantsesez *moeurs* esaten zitzaionari, MÉRIMÉE-ren hitzetan (Souriau, 2010 [1990]: 541). Jean Etxepare ohiturak irauaraztea, ez du erraz ikusten. Nahiko luke; ordea, ez du erraz ikusten.

Libro! ? ..... Gure gain! ? ..... Baina zoin da gizaldea, guziz oraiko egunean, berez bere bizi ditakenik? Legeak berak, mugetako zedarriak hautsirik, ez direa orotan berdintsu ari jartzen?... Uzten baluzkigute bederen, sobera itzulipurdikatu eta kotsatu gabetarik geure lurra, geure ohidura gehienik atchikiak gizaizkotenak, gure mintzai zaharra! (Etchepare, 1921: 701).

Beribilez idatzi aurreko hamarkadan Eskualtzaleen Biltzarreko burulehena zela (Altonaga, 2006: 172-178), biltzarra saiatu zen euskaltasuna irauarazten: arkitektura (estilo neoeuskalduna), herri-teatroa, Lapurdiko Biltzarraren oroigarria (Kapito-harria), pilota... Literaturaren arloan herri-teatroa nahi zuen molde berrietara isuri zedila, frantsesezko teatroarekin lehiatu ahal izateko, alde batera dezente geroago Basarrik bertsolaritzarekin egin nahi izango zuen bezala. Tarteki gisa, esan daiteke kontu sakonagoa litzatekeela aztertzea ea zein ohiturak merezi duen irauaraztea, eta zeinek ez: Jean Etxeparek izango zuen zer gogoetatua, pentsamoldez kritiko samarra izanik.

[4] Herder gurean kokatzeko: Iturriotz, Ander, 2010, "Azurmendi edo konkretutasuna", *Hegats* 45, 86-162.

Ildo horretatik, modernitatearen auziaz luze dihardu euskal kritikak, adibidez, jakin badakigu modernitatea aldaketa eta zaharberritzea dena. Jean Etxepare jo izan du kritikak inoiz lehen euskal idazle modernotzat, besteak beste, hainbat berrikuntza txertatu zituelako euskal letretan, aditu batean Octavio Pazek zehaztu duen marko orokorrari eutsita (Ortiz de Pinedo, 2011)⁵. Hala ere, nortasun konplexukoa izaki, nolabaiteko *décalagea* ikus dezakegu Eskualtzaleen Biltzarreko burulehen gisa egin zuen lanaren eta haren literatur lanaren artean: biltzarrean gizarte-loturek joko-arau bereziak onartzera behartuko zuten, literaturak eskain lezakeen askatasunaren aldean... (Casenave, 2000). Gizarte-arrakastak, ordea, bere legeak ditu.

Beste alde batetik, Jean Etxeparek *Beribilezen* sinbologia bat sortzeko ahalegina egin du: Partenona irudikatzen deun usoa; bi itsasoen alegia, goi burgesiako harrapakariak, Inazioren Etxeko aberastasunen gehiegikeria... Izan ere, Bernardo Atxagak oraintsu aipatu du nola euskal idazle eta eragile katolikoek ez duten jakin beren sinesteen araberrako euskal mundu sinbolikoa sortzen, nahiz eta euskara beren helburuetarako babesten eta baliatzen jakin duten. Jarri du, konparazio baterako, beste herrialde batzuetan mundu sinboliko hori sortzeko gai izan diren bestelako idazle katoliko batzuen adibidea: Ingalaterran, G. K. Chesterton; Ameriketara, Flannery O'Connor, kalitate literario handienetakoa herrialde hartan Atxagaren ustez; eta Frantzia, Léon Bloy. Azalpena ere eman du: kanpoko idazle hauek lehiatu beharra izan zuten garai hartako ideologia desberdineko idazleekin, adibidez, Henry James-ekin Ameriketara⁶.

Jean Etxeparek badu gizartea hobetzeko kezka. Haren kezka da nekarritza aurreratzea, sineskeria uxatzea, erlijiotasun mota bat nabarmen uztea, turismoa bultzatzea, euskara loratzea, langileen bizi-baldintzak kontuan izatea (alogerak, janzkera-kalitatea, elikadura, lanaren nekeak, etxebizitzaren nolakoak, osasun-arreta)...; ez da geldirik egon zalea, aurrerakuntzaren alde horretatik.

Gizarte-kritikaren ildo beretik, nabarmen uzten du luxuzko alarde barrokoa Inazioren etxean, bisitari kristau xumea erlijioaren aldera

[5] Ikerlanean modernitateak izan zuen aurrerabide neketsua aztertzen da euskal literaturan XX. mendean, Octavio Paz-en *Los hijos del limo* (1974) lanaren markoan; ikerlana irakurri duten batzuek esan didate bertan tradizioa gehiegi zehatzen dela. Martin Heideggerrek ere, uste zuen tradizioari eustea zela muntako zerbaiteko ezinbesteko baldintza (Hammermeister, 2000).

[6] Bernardo Atxagaren hitzak dira 2018ko urriaren 5ean Arantzazun esandakoak Euskaltzaindiaren 100 urteurrenaren kariatz, euskara batuaren etorkizunaz aritu dela.

biltzeko asmoz paratua, Loiola bisitatzen duenean. Argi geratu behar da, berandu baino lehen, Loiolako santutegia dela idazleak eta lagunek egin zuten auto-bidaiaren jomuga *Beribilezen* deklaraturia, 1928ko abuztu hartan. Gisa hartako erlijiojera eta pedagogiak ez zuen esangura sendorik haren eta gure bisitaria bezalako “batzuen” ustez (antza, kopuruz urriak); luxu barrokoak kolpe huts egin zuen medikuaren gogoan, nahiz eta herritarrak arrandiaz limurtu eta inpresionatzeko helburua izan.

Patuaren ironia, esan liteke urteen joanak idazleari eman diola arrazoa, konparatuta medikuak 1928ko auto-bisitan ezagutu zuen Inazioren etxea eta gaur egungoa, eta ez ortodoxiaren orduko begiraleei. Izan ere, jesuitek berek etxe horretan egin duten zaharberritzeari *pristinización* diotsoe orain, alegia, luxuzko eranskin gehienak baztertzeko arkitektura-erreforma, etxea ahal izan den neurrian Inaziok ezagutuko zuenaren modura lehengoratuta (López de Aberásturi, 1997).

Zilegi bazaigu, tarteki bat herri-kulturaz. Gerta daiteke goi mailako kulturaren aitzakian, herritar xumea adin txikiko egoeran iraunarazi nahi izatea, hori zen ziurrenik estetika barrokoak hartu zuen jardunbidea. Gaur egun ere ezagutzen dugun fenomenoa izan daiteke, ausaz. Masako artea eta kultura-industriak kontsumitzaile mediokreei badaezpada-ko artea eskaintzen die, dibertitzen dituela aldi berean haiek masifikatuta: gezurrezko demokratizazioa, Adornoren arabera (Souriau, 2010 [1990]: 1226). Beste batzuetan, herri-kultura baztertu egiten da berariaz berritasunaren eta originaltasunaren izenean, edo, ziur asko, interes komertzialengatik.

Egia da, bestalde, Jean Etxeparek ebasiorako joera ere baduela *Beribilez* abuztuko bidaiaren kontakizunean, eta beharrezko da agertzea medikuak eguneroko bizi-giroa ahazteko zuen guraria, aurreko kritikariek nahi zuten bezala: “Aitzin-solas”a irakurrita, argi esan du. Aldarte horretan, euskararen atzerakadak sortzen dion laztasunari bidaiariak itzuri egiten dio “automobiletara salto” eginez, horrelako batean: Lekunberri inguruan geldialdia eginda, diglosiaren berri tristea duela, gehiegi luzatu gabe autora egiten du jauzi opor-bideari berrekiteko. Bidean aurrera, exotismoa ageri da Iruneko jaiak aipatzen dituenean ere, arratsean Kanborantz bueltan doanean etxera: hango dantzarien izen bitxiak (Lonor, Castor...) exotikoak egiten zaizkio, eta ametsetarako bidea ematen diote. Irungo San Martzial jai horiek egunerokotasunetik ihes egiteko beta ematen diote begitazino batean bezala, nork bere errealitateak mozo-

rrotzeko, edota geure buruaz dugun ikuspegia eraberritzeko, erotismo-puntu posiblea ahaztu gabe (Souriau, 2010 [1990]: 744).

Ebasioak egunerokotasunetik ihes egiteko parada ematen dio, esan den bezala. Espazioan, bestelakoaren bila abiatzen da artea. Inoiz esan da, arte iheslari horrek errealitatea ezagutzea eragozten duela, errealitatearen interesa eta edertasuna; gainera, errealitatea aldatzeko ahalegina desbideratuko luke.

Erantzunez, esan izan da asaskatzealdi batek ez duela proiektuak buruzetik aldatzen; alderantziz, gizakia indarberritu dezake. Gainera, honelako bidaiek zerumuga zabaltzen dute, balizko kartzela batetik ihes egiteko lagunduta, kartzela urrezkoa izanagatik ere. Sormena bera ere hauspotu dezake ihesak (Souriau, 2010 [1990]: 737-738).

2.3. Eta egia adieraztea...

Baldin eta ohiturak badira pintoreskoak, idazleak baloratu behar ohiturok iraunaraztea merezi duen, ala premisen balizko eraberritze batek onura handiagoa ote lekarkeen etorkizunean, horrek mezulari iragarleari ekarri ahal dizkion buruhauste guztiekin, Etxepareren kasuan. Tradizioa zer-nola iraunarazi?

Nolanahi ere, molde herrikoiak puskatzea ez da beti erraza; irakurri honako aipua, herriaren ohiko moldeak aldatzea denaz bezainbatean: “Gomazu lanean erakutsi behar deiezula abiatzetik! Beren ohiko urhatsetik ez zauzkitzu aldaratuko tuntik, hura delakoan bakarrik xuxena, eta ona, ustez” (Etxepare, 1991 [1910])⁷. Jean Etxepareren kezka errepikakorra izan zen haren bizitzan zehar ea noraino zen zuhurra edo egokia pentsatzen zituenak plazaratzea. Izan ere, dudan jartzen zuen azken urteetan gaztetako ausardia hori idazle-ibilbidean mesedegarria izan ote zitzaion (Xarriton, 1991).

Zuhurtzia horren adibidea da *Beribilez* (1931) bidaia liburuan hartu zuen jokabidea. Bertan gauzak alusio bidez eta irudi bidez adierazten ditu, halako maneran non liburuak garai hartako giroan aurrera egiteko aukera gal ez zezan.

Horrek planteatzera garamatza norainoko kontzientzia zuen idazleak egiten zuen autozentsuraren izaeraz. Joan Mari Torrealdaik aztertu du zehazki Francoren diktadura garaiko zentsurak nola jartzen zuen idazle

[7] “Egiaren hiru itxurak” atala; bigarren itxuran.

disidentea ataka batean, hau da: boterearen arauak onartu eta erdibide bat bilatzen saiatu argitaratu ahal izateko, ala idazteari uko egin⁸. Gogoratu Etxeparek lehen liburua –Buruxkak (1910)– merkatutik erretiratu behar izan zuela; bigarrenak ere –*Beribilez* (1931)– ez dirudi onarpen nahikorik izan zuenik liburua susta zezaketen Elizaren inguruko euskal media urriengandik (*Euskalduna* astekari orduan indartsuarengandik, bereziki).

Bere aldetik, Michel Foucaultek ere zabal samar aztertu du, egia esateko, ausardiak bertute gisa Grezian izan zuen praktika, bereziki filosofo zinikoen eskutik; greziarrez geroztik, *parresia* deitu izan zaio egia esateak eskatu izan duen ausardiari (Foucault, 2008)⁹. Kasu egin behar bazaie greziarrei, leziatzean badirudi irakasleak *kairos* edo abagune egokia bilatu behar duela, alegia, kontuan izan behar da entzuleak egia asimilatzeo egokieran ez daudela noiznahi, nahi den bezain onuragarria izanik ere haientzat egia hori irakaslearen ustez, eta unean uneko irakasgaia gorabehera. Gehiegizko adierazpen-askatasunak ere baditu bere gorabeherak, baina orain eta orrialde hauetan ez da unea hori ziltatzeko; izan ere, *parresiak* izan du historia Mendebaldean greziarrez geroztik, kristauen artean, etab¹⁰. Kezka hori zuen Jean Etxeparek bizitzaren ondarrean, *Beribilez* argitaratu zen 1931ko urte hartan: “Gaur den egunean urriki dut hale-re ozarki bihurtu izanik batzutan, ahoz eta lumaz. Ichiltasuna hanitzez ederragoa da; eta ichiltasuna bera baino, sinesteen araberalat zuhurtzian bizitzea” (Xarriton, 1991)¹¹.

3. Lehen euskaltasun laiko bat

Gogoratu dezagun Jean Etxepare jaiotzez argentinarra zela. Haren guraso euskaldunek Argentinan lan egiten zuten, 1877 hartan jaio zenean. Gero, Euskal Herrira bueltatuko ziren dirututa. Jon Casenavek galdetzen du, biografia gorabeheratsuko idazleak ea euskara nola hauta ze-

[8] Joan Mari Torrealdei berak gorabeherok aipatu zituen EHUk 2018ko uztailean Miramarreko Jauregian egin zioten omenaldian, Mari Jose Olaziregi irakasleak eta Memoriaren inguruko haren taldeak antolatua Donostian, etab. Haren bibliografia kontsultatu daiteke, besteak beste eta sarean: *Artaziak. Euskal liburuak eta Francoren zentsura* (2000) <<http://www.susa-literatura.eus/liburuak/best08>>.

[9] *Parresiarena*, hain zuzen, Collège de Franceko mintzaldietan landu zuen gaia bere azken urteetan.

[10] Ikusi, adibidez, “Parresia” artikulua kristau-ikuspegitik in Viller, Marcel *et.al*, 1937-1995, *Dictionnaire de spiritualité: ascétique et mystique*, Paris: Gabriel Beauchesne.

[11] 1931-X-27ko gutuna.

zakeen adierazpide gisa (2000: 518). Areago, kontuan izanik Bordeleko unibertsitate-ikasketak frantsesez egin zituela: nola azaldu, hortaz, hark euskara hautatzea idazteko?

Gizarte-psikologiaren arabera, nortasun komunek emozio positiboak sortzen dituzte, bistan da, eta horrek azaltzen du euskaltzaletasunak duen erakargarritasuna: bakardadearen kontra, elkartasuna eta konpromisoa; lotsaren kontra, duintasuna eta elkar ezagutza; pasibotasunaren kontra, eragintza; anomiaaren kontra, esangura; eta asertibitatea interes komunarekiko (Langman, 2006: 73-76). Ezer ez baita beti gozoa, Jean Etxepareren gizarte-arrakasta literarioa mugatua izan zen euskal jendar-tean, jakina denez. Izan ere, gauza bat da produktuaren kalitate literarioa eta, beste bat desberdina, produktu hori gizarteratzeko behar diren bitartekoak, alegia, literatur sistema bat orduan ez zegoena; zegoen apurra irizkide ez zituen beste batzuen esku zegoen...

Euskal Herria estetikoki nola islatzen da, baina, Jean Etxepareren obran? Estetikaz ari garela, Juan Plazaolarekin ados gaude arteak zentzua ezinbestean gizartean aurkitzen duelakoaz (2012: 520-545). Pierre Broussain laguna izan zuen Jean Etxeparek eredu, enpatiaz betea, Hegoaldera bidaiak egiteko zaletasun honetan:

Broussain mediku eskualzale khartsuak maite baitzituen bihotzez eskualdun probintziak, laket zitzaion hango eremuetan barna zonbait egunen artetan iragaitea. Oinez zabilan ardura, aizina osoarekin. Abiatzean ez baitzuen gogoari emana norat hel, ez noizko, nun-nahi bazagon herritarrekin solasean, edo bazterrari so. Eta nolako begi er-neak etzituen, beharriak zoin zabal etzatzikizkan eskuarazko hizkuntza edozoini! Bere biziko gozorik hoberenak Eskualerriari berari kendurik hil izana da. Orhoitgarrienak Donostiatik Bilbaorainoko itsas-hegiak, Le-keitio bid'erdi, utzi zaizkola zion (Etxepare, 1931: 5)¹².

Euskal Herria litzateke poetaren aberria, etxean egoteko eta hara bueltatzeko elementu estetikoak, behin alde eginda. Saia gaitzke Etxepareren herri-sentiberatasunari hurbiltzen, erreparatuta pintoreskismoak eta identitate kolektiboak duten zerikusiar *Beribilez* (1931) medikuaren bigarren liburuan. Martin Heideggerrek gai berari ekin zion bere garaian, *Heimat* kontzeptuari buruz ari zela. Izan ere, Jean Etxeparek Euskal He-

[12] Ortografia, 1988ko edizioaren araberakoa da, *Beribilez*eko aipuetan; orrialde-zenbakiak, oster, 1931ko edizioaren araberakoak. Bestalde, aztertzeakoak lirarete baiezta-pen jakin horiek estetika filosofikoarekin izan dezaketen lotura, alegia, zentzuen aipamen mota, gozamenaren lekua; nolana ere, ez dirudi erromantizismoaren bat-batekotasunarekin bat datozenik (Hammermeister, 2000: 317).

rriaren bihotza inguratzen duenean autoz, haren begirada enpatikoa da, ez da bisitari arrotzarena:

But in Heideggers sense, surely, I can only care for a place which is *mine*, a place in which I live and where I shall still be tomorrow to take responsibility for the actions I perform today. However wondrous a place maybe I cannot care for it in Heideggers rich sense which implies both conservation and cultivation if I am merely a visitor passing through.

The real reason that wonder should not be taken as *defining* 'Heimat' is that it shows up not merely where one is at-home but also in the place that is clearly *foreign*. Indeed, it is possible to suggest that it shows up *more readily* in the foreign *precisely because it is the foreign*. Schopenhauer makes something like this point with respect to what he calls 'the picturesque (*mahlerisch*)'. The picturesque is, he says, more easily experienced in the foreign city than in ones own because there, people and things are removed from the stresses and strains of the everyday will (Young, 2011: 291).

Horrelako zerbait sentitzen bide zuen Jean Etxeparek bidaiari ekite-rakoan 1928ko abuzturen bigarren asteazken hartan, alegia, Broussain haren lagun nazionalistak legez (Xarriton, 2007). Esperientzia gazi-goza ere akaso, *Beribilezi* kasu eginez gero. Delako enpatiak, haatik, ez zien eragozten bidaiari euskaltzaleei Hegoaldean pausua eta gozoa topatzea¹³.

Tokikotasun horri lotua ikusten dugu medikua, baina beste era batera ere da euskaltasuna Etxepareren abaroa. Irtetea beharrezkoa da, baina itzultzea ere bai; bertan dagoenak ere itzultzeko eta egoteko ahalegin poetikoa egin behar du, paradoxikoki. *Heimat* da besteek norbera ulertzen duten tokia, komunitatearena: uler bedi zentzu estetiko-hermeneutikoan, Hans-Georg Gadameren irudira bigarren adiera honetan, ez tokikotasun bati lotua, jaso den Heideggeren aurreko haren arabera. *Heimat* utzi eta hartu egiten da, etengabeko ariketan, bertan zaudela ere; are gehiago, egia-bilaketa partikular batean arituz gero, medikua bezala, garai hartako korrante nagusitik bazterrera.

Izan ere, Gadameren eredia *Heimat* zehaztekoa erabilgarriagoa dirudi Heideggerena baino, alegia, hemen aztergai ez diren konnotazio arbuaiagarririk gabea:

[13] Jorratu dugu tesian, Etxepareren enpatia filia sentimendura ere lerra zitekeela, Pageauxren imagologia-terminoa erabilita: non da enpatia/sinpatia arteko marra, hor-taz? (Ortiz de Pinedo, 2018: 393-398).

Unlike for Heidegger, however, the function of poetry in this model would not be to prepare for the return home, but to safeguard *Heimat* as that which eludes definition and yet can be destroyed. *Heimat* and poetry do not collapse into each other, but it is poetry in which *Heimat* shines forth and which has to protect it from those tendencies that produce a world civilization that fails to establish communities (Hammermeister, 2000: 325).

Hor dago koska, tokitasunaren eta, Etxeparek zioen bezala, *Olerkiaren arteko dialektika*: “[Donostiako etxe ederren] Egileek beldurra dut etzakiten Olerkia zer den. Erosoan bizitzea, ba; ez, ordean, zeru-alde noizean behin gogoaren airatzea” (Etchepare, 1931: 84). Estetikaren aldetik, *Beribilezeko* Etxeparek Olerkiari garrantzi handia ematen dio, bizpahiru aldiz aipatzen baitu, letra larriz eta gorazarrez, harentzat tenplu bat iradokitzerainokoa naturaren erdian Bidarrain, greziarren moldera Zaldubiren oroimenetan, hura gogoan darabilela autoz Zaldubiren bizilekuan zehar igarotzean¹⁴: “Son los templos fortaleças levantadas contra el poder de las huestes infernales: Armerías de el cielo: Puertos de seguridad en las borrascas del siglo...” (Vistarini & Cull, 1999: 254), hau da, *locus amoenus* topiko klasikoa da Olerkiaren tenpluarena; XX. mende hasierako zurrunbiloaren erdian gaude, 1914ko Gerla Handia eta gero, hain zuzen ere, eta II. Mundu-Gerraren bezperan, *Beribilezen* jasotzen den legez.

Estetika autozalearentzat abaroa zen, eta haren estilo-gurariak hortik edaten du. Urrutiago joan gabe, ahalegin estilistiko kontzienteak egiten ditu deskribapenetan: Iruñeko katedrala, Loiolako santutegia, Donostiako ingurumariak... Alegoriak erabiltzen ditu (Ameriketako itsasoa eta Mediterraneo), sinboloak (goi burgesiako harrapakariak), istorio tartekatuak (euskal bazkaria), umorea (Petrikiloren bisita), errealismoa (hariztiko bazkaria)...

Uholde teknologikoak zalantza sortzen digu horrelako apustu batek zentzua ba ote duen... Nola nahi ere, humanitateen zeregina da hiritarra ahalduntzea gainera datorkion informazio-bonbardaketari¹⁵ (Hammermeister, 2000: 312-326).

[14] Berriz ere, Sapir-Whorf hizkuntzalaritza-hipotesira bueltan? Gogoratu, Txillardegik (1972) idatzi zuenaren antza hartzen zaio hizkuntza bakoitzaren eta hiztunen pentsaera lotzeko *Heimaten* ikuspegi horri, Gadamer baitan.

[15] Humanismoaren alderdi batzuk beste lan batean jorratu ditugu: Ortiz de Pinedo, Aitor (2016), *Humanism after the Spanish Civil War*, Leioa: ADDI/EHU. <<http://hdl.handle.net/10810/16782>>. Euskarazko lan horretan (izenburua ingelesez agertu arren webgunean), errepasatzen dira humanismoaren mugarri batzuk XX. mendean: Martin Heidegger, Jean Paul Sartre, Eric Fromm, Emanuel Mounieren pertsonalismoa..., 1936ko gerrako euskal erbesteratuekin lotuak.

Informazioaren eta teknologiaren garai uniformizatzailean zentzu komun baten posibilitatea planteatzen da, hizkuntzaren bitartez: “Because it is necessary to think about whether and if in the age of the technologized uniform world civilization Heimat is still possible” (Hammermeister, 2000: 313).

Gurean ere entzunak ditugu aspalditik antzeko aldarriak gaurko bizi- giroari buruz Berpizkundeko askatasunaren ondotik, protestantismoaren inguruko gerren ondotik...

Eta, berehalaxe, monarkia absolutuak datoz, erabat autoritarioak. Baina zientziaren garapena ere handia da. Eta zientzia honek aplikazio teknologikoak dakartza, ze segituan nahi da aplikatu, erabili. Eta, beraz, esan dezakegu, modernitatea teknikaren aroa dela. Eta teknikarekin ulertu behar da, ez bakarrik makinak egitea, baizik eta gizartearen kontrol tekniko bat abian jartzea, gizartearen antolaketa tekniko bat diseinatu eta aplikatzea: zergak jasotzetik medikuntza sistemaraino (Azurmendi, 1998).

Gaur egun ere, solasaldi horrek indar betean dirau; aipa liteke Martha Nussbaum filosofia-irakaslearen jarrera. Nussbaumek gizaki unibertsala aldarrikatzen du, alde batera *Beribilez*eko Etxeparek bezala Mediterraneo-ko zibilizazioa goraiatzean, greziarra, hain zuzen. Nussbaumen bibliografian Greziako berri ugari aurki liteke, literatura eta filosofia uztartuta. Materialismoari medikuak egiten dion kritika Donostia bisitatzean, aldi berean “arima zero-alde airatzea” hobesten duela, bat dator Nussbaumen azken urte hauetako planteamenduekin (Nussbaum M., 2016). Noski, Nussbaumen planteamendu unibertsalistak baluke nekerik, euskaltzale- tasun batekin adosgarria izatekotan¹⁶.

4. Ondorioak

Orain arte esandakoa errepikatu gabe, koda bat erantsiko genioke orrialde hauei. Ekarriko dugun aipu honetan Eugene Godheartek dioen bidetik uler daiteke *Beribilez*, azken finean, gizaki arduratsu baten uda bateko libertimendua dela oroz gain, eta horregatik kritikak arinkeriazko ukitu bat nabaritu izana berari, alegia, ariketa sekulako gizarte-helburu engaiaturik gabea izatea, besterik gabe. Izaera jostalari horren adierazpi-

[16] Martha Nussbaumen jarrera unibertsalista gogoetagai izan lekioko euskal irakurleari, zeren eta Jose Antonio Marina gaztelaniazko bestseller idazlea, adibidez, hari lotzen zaio gogotik; eta ez da bakarra inondik ere, amerikarraren arrakasta editoria- lari bagagozkio, itxura guztien arabera.

de osagarria izan daiteke plazer txikiei jartzen dien arreta: gastronomia, ardo-dastaketa, artea, paisaia gozagarriak. Horra hor irakurtzeko gonbita:

The role of art depends upon its political or social context and cannot or should not be prescribed. In an authoritarian or totalitarian society, the cultivation of a politically indifferent art can be a sign of freedom; in a bourgeois democratic society, it may reflect disdain for cultural philistinism or it can self-reflexively cast doubt about its own presumptions to superiority. Contemporary literary discourse tends to appropriate works and turn them into texts for purposes that are not literary. What needs to be recovered, it seems to me, is a reading of literature which allows us to listen to its voices, to make its claim on us, that resists our premature impulse to appropriate it to an ideological agenda, a cause for social change (Goodheart, 1997: 142-143).

Jean Etxepareren prosa euskal literaturaren ekarpen baliosa da, gaurko irakurlearen aukeren artean irauteko heinekoa; apur bat Itamar Even-Zoharek dioenaren bidetik, israeldarren esperientzian oinarrituta: jendeak euskaraz egingo du, baldin eta euskaraz hobeto bizi bada¹⁷. Gure ustez, *Beribilez*eko kontakizun honetan idazlea eta lagunak aietasunez bidaiatzen agertzen zaizkigu Euskal Herriaren bihotzean, eta euskara ederrean. Jean Etxepareren egia-bilaketak erakusten du eginkizunaren bidezidor egariak eta askotarikoak, ahaztu gabe arintasun moduko bat¹⁸.

Gure literaturari arnasa emateko gazteagoen artean, pertsuasioaren bidea dugu Eduardo Apodakak azpimarratu nahi izan duen bezala hizkuntza aitzinatze bide beretik¹⁹, Jean Etxepareren obrak erakarmena izaki, oraindik ere, freskotasunagatik; izan ere, zentzumenen zein argudioen bitartez, pertsuasioa adimenari eta borondateari zuzentzen zaie bestearen onespeneren bila, Pascalen arabera (Comte-Sponville, 2001: 756). Etorkizun hurbilari buruz, eginkizun geratzen da Etxepareren pa-

[17] 2018ko EHUko ikastaroan jaso genuenaren arabera: "Identitatearen eraldaketa euskal literatura garaikidean" izeneko uda ikastaroa, Laida taldeak antolatua, ekainaren 26an eta 27an; han mintzatu zen polisistemen teoria sortutakoa. Bertan zabaldu zen Itamar Even Zoharren eta Jon Kortazarren arteko elkarrizketa, non aipatua den euskarak duen aukera hori arrakasta izateko, *El Correo* egunkariak aspalditxo argitaratua.

[18] Hari beretik, interesgarria izan dakioko irakurleari Juan Kruz Igerabidek oraintsueginiko gogoeta, non dioen oinarrikeria eta sustar gehiegizkotik -fundamentalismotik- ihes egiteko, arnasa hartzea bezalakorik ez dagoen (Igerabide, 2015), proposamenaren irakurketa erlijiosoa zein politikoa egin daitekeelarik, beste batzuen artean; Etxeparek bazuen eskarmenturik horretan ere.

[19] EHUko uda ikastaroetan, 2018ko uztailean Bilbon.

sarte gehiago euskara batura ekartzea –hizkera xamurragoa gaurko irakurleentzat– iraupena emateko idazlearen obrari eskolan eta bestela, nahiz eta urratsak abiatuak diren *Buruxkakeko* hiru atal moldatuta (Zubi-mendi & Esnal, 1997).

Azken ohar gisa, apunte bat: orrialde hauetan sakondu gabe geratzen da Aldudeko medikuak hizpide duen nafartasunaren puntua ere, beste batzuen artean, haren ikuspegi konplexuaren baitan. Ez alferrik, *Beribilez* Euskal Herriaren bihotza inguratzen du, egun beteko joan-etorrian, eta baditu aipu esanguratsuak horretaz.

5. Bibliografia

- Altonaga, Kepa, 2006, *Etxepare Aldudeko medikua*, Leioa: Euskaltzaindia/EHU.
<http://www.euskaltzaindia.net/dok/iker_jagon_tegiak/66692.pdf>
- Apalategi, Ur, 2003, “Hiriart-Urrutiren harrera literarioari buruz: auto-retzaren arazoa euskal literatura klasikoan”, in Askoren Artean, *Euskal gramatikari eta literaturari buruzko ikerketak XXI. Mendearen atarian*, Bilbao: Euskaltzaindia, Iker 14, 15-31.
- Apodaka, Eduardo, 2011, *Norberaren autonomia krisian*, Iruña: Pamiela.
- Azurmendi, Joxe, 1998, *Teknikaren meditazioa*, Donostia: Kutxa.
- Barbier, Jean, 1926, *Piarres [lehen zathia]*, S. Sordes.
<<http://armiarma.com/liburu-e/?i=Jean%20Barbier,%20Piarres%20I>>
- Casenave, Jon, 1998, “Euskal nortasunaren irudiak XIX. mendeko bigarren partean”, in Askoren Artean, *Euskaltzaindia. XIV. Biltzarra; Antoine d’Abbadie 1897-1997. Ezohiko Kongresua*, Hendaia-Sare. Donostia. Eusko Ikaskuntza/Bilbo: Euskaltzaindia. Eusko Ikaskuntza, 547-552.
- Casenave, Jean, 2000, *De l’article de presse à l’essai littéraire: Buruchkak (1910) de Jean Etxepare*, Madrid: UNED.
- Comte-Sponville, André, 2001, *Dictionnaire philosophique*, Paris: PUF.
- Delanty, Gérard, 2000, *Modernity and postmodernity : knowledge, power and the self*, London: Sage.
- Dolhare, Katixa, 2008, “Septentrioz Septentrio Aurelia Arkotxaren bi libururen irakurketa bat”, *Uztaro* 65, 35-42.
- Etxepare, Jean, 1931, *Beribilez*, Baiona: Laserre.
<<http://www.memoriadigitalvasca.es/handle/10357/873>>

- Etchepare, Jean, 1988, *Beribilez*, Euskal Editoreen Elkartea.
<<https://klasikoak.armiarma.eus/idazlanak/E/EtxepareJBideBeribil ez.htm>>
- Etchepare, Jean, 1980 [1941], *Buruxkak*, Donostia: Elkar.
- Etchepare, Jean, 1984 [1920], “R. M. Azkue euskaltzainburu”, in Xarriton, Piarres (arg.), *Jean Etchepare mirikuaren (1877-1935) idazlanak* (I. lkia. *Euskal gaiak*), Donostia: Elkar, 190-193.
- Etchepare, Jean, 1991 [1910], *Buruxkak*. Euskal Editoreen Elkartea.
<<https://klasikoak.armiarma.eus/idazlanak/E/EtxepareJBideBuruxkak020.htm>>
- Etchepare, Jean, 2006, “Behin Makean”, in Altonaga, Kepa (arg.), *Etchepare Aldudeko medikua*, Leioa: Euskaltzaindia/EHU, 295-297.
<http://www.euskaltzaindia.eus/dok/iker_jagon_tegiak/66692.pdf>
- Foucault, Michel, 2008, *Le courage de la vérité. II Le gouvernement de soi et des autres : Cours au Collège de France (1983-1984)*, Paris: Seuil.
- Gartzia Trujillo, Sebastián, 2014, *Jean Etxepare, Aldudeko medikua. Euskal modernitatearen brankako irudia*, Bilbo: Desclée de Brower.
- Gartzia Trujillo, Sebastián, 2016, “Jean Etxepare”, in Gartzia Trujillo, Sebastián, *Hamaika euskal literato eta Jainkoa*, Leioa: Euskal Herriko Unibertsitatea.
- Goodheart, Eugene, 1997, “The Demise of the Aesthetic in Literary Study”, *Philosophy and Literature* 21.1, 139-143.
- Hammermeister, Kai, 2000, “Heimat in Heidegger and Gadamer”, *Philosophy and Literature* 24, 312-326.
- Hamon, Philippe, 1984, *Texte et idéologie*, Paris: PUF.
- Igerabide, Juan Kruz, 2015, “Oinarrikeria”, *Hemen* 47, 49-58.
- Iturbide, Amaia, 1991, “Jean Etxepareren idazkera”, *Jakin* 64, 129-142.
- Iturriotz, Ander, 2010, “Azurmendi edo konkretutasuna”, *Hegats* 45, 86-162.
- Kerejeta, Maria Jose, 1987, “J. Etchepare”, in Etchepare, Jean, *Beribilez*, Bilbo: Euskal Idazleen Elkartea.
- Kintana, Jurgi, 2009, *Urre urdinaren lurrina. Euskal idazle galduaren bila (1810-1940)*, Iruña: Pamiela.
- Kortazar, Jon, 1985, “Lauaxetaren olerkigintzaren ardatzak”, *Jakin* 36, 79-98.

- Lafitte, Piarres, 1974, *Mende huntako euskaldun idazleen pentsa-bideak*, Baiona: Imprimerie des Cordeliers.
- Lafitte, Piarres, 1980 [1941], “Jean Etxepare jaun mirikua (1877-1935): aitzin-solas”, in Etxepare, Jean, *Buruxkak*, Donostia: Elkar.
- Langman, Lauren, 2006, “The social Psychology of Nationalism: To die for the Sake of Strangers”, in Delanty, Gerard & Kumar, Krishan (arg.), *The Sage Handbook of Nations and Nationalism*, London: Sage, 66-83.
- López de Aberásturi, Andrés, 1997, *La casa torre de Loyola*, Bilbao: Mensajero.
- Nussbaum, Martha, 2015 [2013], *Political emotions*, Harvard University Press.
- Nussbaum, Marta, 2016, *Not for profit*, Princeton University Press.
- Ortiz de Pinedo, Aitor, 2011, *Euskal literatura Gernika aldizkari liberalean: 1945-53*, Amorebieta: Erroteta. <<http://hdl.handle.net/10810/16796>>
- Ortiz de Pinedo, Aitor, 2016, *Humanism after the Spanish Civil War*, Leioa: ADDI/EHU. <<http://hdl.handle.net/10810/16782>>
- Ortiz de Pinedo, Aitor, 2018, “Jean Etxepare eta Pío Baroja”, *Fontes Linguae Vasconum* 125, 85-112. <<https://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=6536132>>
- Ortiz de Pinedo, Aitor, 2018, *Jean Etxepareren Beribilez (1931): bidaia eta ideologia*. Tesi argitaragabea.
- Pageaux, Daniel-Henri, 1989, “De l’imagerie culturelle à l’imaginaire”, in Brunel, Pierre & Chevrel, Yves, *Précis de littérature comparée*, Paris: PUF.
- Paz, Octavio, 1974, *Los hijos del limo. Del romanticismo a la vanguardia*, Barcelona: Seix Barral.
- Plazaola, Juan, 2012, *Introducción a la Estética*, Bilbao: Universidad de Deusto.
- Santamaria, Karlos, 1984, “Marx eta giza pertsonaren problematika”, *Jakin* 30, 75-93.
- Souriau, Étienne, 2010 [1990], *Vocabulaire d’esthétique*, Paris: PUF.
- Torrealdai, Juan Mari, 2000, *Artaziak. Euskal liburuak eta Francoren zentsura*, Susa. <<http://www.susa-literatura.eus/liburuak/best08>>
- Txillardegui, 1972, *Hizkuntza eta pentsakera*, Bilbao: Mensajero.

- Villasante, Luis, 1964, “Introducción”, in Axular, Gero.
<http://www.euskaltzaindia.eus/dok/iker_jagon_tegiak/villasante/testuak/181.pdf>
- Viller, Marcel *et. al*, 1937-1995, *Dictionnaire de spiritualité : ascétique et mystique*, Paris: Gabriel Beauchesne.
- Vistarini, Antonio Bernat & Cull, John, 1999, *Enciclopedia Akal de Emblemas Españoles Ilustrados*, Madrid: Akal.
- Xarriton, Piarres, 1991, “Jean Etxepare jaun mirikuak Piarres Lafitte jaun apezari idatzi zenbait gutun (1924-1935)”, in Lakarra, Joseba (arg.), *Memoriae L. Mitxelena magistri sacrum. Pars prior*, Donostia: ASJU-Gipuzkoako Foru Aldundia, 595-604.
<<http://www.ehu.eus/ojs/index.php/ASJU/article/view/9209/8423>>
- Xarriton, Piarres, 2007, *Pierre Broussain. Sa contribution aux études basques*, Bilbo: Euskaltzaindia.
- Young, Julian, 2011, “Heideggers Heimat”, *International Journal of Philosophical Studies* 19 (2), 285-293.
- Zubimendi, Joxe Ramon & Esnal, Pello, 1997, *Irakurbideak: [irakurgai klasikoak eta herri-literaturakoak argi eta garbi euskara batuan]*, Oiartzun: Sendoa.

LIBURU AIPAMENAK

Gorka MERCERO, *Mundu-ikuskerak euskal narratiba garaikidean: modernitatearen krisitik postidentitatearen promesera*, Bilbo: Labayru Fundazioa / Amorebieta-Etxanoko Udala, 2017, 114 or.

ISBN: 978-84-92599-67-7

Beñat SARASOLA
Euskal Herriko Unibertsitatea (UPV/EHU)

Amorebieta-Etxanoko Udalak bi urtetik behin antolatzen duen Santi Onaindia bekaren azken emaitza da Gorka Merceroren *Mundu-ikuskerak euskal narratiba garaikidean: modernitatearen krisitik postidentitatearen promesera* liburua. Beka 2015ean eskuratu eta 2017an kaleratu du ikerlana Labayru argitaletxearen bidez, beka honekin loturiko hamaikagarren lana.

Liburuaren alderdi nabarmenenetakoa haren izaera polemista dugu, zentzu positiboan. Ez dira ohikoak euskal literaturan eta haren kritikan eztabaida landu eta gordinak, beste ikerlari batzuekin zuzenean dialogatzen dutenak, eta beraz, eskertzekoa da Merceroren ahalegina, itzulinguru gabe erantzuten baitie beste literatur kritiko batzuen tesiei (Ur Apatategi, Ibai Atutxa, Joseba Gabilondo, Imanol Galfarsoro). Funtsean, Bernardo Atxagaren eta haren obraren inguruan oinarritzen da eztabaida hori. Arestian aipaturiko kritikoek Atxagaren “saldukeria” salatzen dutela aipatzen du Mercero, eta saldukeria hori bi traiziotan gauzaturik ikusten dutela: Euskal Herria *besteexotiko* subalterno moduan aurkeztu duela, eta nazioarterako jauzia Espainiako literatur sistemaren bidez egin izana. Egiazki, kritika horiek molde askotarikoak dira, eta autorea Atutxa eta Gabilondoren argudioak ezeztatzen saiatzen da nagusiki, kritika horiek “arbiatzen” dituela argi eta garbi utziz. Esan bezala, poztekoa da eztabaida kritiko horren plazaratzea, batez ere Atxagaren obraren ulermena konplexuago bihurtzen duelako, eta gainera, euskal literatur sistema normaltzen eta, ondorioz, indartzen duelako. Zalantza egin dut, hori bai, momenturen batean ez ote dion Mercerori pasioak gain hartzen, eta,

eztabaida Atxagaren aldeko vs. Atxagaren kontrako markoan kokatuta, ez ote duen eztabaida aberasgarria apur bat iluntzen. Liburuaren osatzen duten bost zatietatik bigarrena da *Obabakoaken* balizko subalternitatea ukatzen ahalegintzen den hori, eta liburuaren osotasunean solte samarrean geratzen dela esan daiteke.

Lehenengoan, Merceroek erabiltzen duen ikuspuntu teoriko-kritikoa azaltzen du, zeina bi zutabe bidez jasotzen den: postmodernismoaren teoria eta mundu-ikuskerena. Bi teorien gurutzaketa euskal nobelagintza garaikidean aplikatzearen emaitza dugu, nolabait, azterketa honen funtsa. Egitura teoriko sendo horrek sostengatzen ditu gerora egiten dituen analisiak. Hala, hiru kontzientzia-modu edo mundu-ikuskerak bereizten ditu Merceroek Alan Wilde ikertzaileari jarraiki: premodernista, modernista eta postmodernista. Horrekin batera, hiru ni aztertzen ditu halaber: ni poetikoa, ni erotikoa eta ni politikoa. Mundu-ikuskerak eta niak lotuz, bederatzi euskal nobela aztertzen ditu, bakoitza dagokion kuxatilan kokaturik:

- Kirmen Uriberen *Bilbao-New York-Bilbao*: Ni poetiko premodernista.
- Anjel Lertxundiren *Carla*: Ni poetiko modernista.
- Bernardo Atxagaren *Obabakoak*: Ni poetiko postmodernista.
- Ramon Saizarbitoriaren *Rosetti-ren obsesioa*: Ni erotikoa premodernista.
- Laura Mintegiren *Sisifo maite minez*: Ni erotikoa modernista.
- Joxemari Iturraldiren *Izua hemen*: Ni erotikoa postmodernista.
- Koldo Izagirreren *Metxa esaten zioten agirretar baten ibili herrenak* eta *Agirre zaharraren kartzelaldi berriak*: Ni politikoa premodernista.
- Ramon Saizarbitoriaren *Hamaika pauso*: Ni politikoa modernista.
- Joseba Sarrionandiaren *Lagun izoztua*: Ni politikoa postmodernista.

Lehen atalak espazio erlatiboki laburrean auzi konplexuak sakon aztertzeko dohaina du, baina zalantzaren bat ere eragin dezake. Batetik, postmodernismoa eta postestrukturalismoa baliokidetzat jotzen ditu (15. or.), aski berdinketa problematikoa, eta horrek gerorako azterketak ere zamaten ditu. Horrekin loturik, etengabea da postestrukturalismoaren ildoko *telosaren* kritika, baina kontua da liburuan bertan gauzatzen den eredu teorikoa aski teleologikoa dela, non atal bakoitzean “ni postmodernista” agertzen den *de facto* emaitza behinen gisa (guztiak Pott Bandako autoreen nobelekin, bidenabar). Bestetik, duda egin liteke Alan Wilderen ereduak halako munta duen azterketa osoa haren arabera egiteko, eta irakurketa guztiak hark determinaturik egon daitezen.

Liburuaren bertute nabarmenenetakoa, gauza konplexuak azaltzeko modu argiaz gain, lehenago aipaturiko nobelei buruz egindako irakurketak dira. Batzuetan aski zalantzarria suertatzen da liburu bakoitzaren sailkapena, baina edozein kasutan, *close reading*aren tradizioan kokatutakoak ditugu azterketok, testuari ondo loturiko interpretazioak. Ondo garatuak eta konplexuak dira pertsonaia, gertakizun eta denbora-espazioen inguruan egiten diren analisiak. Alabaina, analisi horiek interpretazio ideologiko-tematologikoekin lotzerakoan arazo handiagoak sortzen dira, lotura hori modu sinpleegian egiten delako, fikzioaren eraikuntza konplexua aintzat hartu gabe. Hau da, liburu bakoitzak proiektatzen duen balizko mundu-ikuskerak ez da justifikatzen fikziotasunaren izaera malgu eta irekia kontuan izanik, eta sarri pertsonaien jokabideetatik eratoritzen da zuzenean, edo are idazleak beste genero ez-fikziozkoetan (elkarrizketak, saiakerak) idatzitakoetatik. Egiak, hori ez da Merceroen liburuaren arazoa soilik, ezpada egun literatur ikerketen baitan egiten diren azterketa tematologiko eta ideologiko gehienena. Kasu honetan lastima handiena da Mercero, gisa horretako lan ugariaren egileek ez bezala, literatur irakurketa zehatz eta sakonak egiteko gaitasun handia frogatzen duela; azterketa horietatik egiten diren jauzi interpretatiboetan dago arazo handiena, zeinak zerikusia duen aurretik ezartzen duen eraikuntza teoriko zamatsuarekin. Hots, marko teorikoak aztergai diren nobelak traje estuegi batera eramaten ditu, aurretik ezarritako eskema zurrunegei batera errenditzera.

Gaur egungo literatur ikerketak, zientifismo artifizial baten antzezpenearekin obsesionaturik, balio handia ematen die emaitza konkretuei: helburuak, hipotesiak, metodologia, eta ikerketa beraren ostean lortzen diren emaitzak. Kasu hau adibide egokia da ikusteko nola literatura ikasketetan maiz bidea izaten den emankorra. Mercero proposatzen dituen irakurketak aski iradokitzailak dira, eta egungo euskal ikasketetan ahaztu samarrak zeuden zenbait obra berreskuratzeko (*Carla*, *Sisifo maiteminez*, *Izua hemen*) dohaina du, gainera. Horixe da liburuaren indargune nagusia. Haatik, hura inguratzen duen janzki teorikoa, ikerketaren emaitzak baldintzatzen dituena, zalantzarriagoa da; baina edozein kasutan, ezbairik gabe, euskal ikasketetan etorkizunean kontuan hartzeko obra da honakoa. Ez bakarrik Atxagaren obraren azterketari egindako ekarpenagatik, baizik eta euskal literatura garaikidea modu konparatistikoan eta zabalean ikertzen duelako, panoramika oso bat aintzat hartuz, eta gisa horretako hurbilpenak oso bakanak dira gure testuinguruan.

SORTZE LANAK
POESIA
NARRATIBA
ITZULPENAK

Akatsik egin ez dugula ziurtatzeko badaezpada bitan kontatu behar izan ditugun hemezortzi epigrama

Iñigo ASTIZ eta Angel ERRO

Kritika

Kexu da idazlea (barka erredundantzia,
baina benetan kexu da idazlea)
euskal literaturan kritikarik ez dagoelako.
“Ez dago kritikarik”, dio egunkarian,
baina are kexuago da oraindik
euskal literaturan kritika dagoenean
eta besteen aurkakoa ez denean.

Euskaingintza

Euskararen alde egiteko
eskatu didate idatz dezadan
euskaltegian giro tutako
ipuin barregarri bat,
eta ez dakit zer erantzun.

Ez al zaude euskararen alde?

Bai, noski, baina ez erabat
literaturaren kontra.

Egiletza

Poema oso txar batzuk agertu direlako
webgune galdu batean, zuri egotziak,
zureak izan gabe,
haserre zabilta, zabilta muturtua
eta bekaiztu zara. Ez nau harritzen.
Idatzi infame horiek bilatu,
aurkitu ditut sarean
eta kontua uste baino larriagoa da:

poemak zureak ez izateaz gain
zureak dirudite.

Poesia jardunaldiak

Egon da musika, egon dira bertsolariak,
egon da antzezlan bat herriko plazan,
egon da dantza, egon da herri bazkaria,
egon dira beti egoten direnak ere bai,
egon da, aurten ere, antolakuntza bikaina,
egon da malabaristen emanaldia amaieran,
egon da, osagarri, aurtengo eleberri
sonatuei buruzko analisi saioa
eta ez da egon besterik.

Deialdia

Hautaketa zorrotza izango da,
lan txarrak baztertuko dira,
eta bidalitako mezuan diozunez,
noski, ez da ordainik egongo.

Akats bat behar du egon, ordea.

Seguru asko, nahasita, animatu nauzu
aldizkarian kolaboratzera eta ez,
idatzi beharko zenukeen bezala,
aldizkarian alistatzera.

Diskurtsoa

Zabiltza harroturik zure liburuaz,
pieza, oso ona omen delako,
eta azaltzen zabiltza zergatik.
Maisu zara argudiaketan,
eta irakurria zaitudan arren
konbentzitu egin nauzu gaur:

literatura utzi behar zenuke
komertzial lanetan hasteko.

Emakumezkoen literatura

Ez duzula nahi gehiago hitz egin
emakumezkoen literaturaz, Luxia,
eman didazu oraintxe erantzuna,
eta errespetatzen dut zure hautua,
justizia osoz esplikatzen duzunez,
ez zaudelako eroso etiketa horrekin,
baina gaizki-ulerturik egon ez dadin
errepikatu egingo dizut galdera
badaezpada: “barkatu, zer ordu da?”

Neurritasuna

Parkean bururatu zait lehen, baina
bateria gutxi nuela eta, etorri naiz
etxera. Bidean, aforismoa hazten
eta ia poema bihurtzen igarri dut,
zabaltzen bere adar ikusezinak
autobus publikoko giza basoan, eta
paperaren aurrean, orain, poza,
poza baino ez datorkit gogora,
poema on bat laztandu izanarena,
agian hobea, poza ez beste aztarnarik
ez duelako utzi nigan eta munduan.

Akademia

Ez duzu eztulik egiten,
ez dizut igarri herrenik,
eta ez dizut ikusi inon
orban edo garaurik ere:
are, nik esango nuke
kolore ona daukazula.
Ez dakit zer pentsatu,
lausengu akademikoak
ez baitizute eskaini besterik,
eta bilatu arren, oraindik
ez dut topatu motiborik

ez literario, ez klinikorik.

Posteritatea

Diozu esperantza handia duzula
nire posteritatean, jakinik
zure irakurle porrokatua naizela
eta ni limurtzeko asmoz.
Gero zalantza egin dut
nire poemez ari ote zaren,
ze nire lana laudatu
eta berehala aurkeztu didazu
zure lehengusina.

Selfie-literatura

Nire literatura egozentrikoa?
Horixe bakarrik falta zitzaidan,
egozentrikoa nire literatura,
gainera, zergatik izango, eta
nire lanaren oinarrian dagoena
neure buruarenganako dudan
lilura pertsonalaren inguruko
gogoeta literarioa delako soilik.

Etxepare institutua

Atera da gaia eta izan da perpausa
Etxeparek dena egiten duela aldrebes,
ze euskal literatura bultzatu nahi du
idazle on usteak kanpora eramanez,
eta ez da hori oso lan eraginkorra
orain nire iritzia eskatu didazunez:
nabarmen gehiago egingo luke ziur
idazle txar guztiak atzerriratuz, ez?

Dekalogo

Dekalogo deitu duzu literatur aldizkarian
eskatu dizuten artikulu laburra eta ironiaz
bederatzi eleberri baino ez dituzu aukeratu
mundu eta historia osoko literatura zabaletik.
Nik argi ikusi dut gibel-asmu zein duzun:
Hamargarrena zeu zarela aldarrika isildu.

Talde lana

Lau eskutara idaztearen onura da
jendeak pentsatuko duela gehienez
poema onak nireak direla
eta poema txarrak, berriz, direla nireak.

Zahartzaindia

Zu baino idazle gazteagoen lanik ez duzu
irakurtzen. Eskuaren keinu lauso batez
sailkatzen dituzu atzetik etorritako guztiak.
Imintzioetatik berbetara igarotzeko setatzen zaizkizunean
“oraingo neska hauek” eta interesik ez duzula diozu nahasiki.
Zaharra baino askoz matxistagoa ematen duzu
horrela, eta hori asko esatea da, euskaltzain jauna.

Ezezkoa

Kexatzen da Humberto (niri:
haren lagun hoberena naiz)
puteatu nahi dutela. Norbait,
eta berak izenik eman ez arren,
badaki nor, etsaiturik du.
Oinarritzen du bere arrazoia
poema libururik argitaratu
nahi ez diotelako ebidentzian.
Humberto, puteatu nahi bazintuzte,
ez al litzaieke errazagoa argitaratzea?

Spam poetika

Atzo ez nuen lerrorik idatzi;
gaur ez dut hainbeste egiterik lortu
literaturaren mesedetan.

Modernoak

Eskatu dizute zerbait
Egan aldizkarirako,
zaharberritze asmotan
dabiltzala azalduta,
eta zuk, Klasikontzi,
epigrama batzuk igorri.
Baina ziurtasun gutxiz,
ez baitizute argitu zer
ekarpen espero dizuten:
zahartzea ala berritzea.

Egoera piroteknikoak

Itxaro BORDA

I.

Sugea probatu nahi du
Zer gostu duen jakiteko.
Mundua
Jango luke
Ahamen bakarrean:
Bi kilo hartzen ditu mahaiez
Mahai dabilelako.
Egia da
Mundua jango luke
Eta falangatsua da.
Bere arbasoen mintzairako
Gosearen hiztegia
Ezabatuko du
Erabat,
Zer gerta ere.
Nitrato urez bete dituzte
Plastikozko basoak
Eta txin-txin:
Orain
Asea, mozkorra,
Gizakeria etengabea
Ordaintzen da.
Zortzi euro.
Mundua
Jango luke
Ahamen bakarrean,
Munduak bera
Sekulako
Irentsi aitzin.

II.

Apnean bizi gara eta izuak
Pentsamendu ukatuaren
Leize hondora
Bulkatzen gaitu:
    Hausnar sukartsuan
Eta monologo totalitarioan
Higatzen goaz.

Mintzoa aldatzen doa
Gure nahikundeetatik
Kanpo: ohiturak
    Sakratuak dira.
    Ezinbestekoak.
Glaziarren tenperaturari
Aplikaturiko
Uhin sismikoak neurtzeko
Sortuak gara.

Hormaren murmurioei
Entzungor gaude
Eta melatonina eskasez
Loa ere galdu dugu:
    Traumatismo
    Zerrenda
Ederra oparituko diegu
Ondorengoei.
Eskertuko gaituzte,
    Lokatzeako
    Ur jauziak dira
Icebergen begietako
Malkoak.

III.

Noizbait ikertu beharko dugu
 Zerk urrundu gintuen elkarrengandik.
 Bakea orain denen ahoetan dabil
 Betidanik hor egon
 Balitz bezala:
 Ez dakigu zergatik
 Joera batzuk hain sinets ezinak
 Eta alegiazkoak zaizkigun.
 Esplikaziorik ez omen dago.

Noizbait ikertu beharko dugu
 Zerk eraman gintuen herioa hautatzera.
 Hizkuntza kutsatu zigun gerraren
 Diskurtsoak eta jadanik neke
 Zaigu garbitzea:
 Aizkorak errotu dituzte
 Euri urez emokatu lurretan
 Eta zakila herdoilduak ez dira
 Erabat desarmatuak.
 Esplikaziorik ez omen dago.

Noizbait ikertu beharko dugu
 Zerk bereizi gintuen gure berdinetatik.
 Minez zurgatzen zihoazen
 Sendiak lerro hitsetan eta negarra
 Berun bihurtu zitzaigun:
 Begi zokoak
 Lehor ditugu egundainokoan
 Eta guztiok geure buruak
 Salbatu nahi ditugu. Besterik ez.
 Esplikaziorik ez omen dago.

IV.

Berekiko erran du: aski haurkeria
Eta etxean gelditu da eskema narratiboak
Marrazten saiatuz
Musika baltiko baten
Erritmoan.
Eurite haserretuak zeharkatu dituela
Gogoratu da eta eguzki amestuak
Ez duela sekula beretako
Distiratu:
Heroi mutuen mendeko
Bakartasun aintzira da.

Berekiko erran du: aski haurkeria
Eta entzun du haizea hegatsa astintzen
Aterpe gabea bihurtzeko
Beldurra bihotzean
Errotuz.
Galdera kaxa ireki du arratsean.
Huts egin aukerak oro idatzi ditu
Epigrafetan, misteriorik
Ez dela erantsiz:
Diskurtso agorren mendeko
Bakartasun aintzira da.

Berekiko erran du: aski haurkeria
Eta ahoa itxi du aditz zitalak irentsiz
Tribuaren bildutasunean
Isiltasunera kondentatua
Balitz bezala.
Miraila mirailari begira eman du
Eta irudiak dantzan hasi dira
Zorion galduen garaikide
Zorabiatu:
Sendia uherren mendeko
Bakartasun aintzira da.

V.

Aquarius ontziari portua ukatzen zaio.
 Herrialde okituek bata bestearen ondotik
 Ezezkoa ematen diete
     Deus ez duten
     Emigrante egarrituei:
 Europa ez da berak uste duen Eskuzabaltasunaren uhartea.

Aquarius ontzia itsas erdian geldo dago.
 Ehun eta berrogei emigrante daude
 Barnean lerroan jarriak:
     Larru beltzak
     Sarraskiz urratuak dira.
 Europa ez da berak uste duen
 Lezioak emateko uhartea.

Aquarius ontzia jende-salbatze ekintzak
 Uztera deitzen du armadoreak
 Berriz ere Mediterraneoako
     Survey vessel soila
     Bihurtzeko:
 Europa, antza, ez da gunerik egokiena
 Odisea pairatuen ondotik.

Penelope xifrituen oheak
 Maitasun auhenez
 Berotzeko, Ulises
     Dagoeneko
     Persona non grata
 Delako Europako
 Leihorretan.

8 poema

Jon GEREDIAGA

-1-

Belar latza,
arrunta, ospela,
ez duzu lorerik nahi,
ez duzu maite
begien edo erleen arreta;
zeru handia duzu begira
eta zuk, harrotasunik gabe,
isilean gordetzen duzu
biziaren ametsa.

-2-

Neguko izar,
amesten zaitudan bitartean
giza bihotz baten dardara
gordetzen duzu barruan,
grina guztien higadurari
astiro eutsiz hor goian.
Emekiro isilik iraungo duzu
aro guztiek dirauten lekuan.

-3-

Gauza guztien gainetik euria
astiro bigunduz lurrazaleko
oskola eta belar umila,
arrakalak emeki berdinduz,
beldurraren geruza zurruna
zeharkatuz. Euri geldiezina,
ni ere osorik onartzen zaituen
hautsa banintz, buztina, bizia.

-4-

Batzuetan dei bat heltzen da
hiria inguratzen duten basoetatik,
edo erreka-ertzeko hostotza nagiak
seinale samur bat egiten du,
edo mendialdetik edo goragotik
jaisten den haize leun batek dio:
hemen har dezake une batez atsedeen
giza bihotz baten nekeak edo irrikak.

-5-

Joango dira jendetzak,
beteko dituzte bideak,
biziko dira izarretan,
asunek hartuko dituzte
etxalde eta kaleak,
eta gu hemen geratuko gara,
lokatzetan ametsetan,
zeru eta lur hauexetan.

-6-

Asko hazi dira
bide ertzetako belarrak,
burua makurtu eta
ateratzen dute bide erdira,
sutsuki ospatzen dute
ibiltariaren etorrera,
aho urdin eta zorrotzez
musukatzen diote eskua,
hozka egiten diote,
txaloka, arrenka.

-7-

Nire inguruan biraka dabilta
aroak eta zeinuak,
ez du etenik gauaren joan-etorriak.

Pausatu, pixa egin aranondo zaharrear
zeruari begira, izar berbera ikara dabil
gauero gailur berberari atxikia.

Sugar urdin ezta, zein da
zure nahia edo apeta txikia,
iraun, iraunarazi, manamendu isila.

-8-

Eta begiratzen dizut berriz,
iparraldeko izar,
ni zure ondo-ondoan nabil ikara,
zu ere nire aldamenera zatoz
ikarati zeharkatuz gaua.
Une batez bizi nahi duzu
nire desira nekatuetan,
nik zure iraute geldoan
hartzen dut arnasa.

Santuen ugazaba

Miren Agur MEABE

Aititak atzamar-puntarekin ukiazten zizkidan, banan-banan zenbatzeko, jentilen geziek San Sebastiani egindako zuloak. Santa Agedaren bularrak seinalatzen zizkidan erretilu batean. Eta San Rokeren txakurtxoa, hanketako zauriak erreparorik gabe miazkatzen. Santa Katalina Alexandriakoak tertziopelo anilezko tunika zeukan. Santa Klarak, mari-nelen azal zimurra. San Antolinek zerura zuzentzen zuzen begirada, lepoan aiztoa sarturik zeukala. San Migelek, ezpata jasota, sandaliapean zanpatzen zuen izaki ilun bihurdikatu bat, Gabonetan afaltzen genituen karakolen antza zeukana.

Zurezko irudion kizkurrek, oin zurratuek, mantuetako izurrek, baina batez ere haien aurpegierek igortzen zuten duintasun zehaztugabeak halako mirespen sentimendua isurtzen zidaten, non haien egitandi mirari-tsuak barneratu baintituen portualdeko umeek arrantza-ontzien atalak izendatzen ikasten zuten naturaltasun berarekin.

Elizara osterata bat egiten nionean, absidedeko klabizenbaloan nota batzuk jotzen eta kandela bedeinkatuak atabakan txanponik sartu gabe pitzen uzten zidan aititak. Sakristiako tiradera batean edukitzen zuen gordeta zapata-kaxa bat santu-santen sudur, hatz eta belarriz, soineko-txatalez eta bestelako pusketaz beterik. Altxor moduko haiek, denboraren joanean erretaula nagusitik askatuak, berrogeitaka urtetan aldarean erratza pasatu zuenero erreskatatu zituen, hautsak batzeko paleta urrebilatzaileak baheko legarra aztertuko lukeen setarekin arakatuta. Txeraz zaintzen zituen aletxo polikromatuak, egunen batean artelan bikain hura

berriztatzeko unea iritsitakoan pieza bakoitza berriz osaturik geratzeko itxaropenez, piztuera xume batean bezala.

Eliza, bere luxuzko atrezzoarekin, antzeztoki bat iruditzen zitzaidan, eta aitita, eszena-zuzendaria. Sakristaua baino ez zen, baina berari esker –hala uste nuen nik–, gure familiak sarbide zuzena izango zuen zeru barrenera heriotzako orduan. Nik, aititaren keinuak neure erara antzeratu nahian, belaunikaldia egiten nuen gure kaleko denden paretik pasatzen nintzen bakoitzean, aldareak balira legez, batez ere estankoaren aurrean.

Aititak sakristian ematen zuen eguna, liturgiaren prestakizunetan, edota konponketak egiten elizako tailer txikian. Etxera etortzen zen bazkaltzera, ondoren elizara bueltatzeko pasieran ibilitakoan, geroago guk Fort Three Pine Tree eraikiko genuen parajea. Denbora-pasatzat zeukan ortuei errepidetik begiratzea rössli bat erre bitartean. Behinolako arratsalde batean, motorista batek bihurtu batean jo, lurrera bota eta hantxe utzita egin zuen ospa. Aititak ez zuen jazotakoaz tutik esan harik eta astebetara gure amak herrenka zebilela igarri zion arte. Besterik gabe, tergalazko fraka grisaren zango-zuloa altxatuta, zauria erakutsi zion, ordurako ultzeraturik, sukarra eragiteraino. Saiatu arren, zauri hura sekula ezin izan zitzaion ganoraz sendatu, eta urte batzuk geroago, diabetesak gaiztotuta, hanka moztu beharra ekarri zion.

Ni kanpoan ikasten nenbilen orduan. Amak deitu zidan lehenbailehen joan nendin Galdakaoko ospitalera. Urduri zegoen: artegatu egiten gara senideen gaixotasunekin badakigulako geuk ere haiekin batera egin beharko diegula aurre.

—Aititak burua galdu du.

Burua galtze hura, izatez, odoleko azukre mailak eragindako dementzia behin-behinekoa zen. Larrialdietara heldu nintzelarik, zirrara eragin zidan aitita joan-etorri handiko korridore batean ikusteak, hormaren kontra jarritako ohe batean presaka aparkaturiko auto baten moduan. Ohean agontzeko ahaleginetan zebilen, negar-zotinka, bere izena poliki-poliki esan eta sosegatzen lagunduko zion baten baten sostengua-bila.

Medikuek azaldu ziguten diabetesaren efektuz zainak ihartu egiten direla zapa lehortzen zaien landareei gertatzen zaien bezala eta, odolaren zirkulazio eskasa konpongaitza denez gero, gertatu ohi zela, noiz edo noiz, giza gorputza trenkatuta geratzea –besoak nahiz hankak moztuta–,

fundamentu barik inausitako zuhaitz baten pareko. Halaxe, abagune hartan hanka zauritua moztu zioten, eta aurrerago bestea, biak ala biak belauetik gora.

Bere bizialdiko azken urteetan, aititak sarritan haztakatzen zituen izterrak manta eskoziarraren azpitik, eta esaten zuen inkesaka:

—Hau da hanketako mina! Hauxe da mina hanketako!

Amak txistua irentsi eta lasaitzeko eskatzen zion, hura ez zela-eta benetako mina, falta zitzaion atalaren faltak eragindako iruzurra baizik, eta segituan arinduko zitzaiola. Aitita isildu egiten zen neuri begira, eta nik baiezkoa egiten nion buruarekin, arrazoia emanez, neuk ere ondotox nekielako zer min klase zen hura ezker begia erauzi zidatenetik.

Istripua baino lehen, aititak zorro beltz handi bat ekartzen zuen etxera elizatik. Gela ilunean uzten zuen beti. Etxeko trastelekuari esaten genion “gela iluna”, ez argirik ez zeukalako –bazen leihotxo bat eskailera-burura jotzen zuena–, ezpada ze txoko luzanga hartan denetarik edu-kitzen genuelako. Sartu eta batera, hiru armairuak ziren nabarmenak: arasa bat, bertan kontserbak, marmelada-poteak, fruitu lehorrak eta lekari-zorrotxoak errenkadaka antolatuta; jarraian hiru gorputzeko armairua, baztertutako arropa nahiz oinetakoak pilatu ohi genituena, tartean aititaren ordezkotana eta kasulla higatuak ere; eta gelaren sakonean, mihiseria kokatzeko apalategia, izaraz, xukaderaz, mahai-zapiz eta eskutrapuz mukuru.

Lurrean sakabanatuta, ardo-bonbilla, antzinako txingar-ontzi bat, erreminten kaxa, gure jostailu zaharrez beteriko zakua, gomazko azpantarrak eta gogoan ez dudan beste hainbat gauza egoten ziren. Baziren, gainera, iltzeetatik zintzilik, berakatz-kordak eta piper gorri zimelak, aitaren itsasorako zira berdea, alfonbra-astingailua, salabardoak, eulihiltzekoak eta erratzak. Eta zutikako pertxero batetik txintzilizka, aititak ez beste inork uki zezakeen zorro beltz misteriotsu hura.

Gela iluna sentimenak kinatzeko jauregi baten modukoa zen niretzat. Behin baino gehiagotan lortu nuen zurrut egitea betunen kaxaren atzean ezkutatuta egoten zen mistela-botilari. Hala ere, zorro beltzaren sekretua artean argitzerik izan ez, eta hartaz nekien bakarra zera zen, noizean behin nork edo nork gure atean dei egin eta aitita zorroa besapean hartuta ateratzen zela kalera.

Behin batean amumari galdetu niolarik ea barruan zer zegoen, erantzun zidan elizako gauza bat zela.

—Elizako gauza bat? Orduan, zergatik daukagu etxean?

Zorrotzarrak ez zeukan, ezta hurrik ere, aititak sakristian txukun-txukun jagoten zituen zamau bordatuen, kaliza urrekaren edota eguzkiaren izpien itxuran mailu finez landutako kustodien antzik.

—Etxean edukita aititak ez duelako bila joan behar elizara gauean behar izanez gero.

—Baina zer dago barruan?

—Krisma santua.

Azalpen hori eta hutsa, gauza bera. Aitzitik, denboragarrenera posible izan nuen zorroaren edukia nahiz zertarakoa jakitea.

Bakarrik geunden etxean aitita eta biok. Nire neba fraideen barnetegian zebilen ikasten, eta ama Bilboko klinika batera joana zen amuma artatzera, ebakuntza bat zela eta. Fideo-zopa afalduta, aititak harrikoa egin zuen, eta nik kardantxiloaren kaiola estali nuen zapi batez, aulki baten gainera igota, ez nintzen-eta bestela iristen. Telebista apur batean ikusi eta ohera joan ginen.

Lokartu barik nengoen tinbrea aditu nuenean, pare bat aldiz. Jaiki egin nintzen. Gure atea behatxulo galanta zeukan, brontzekoa, hegal birakari eta guztikoa beste aldekoa eroso ikusteko. Emakume bat ageri zen, sakristauaz galdezka. Aitita bazetorren ordurako atea irekitzera. Pixka batean berba egin eta emakumeak helbide bat esan zion alde egin baino lehen:

—Txitxarro kalean, azkenengo atetan.

Aitita bizkor jantzi zen. Gero, gela ilunean sartu, ordezko sotana ipini, zorro beltza hartu eta etxetik atera zen, ni lotara bialduta.

—Egizu lo. Laster naiz bueltan.

Atea itxi zuenerako, parpailazko kasullari heldu nion nik arropa erabiliaren armairutzarretik, eta pijamaren gainetik jantzi nuen. Orkatiletaraino neukan. Akolito faltsu bihurtuta, ziztuan egin nuen eskaileretan behera.

Guretik arrantzaleen auzotegira bazen tarte bat, baina banekien joaten, kolegiara joateko bide bera zelako. Haizeak hara eta hona zerabiltzan hodeiak, txipiroi-tintaz bustitako ogi-mamien antza zeukaten laino mar-doak. Urrunetik jarraitu nion aititaren eite konkorrari kale lauzatueta zehar, eta halako batean, mozkorti batekin topo egin zuen eta diosal egin zioten elkarri. Gizonari errietaka sumatu nuen aititaren ahots mehea.

Parera heldu nintzaionean, aititak besoak jaso zituen, harriduraz, eta pausoa zalutu zuen.

—Ez al zara etortzeaz damutuko... —esan zidan—. Eutsi, eroan zeuk.

Eta eskuan ipini zidan poltsa beltza neuk garraia nezan. Une hartan egundoko beldurra sentitu nuen. Leihoetan lehortzen ipinitako kolaioak saguzarrak begitandu zitzaizkidan.

Esandako tokian zegoen emakumea zain. Hirugarren solairuraino gidatu gintuen tarteune bakarreko eskaileratik. Etxe barruan, errezel lore-dun batek egiten zuen atearena logela txatxar bat pasillotik bereizteko. Ohe bat zegoen, tornuan egindako barroteak zituena, eta hantxe luze, andre zahar bat, begiak itxita. Atsoaren oinak zakar mugitzen ari ziren ohazalaren azpian, eta burua alderdi batera jausita zeukan arren, haren alaba edo erraina-edo zen emakume heldu bat tematuta zegoen ile-tximak txirikorda batean batu eta mototsa egiteko. Ohearen beste hegalean gizonezko bat zegoen zutunik, hiltzorikoari eskutik oratzen. Gelan ez zegoen inolako apainketarik arrosario itzel bat izan ezik, garau potoloak albertxikoen tamainakoak, sabaitik dilindan. Aititak zokondo batean be-launikatzeko agindu zidan.

Geroxeago, abadea etorri zenean, orduantxe ikusi ahal izan nuen, azkenean, zer zegoen zorro beltzaren barruan. Bi tresna atera zituzten: bata zen metal zilarkarazko zilindro bat; bestea, harekin jokoa egiten zuen kutxatila bat, erliebean egindako marrazkiak zituena, kristau-ikurrak. Aititak kutxatilatik gaza bat atera —edo kotoia, ez nago ziur—, eta zilindroari tapoia kenduta, olio argi-argi batez busti zuen. Ondoren abadeari eman zion, eta abadeak harekin gurutzearen seinalea egin zuen gaixoaren bekokian lehenik, eta beste gurutze bana esku bakoitzean, hitz batzuk esan ahala. Atsoaren eztarriak zabu herdoilduen karranka egiten zuen. Bet-betan, aititak gelatik irteteko eskatu zidan.

Pasilloaren muturrean, beiradun ate baten bestaldeko argitasun urdinxkari antzeman nionez, hara zuzendu nintzen sukaldea zelakoan, bero apur baten premiaz, dardarka nengoen eta. Poltsiko batean karamelu ia desegindako bat topatu eta ahora sartu nuen. Haztamuka, etengailuari sakatu eta bat, labezomorro tropel bat hasi zen arineketan egurtokiaren azpirantz, eta sehaska handi batean eserita zegoen irudi batek so egin zidan.

Neure adineko mutiko bat zen, aurpegia zarakarrez betea. Tripek txilinbuelta egin zidaten bere burua kulunkatzen ari eta irrintzi ahul batekin “amuma, amuma...” deika ari zen izaki haren aurrean. Adurra zeriola, besoak luzatu zituen nigana.

Ez nuen jakin zer egin. Eskuak erakutsi nizkion, hutsik. Negarra zartu egin zitzaion. Malkoek dizdizka jarri zizkieten pusla gogortuak, lapen antzekoak, bai kolorean, bai forman. Orduan txaparen ondoko pitxertxo bati erreparatu nion, eta nire musuzapiaren punta bat busti nuen bertan. Abadeari ikusitako erritu bera egin nion mutilari bekokian eta eskuetan, musuzapiarekin. Mutikoa jabaldu egin zen. Gero karamelua atera nuen ahotik eta ahoan sartu nion. Onartu egin zuen eta, isil-isilik, etzan egin zen sehaska itzel hartan. Ni neu atarira jaitsei eta hantxe geratu nintzen aititari itxaroten.

Egun argia zen aititak iratzarri ninduenerako. Eskutik heldu zidan behegainetik altxatzeko. Amutik beranduegi askatutako lazuna sentitu nintzen, hala ere.

Sarritan gogoratzen nintzen desitxuratutako umeaz. Negargura etortzen zitzaidan haren baztertzearen lorra irudikatze hutsarekin. Neure buruarekin haserretu nintzen izena galdetu ez niolako, koldarra izan nintzelako, gau luze hartako doluaren hondamendian alboan geratu eta lagun egiteko kapaz izan ez nintzelako.

Heriotzarekin zerikusia duen nire hurrengo oroitzapena hilerrian kokatzen dut, eskolakide baten hobiratzean.

Euria ari du, barra-barra. Tente gaude zuloaren aldamenean, dilistapurea dirudien lurtzaren ondoan. Hileta-meza espektakulua izan da, halako jendetza familiaren inguru-minguru, eta familia oraindino ere txundituta abisurik gabe etorri eta semea eta bizikleta kamioi baten gurgipen artean eraman dituen heriotza horrekin. Isilik egon behar genukeen arren, zurrumurrua aditzen da: erlebatza gosetia gara.

Aititak intsentsu-ontzia ekarri du kanposantura eta abadeak hiru bider ziprztindu du katabuta. Zaparradaren ondorioz, potxingoa eratu da zulo barruan. Apo bat dabil txapla-txapla. Lur palakada bat bota diote gainera eta apoa, zuloan gora egiteko eginahalean badabil ere, irristaka doa sakonera ezinbestean. Orduan, hildako atsoaren etxean ezagututako mutikoa etorri zait gogora, eta martiriak etorri zaizkit gogora, beti hain bakarrik eta hain bakarturik, eta otu zait baten batek lagundu beharko liokeela apoari zulotik irteten, baina inork ez du zirkinik egiten, ezta neuk ere. Isiltasun betean ikusi dugu zerraldoa piztiaren gainean pausatzen, eta lore zuriak jausten, eta neure kolkorako pentsatu dut eskerrak aitita santu-santen ugazaba den, ezen horri esker, ni, behintzat, salbatuko bainaiz.

Teselak

*Eta memoriaren tokiek diz-diz egiten zuten
mosaiko urrekara batetik erauzitako teselen antzera.*
Martín López Vega

Miren Agur MEABE

Amak gutunak idazten ditu dendan. Beti egiten du gurutze txiki bat goiburuan, hasi orduko. Nik etxeko lanak egiten ditut. Idazlana baldin bada, gurutze bat marratzen dut izenburuaren gainean, amaren ohitura antzeratuz. Berrogeita bost urte geroago, oraindik ere, batzuetan sentituko dut paper zuria ikur horrekin estreinatzeko tentazioa.

Kalean izaten dira gure olgetak, denda aurreko iturri ondoan eta inguruko kantoietan. Neguan antzerkia egiten dugu atarietan, berokia aurpegi bueltan lotuta, mantuz jantzita gaudela irudikatzen: *Zu artzaina, hori aingerua, zuok astoa eta idia*. Portalea portaletan. Nik Maria izan nahi dut, baina pertsonaia hori antzetzeko pezeta bat ordaindu behar zaie derrigor neska nagusiei. Haiek, ordea, musu-truk hartzen didate panpina, Jesus umearna egiteko.

Amak azaldu dit gizabidezkoa dela oihala erosten duenari zentimetro batzuk debalde ematea, baita musuzapia edo galtzerdiak oparitzea gastu handia egiten duenari. Dendako gauzetatik gehien gustatzen zaidana mantelinak dira. Emakumeek mantelina beltzak jantzen dituzte domeketan, mezarako. *Behin batean abadeak ez zion Gure Jauna eman fulanitari ezpainak pintatuta zituelako*. Gurean trapu zuriak ere saltzen dira, kotoizkoak. Halako trapuak etxean ere ikusten ditut noizbehinka, lixiba-uretan beratzen. Oraindik ez dakit zertarako diren. Hilekoa estreinakoz etorri zait. Amak halako trapu pare bat eta konpresa pakete bat eman dizkit. *Hobe hauek erabili, erabili eta bota*.

Mutilek hankak kentzen dizkiete karramarroei. Mutilek arratoiak ehizatzen dituzte txinberek. Mutilek sutara jaurtitzen dituzte barraskiloak bizirik. Mutilek petardoak sartzen dizkiete ipurtzuloan katakumeei. Mutilek koko-harrak zanpatzen dituzte harriekin. Mutilek labanaz mozten diete buztana sugandilei. Mutilek tiragomarekin akabatzen dituzte plazako usoak.

Udaberriko arratsaldea. Ama galtzeta-orratzekin eta amabitxi liburu bati orri-pasaka. Etxe dotore baten kontra dagoen petrilean jesarri gara, hondartza gainean. Etxearen izena eta urtea irakurri ditut, astiro. Landare gorrixka bati hostoak kendu eta zabal-zabal paratu ditut, oihalkiak mostradorean bezala. Gero zuloak egiten hasi natzaie galtzorrazt batekin. *Kontuz, umea. Aitabitxik umetan halako batekin olgetan begitik sartu eta...* Hoston bordatu nahi dut, grabatu, idatzi. Eguzkiaren islak platanotan.

Aitaren lagun batek loroa ekarri digu Venezuelatik. Atzeko balkoian egoten da. Kantatzen diodanean, ekilibrioak egiten ditu kaiolan. Hasieran patata-azalak jaten zituen; geroago, pipak eta barkilloak. Aitabitxik garbitzen du kaiola goizero. Aske uzten duenean txoria ezkaratzean, pauso baldarrak egiten ditu ez duelako indarrik hanketan preso egoteagatik. Loroaren egunak errepika antzua izango dira beti. Ni zenbat eta gehiago hazi, gero eta kasu gutxiago egiten diot. Oraindik ez dakit hogeitaka urte geroago, gurasoen etxera bisitan joango naizela eta loroa falta izango dela. Aitak esango duela baserria daukan albaitari bati oparitu diola. *Ez da animaliarik komeni jaioberriak dauden tokietan.* Oraindik ez dakit umeak sabelean zirkin egingo zidala. Ez nuen bertsio hura irentsi: sarritan irudikatu dut loroa kokota bihurtuta aitaren eskutzarren artean.

Eskolatik heltzen naizenean, amabitxiren ondoan etzaten naiz. Arnasaren zaratotsak artega jartzen nau. Merienda jaten dudan artean santuen bizitzak irakurtzen dizkit liburu batetik. Hormako papereko lore zuriak elurretan flotean dabilzala begitandu zait. Amabitxiren berbak ere malutak dira. Tenderia 23, geure etxea. *Ekarri bitxiontzia.* Urrezko belarritakoak, kristalezko arrosarioa, domina bat idazkun batekin: *octubre, fidelidad.* Amabitxiren urte-eguna urriaren 4an da. *Frantzisko Asiskoaren eguna. Haren aitak oihalak saltzen zituen, geuk legez.* Erastun bat atera du kutxatila batetik, ametista landu bat. Atzamarrean sartu dit. *Zeuk gordeko duzu hau ni zerura joan nadinean.* Morea nire umezaroaren kolorea bihurtu da.

Zinera joan naiz lagunekin. *Bizitzaren zuhaitza.* Elizabeth Taylorrek, burutik eginda, su eman dio familiaren etxeari. Pelikularen laburpena

kontatzen ari natzaie etxekoei afalorduan, zelan andrakileta bat agertzen zen, aurpegia erreta. Amumari zirrara eragin dio horrek. Eskua ezpaine-tan ipinita mintzatu da, ohi duen legez, akaso berben etorria eragozteko. *Gure ahizpa ere erre egin zen. Besteok amarekin geunden soloan, eta txikia utzi zuen laratzaren kargu. Gonak su hartu zion. Baten batek ikusi ei zuen baserritik sutan irteten koittadua, eta putzu batera sakatu zuen, amatatzeko. Lehenengo erre egin zen, eta gero egosi.* Benetako istorioak ere zinea direla ohartu naiz. Segituan, tiak gogora ekarri du gaztetako pasadizo bat. *Harako soloan andrako bat agertu zen arto artean, bertako alaba umedun geratu zelako solteratan. Lotsatuta, Bilbora alde egin zuen, lauletrako.* Nire buruak lau letra horien arteko konbinazioak egin arren, ez du asmatu *puta* sinominoa.

Kontuz bizikletan garbosoegi ibili eta emamintza apurto barik. Kontuz koadernoak galdu eta baten batek barruan pentsamenduren bat aurkitu barik. Kontuz lehenbiziko musua eman barik bere baitan eternitatearen ADN*a* ez badauka. Kontuz non egiten duzun igeri, olagarroak eta marmokak eta aingirak ez dira ikusten eta. Kontuz otsoarekin eta haren forma ugariekin: marihuanarekin, mutil askojakinekin, txanpon makinekin. Kontuz hegan goregi egin eta hegalak urtu barik. Kontuz legenarra atrapatu barik, Ben Hurren arrebak bezala. Kontuz txoriek ogi-papurrak jan eta itzulerako bidea topatu ezinik geratu barik.

Aste Santuan pasoak ateratzen dituzte biltegitik. Handienetako bat Azken Afaria da. Etxean ere badugu alpakazko kopia bat sofa gainean. Aititak apostoluak seinalatu dizkit, Pedro, Santiago, Bartolome, nor zein den aliritzira esanda, seguruenik. Busto polikromatu horiek bereizteko, bataren kaskarreko ile-xerlo xebleareari, bestearen begi txilotuei eta halako zertzeladei erreparatzen diet. Hamahiru irudien artean, ez dago bi nahasterik: bata, mahaiburukoa, eta bestea, itsusiena. *Hori Judas da, katanarrua eskuan daukana.* Arraroa gertatu zait hitz hori, plastikoa indarra harturik dagoen 60ko hamarkadan. Askoz geroago hiztegi batean irakurriko dut norbait aberasten zenean “katanarrua egin duela” esaten zela; edo dirudunari “katanarru onekoa” deitzen zitzaiola. Katanarru ona, poltsa betetzeko modua ondradua izan den ala ez alde batera utzita.

Amuma berba gutxikoa da. Ipuin bi bakarrik dakizki: Peru eta Mariarena, tartean lapurrak eta gatza; eta azeriak otsoari tranpa egiten dienekoa, putzuko ura edanaraziz bertan islaturiko iletargia talo zuria dela eta. Amumak ahotsa hanpatzen du kontakizunaren amaieran, azeriak otsoari popatik kortxoak kentzen dion unean. *Handik atera zen uraren urak gari guztiak hondatu zituen.* Ez dakit zer den garia. Alabaina, amumaren

ahotik uholdea ikusten dut Lumentza mendi-maldan behera, aiteitaren ortu gainetik pasatu eta hango piku-ARBOLA eta porru eta tipulak jo eta lokatz artean alferrik galtzen.

Uren deposituaren gainaldea laua eta belartsua da. Behealdean, herriak teilazko buruak erakusten dizkio mendiari. Depositutik ondo ikusten da gure balkoia: loroaren kaiola, amuma arropak zabaltzen eta tia zapatei lustrea ematen. Leiho-tapen bestaldean ez dago amabitxi engoitik. Amak eta lagunak sutzarra piztu dute. Andreak eta umeak biribilketan gabiltza, musika barik, San Joan suaren inguruan. Ez dago gizonik. Suaren gainetik salto egin nahia izateak ikaratu egiten nau.

Aitabitxi paperak pilatzen ari da salako mahaian. Ama erregistroan dabil bere gelako tiraderetan. Ondoren, paper guztiak hartu eta ezkaratzeko txapan erre dituzte. *Badaezpada, euskarazko gauzak dira eta*. Salako gortinen artean disimulaturik, ikurrina bat eta ezpata-dantzariak pintaturik dauzkan frontoiko pala bat daukagu. Hori ere ezkutatu dute. Bart aldaba jo dute. Aitabitxik zabaldu dio atea Guardia Zibilari. Mutil baten bila etorri dira, okerreko etxera. Aitabitxik egunak eman ditu burumakur. Lagunekin txangoan joango da eta zilarrezko eskumuturrekoa ekarriko dit Miarrizetik, katebegi bakoitza armarri bat. *Zazpiak bat*.

Logela kaskar batean lo egiten dut tiarekin, ohe bakarrean biok, amumaren ahizparekin. Ohazalak lore gorriak ditu. Oso antzeko oihalez jantziko ditut handitan neure etxeko armairu kristaldunak. Gure gelako leihoak patio mehar batera jotzen du. Tiak argia itzaltzen duenean, haren gorputzaren kontra estutzen naiz. Tunel baten barruan kanela arnastea. Goizetan sagarra ekartzen dit ohera. *Ez jagi oraindik, lupua baino hotzago dago*. Ezkaratzean zaratak. *Sekretu bat esan behar dizut, tia. Ez dut nahi zapatua heltzerik*. Zapatuetan nire neba etortzen da eta ozpina edanarazten dit gela ilunean. Tiak barre-algara egin du. Ez du nire metafora ulertu.

San Antolin eguna, domeka goiza. Amuma eta tia elizarako atera dira baina meza entzun barik datoz, dardara batean. Guarda Zibilek kalea hartu dute osorik, baita atzeko zerkak ere. Aitak, estu, kontraleiho guztiak itxi ditu agudo. Amak partxisa atera eta gela batean ipini gaitu neba eta biok, argia itzalita. *Egon hementxe eta ez egin zaratarik*. Dunbotsa. Ti-roak. Setioak luze iraun du. Arratsaldean odola ikusi dut pertsianaren zirrikituetatik, atari baten aurrean, eta zuloak horman. Tenderia 36. Mutil bi hil dituzte. Xenki eta Murgiren argazkiak urtero ikusiko ditut herriko jaietan.

Arin-aringa goaz hondartzara. Ume mordoia dago Isuntzan bulto baten inguruan, mutiko bat haren gainera igota. Izurde batek hondarra jo du. Euliak dabilzkio mutur bueltan eta begietan. Azal berdexka dauka, orban grisak tarteka. Nekez hartzen du arnasa. *Ezetz ukitu*. Eskua pasatu diot bizkar partetik. Kiratsa geratu zait inkatuta. Eta izurdearen beginina neurean, gero eta gero bizitzan zehar hiltzen ikusiko ditudan etxe-koen agonian iltzatuko zaidan nini berbera.

**Idea Vilariño eta
Juana Fernandez Morales de Ibarbourou:
Uruguaiako bi poeta**

*Idea Vilariño and
Juana Fernandez Morales de Ibarbourou:
Two woman poets of Uruguay*

Ainara MAIA URROZ

(Uruguain maitasunez bete zen euskal olerkaria eta
olerki hautatu hauen itzulpen posible baten itzultzailea)

Liburua eskainiz

2014ko Montevideoko udaberrian horren maitakor eta abegikor hartu ninduen Leonat Egiazabali ene eskerrik amultsuena, bihotza zabaldu nion, eta Montevideoko karraketan eta liburu-dendetan beste mundu poetiko bat topatu nuen: Idea Vilariño. Leonatek Delmira Agostini poeta uruguaitarraren *Cálices vacíos* liburuxka oparitu zidan, eta nik 2015ean euskaratu nuen, eta Kaliza hutsak argitaratu zen 2016ko EGAN aldizkarian. Aurten Internet bidez Juana Fernandez poeta-ren poesia ezagutu dut, eta liluratu nau, baita bere bizitza tragikoak hunkitu ere.

LABURPENA

Maitasunari eta feminitateari buruzko poesia ezin ahaztuzkoak dira poetak maitaleari idatzitako gutunak edo otoitzak; maitasunezko ekintzaren durundahotsa eta horren ondoren samintasuna, egunerokotasuna eta emakumearen ahultzea eta aldi berean gizonaren gainetik dagoela adierazten dute euren hitzek. Hemen dago maitasun garbia, oinarrizkoa eta iraganera kondenatua baina hiri amerikarraren orain latza, tristurak eta arropa zikinak inguratzen duela. Maitasun-protestaren ondoren makurtua diskurtso umilean eguneroko hitzak erabiliz.

ABSTRACT

Poetry about love and feminity can not be forgotten, letters or prays written to the lover; The drowsiness of the action of love, and afterwards, their words express their perseverance, daily routine and weakness of women and at the same time of men. Here is pure love that is basic and it is condemned to the past, that the urban city now surrounds harshness, sadness and dirty clothes. Bending after love protest with everyday words in the humble discourse.

*Solo una cosa convierte en imposible un sueño:
el miedo a fracasar (P. Coelho)*

Idea Vilariño (Montevideo 1920-2009)

Uruguaiako poeta, saiakeragilea eta literatur kritikaria izan zen, eta 45eko Belaunaldia izeneko idazleen taldeko kidea zen. Itzultzailea, konposatzailea eta irakaslea ere bazen.

Idea Vilariñoaren bizitza eta poesia uztarri berean joan ziren, eta, Idearen poemak intimoak dira, intentsitate handikoak, oso koherenteak bere bizitzarekin; irakurterrazak, laburrak... grinaz beteak: heriotza, suizidioa, gaixotasuna, amodioa eta desamodioa. Rosario Peyroumek dioenez, azpimarratzekoa da Idearen poesiak transmititzen duen indar iluna; pasio handiko poemak dira Idearenak, azkar idatziak edozein paper txataletan, idazteko beharrari erantzunez une latz eta tragikoenetan sortuak. Idea Vilariñoaren poemak kontudenteak dira, trinkoak, ilunak, Idea bera bezalakoak, esperantzarik gabekoak, baina, era berean, bere poemen bidez esperantza ekarri zion Uruguaiako jende askori, batez ere gizarte aldaketa amets zuen jendeari.¹

Josu Jimenez Maia olerkariak 65. *Maiatz* aldizkarian (2018an) argitaratu ditu Idea Vilariñoaren bizitza eta obra, eta www.armiarma.eus webgunean irakur daiteke poeta uruguaitarraren poesia euskaraz: <http://ekarriak.armiarma.eus/zizkak/?idea026>. Honako olerki hauek nik euskaratu ditut, Uruguain 2014an maitemindu nintzelarik:

---

[1] <http://ekarriak.armiarma.eus/zizkak/?idea026>

ZERGATIK

Oraindik
 berriz ere
 itzuli den min zahar hori
 bihotza zartatzen didana
 bitan erdibitzen nauena
 saminez betetzen nauena
 zergatik
 gaur oraino.

1939-1944

BAKARRIK

Bakarrik erori eta erori ari den uraren azpian
 hotsak grisatzen dira, arratsa bukatzen,
 eta zerbaiten faltan edo zerbait nahiz nagoela
 sentitzen dut,
 beharbada irristan doan malko bat bat-batean
 eta erori egiten da.

Bakarrik erori eta erori ari den uraren azpian,
 bakarrik arratsaldeko gris ororen aitzinean,
 zerbaiten faltan edo zerbait nahiz nagoela
 pentsatzen,

beharbada arratsaren koloreko malko bat.

Bakarrik uraren azpian

bakarrik arratsaldeko argirik gabeko dolua

bakarrik munduaren gainean

bakarrik airean azpian.

Bakarrik,

bakarrik eta triste, arima guztietatik urrun samar den orotik,
 leun den orotik.

Isiltasuna, tristura, heriotza hurbilago
 arratsaldeko argirik gabeko malko tristean.

La broisha que homeja

**Juana Fernandez Morales de Ibarbourou
(Montevideo 1892-1979)**

*Hamaika emakume dituzu musukatuko, baina inork ez dizu emango nik ematen
dizudan ibaiaren eta oihanaren sentimena/ Besarás mil mujeres, mas ninguna /
te dará esta impresión de arroyo y selva / que yo te doy.*

XX. mende hasierako Hego Amerikako lirikaren ahotsik pertsonale-
netako baten gisa hartzen da poeta uruguaitar hau. Hogei urtekin Lucas
Ibarbourou kapitainarekin ezkondu zen, eta haren abizena hartu zuen
bere obra sinatzeko. Literaturaren sari nazionala jaso zuen 1959an. *Ameri-
kako Juana* ezizena bere lanagatik jaso zuen. Uruguaiako Akademiako par-
taide hautatu zuten 1947an.

Ez dago ezer osasuntsuagorik
ezer bizigarriagorik
egitasmoak sortzea baino.

Bestela, geldotasunaren herdoilak
eta etsipenaren garraztasunak
barrenak jaten eta usteltzen dizkizu.

Itxuraz, ez bururik ez hankarik
ez duen edozein egitasmo
hobea da
besoak antxumaturik
egotearen zorigaitza baino.

MIRARI GOXOA

Zer da hau? Harrigarria! Ene eskuak dira loratzen.
Arrosak, arrosak, arrosak ene hatzetan dira hazten.
Ene maitaleak eskuak musukatu zizkidan eta bertan
O dohaina! Arrosak izarrak bailiran sortu ziren.

Eta bidean xarma dut aldarrikatzen
Eta zorionez irribarrea eta negarra ditut txandakatzen,
Eta ene xarmatzearen mirariaren pean
Arrosez haizearen hegala dira lurrintzen.

Eta pasatzen naizelarik jendeak du xuxurlatzen:
“Ez al duzue emakume zoro hori ikusten?”
“Eraman ezazue bere etxera.”
“Eskuetan arrosak hazi zaizkiola du esaten
eta pinpilinpauxen gisa ditu astintzen”.

Horrelako mirari bat inoiz ez duten jendeaz naiz gupida egiten,
arrosak arrosadian soilik sortzen direla uste baitute
eta galsoroko garia bakarrik existitzen dela uste baitute!

Lerroak, koloreak eta formak behar dituzte,
eta errealitatea soilik arautzat onartzen dute.
Norberak esaten duelarik:
“Goxotasunez noa”, berehala nork esan duen begiratzen dute.

Dei diezadatela “Ero”
kartzelan sar nazatela bero
eta zazpi giltzez itxi atea gero
atean erbi-txakur bat jar dezatela
kartzelari gordin, kartzelari leial.

Gauza bera kantatuko dut:
“Ene eskuak dira loratzen.
Arrosak, arrosak, arrosak ene hatzetan dira hazten”.
Eta ene zelda osoa Frantziako arrosa-sorta itzel batez
lurrinduko da!

Nerbio krisia

F. Scott Fitzgerald

Itzultzailea: Javi CILLERO GOIRASTUENA

Nerbio krisia (The Crack-Up) *Esquire* aldizkarian argitaratu zen lehenengo aldiz hiru ataletan, 1936. urtean. F. Scott Fitzgeralden saiakera hauek gaurkotasuna gorde dute, adin ertaineko idazle baten krisiaren berri ematen duten aldetik. Nolanahi ere, lekukotasun horren atzean bestelako oihartzunak ere aditzen dira: AEBetako gizartearen krisialdia, munduan egokitzearen zailtasunak eta gizaki garaikidearen nahasmendua, besteak beste.

Itzultzailearen oharra: Esker anitz Karlos Cid Abasolori, itzulpena zuzentzeko nekea hartu duelako.

NERBIO KRISIA

1936ko otsaila

Zalantzarik gabe, bizitza guztia suntsipen prozesu bat da, baina lanaren alde dramatikoa egiten duten kolpeak, bat-batean kanpotik datozen kolpetzarrak edo itxuraz kanpotik datozenak, zeintzuk gogoan hartu, arazoen errua leporatu eta, makalaldian, lagunei kontatzen baitizkiegu, ez dira nabarmentzen aldi berean ondorio guztiekin. Badago beste kolpe mota bat: barrutik dator eta ez dugu nabaritzen harik eta berari buruz ezer egiteko beranduegi den arte; orduan, betiko konturatzen gara inoiz ez garela izango, alderdi batzuei dagokienez, lehen bezain gizaki onak. Suntsipen mota horietatik lehena, nonbait, arin gertatzen da; bigarrena ia ohartu gabe gertatzen da, baina bat-batean jabetzen gara hartaz, inondik ere.

Kontakizun labur honekin jarraitu baino lehen, utz iezadazue oharpen orokor bat egiten: goi mailako adimenaren froga honako hauxe da, alegia, aldi berean gogoan ideia kontrajarri bi edukita ere, funtzionatzeko gauza izatea. Esate baterako, gizakiok gai izan beharko genuke kontuak zalditik astora doazela ohartzeko eta, hala ere, gauzak aldatzeko gogoan izateko. Filosofia hau ondo egokitu zitzaidan helduaroaren hasieran, orduan ikusi bainuen nola gertatzen ziren gertagaitza, itxuraz gertagarri ez zena eta askotan “ezinezkoa” ere bai. Bizitza menderatzeko zerbait zen, baldin eta zerbaiterako balio bagenuen. Bizitzak amore ematen zuen errazki adimenaren eta esfortzuaren aurrean, edota bietatik eduki genezakeen apurraren aurrean. Kontu erromantikoa zirudien literatura gizon arrakastatsua izateak: idazlea ez zen inoiz izango zinemako izarra bezain famatua, baina adar luzeagoko ospea izan zezakeen; idazleak ez zuen inoiz izango sinesmen politiko edo erlijioso indartsuak dituen norbaiten boterea, baina zalantzarik gabe burujabeagoa izango zen. Jakina, lanbide horren jardueran betiere asegabe izango ginen, baina neuk, behintzat, ez nukeen beste ezer aukeratuko.

Mendearen hogeit hamar urteak igaro ahala, neure hogeit hamar urteak haiek baino aurreraxeago zebiltzala, gaztetan izan nituen nahigabe biak –unibertsitatean amerikar futboleko jokatzeko behar bezain handia (edo ona) ez izatea, eta gerra garaian itsasoaz harantzago bidalia ez izana– iratzarrik egiten diren haur-amets bilakatu ziren, irudizko heroitasunez beteak, bakterik gabeko gauetan lo egiteko aski onak. Itxuraz, bizitzaren arazo han-

diak berez konpontzen ziren, eta arazoak konpontzeko lana zaila bazen, nekatuegi egongo nintzen arazo orokorrakoak gogoan hartzeko.

Bizitza, orain dela hamar urte, kontu pertsonala zen batez ere. Hone-lako gauzak orekatu behar nituen: ahaleginak alferrikakoak zirela sentitzea eta borroka beharrezkoa zela sentitzea; ezinbesteko porrotean sinestea eta hala ere, “gauzak ondo egiteko” gogoia edukitzea, eta horiek baino gehiago, iraganaren eragin itogarriaren eta etorkizuneko asmo gorenaren arteko kontraesana. Hori egiteko gauza izanez gero, ohiko ezbeharrak gaindituz –etxeakoak, lanekoak eta pertsonalak– neure egoak aurrera egingo zuen geziaren antzera, ezerezetik ezerezera, halako indarrez, ezen azkenean grabitateak soilik lurreratuko baitzuen.

Horrela joan zitzaizkidan kontuak hamazazpi urtez, tartean pikorik jo gabe eta atsedena hartzen berariaz emandako urtebete eta guzti, zeregin berriak biharamuneko egitasmo atseginak baino ez zirela. Bizimodu gogorra egiten nuen, halaber, baina esaten nuen: “Berrogeita bederatzia arte, dena ondo joango da”. Ziur nago horretaz. Ni bezala bizi izan den gizon baten kasuan, ezin liteke besterik eskatu”.

Eta orduan, berrogeita bederatzia urte baino hamar urte gutxiagorekin, bat-batean konturatu nintzen goizegi kraskaturik nengoela.

II

Horiek horrela, gizakia era askotara kraskatzen da: burua kraskatzen zaio, eta orduan beste batzuek kentzen diote erabakitzeko ahalmena; gorpuzta kraskatzen zaio, eta orduan ez dauka erietzeko mundu zuriaren mende jartzea beste erremediorik; edota nerbioak kraskatzen zaizkio. Liburu errukigabe batean, William Seabrookek kontatzen du, harrotasun pixka batez eta pelikula antzeko amaiera eta guzti, nola heldu zen herriarentzako zama izatera. Nerbio-sistemaren jausialdiak bultzatu zuen alkoholismora, edota behintzat, alkoholismoari lotuta zegoen kontua. Hemen idazten ari dena hain nahaspilatuta ez bazegoen ere –sei hilabetez geroztik garagardo bat ere hartu gabe egonik garai hartan–, nerbio-erreflexuak hondoratzen ari zitzaizkion: larregizko amorrazioa eta malko gehiegi.

Areago, bizitzak erasotzeko modu asko dituelako ene tesira berriz ere itzuliz, menia baten erdian (eta ez kolpe bat jasotzearekin batera) ohartu nintzen kraskaturik nengoela.

Apur bat lehenago, sendagile bikain baten kontsultan eserita egona nintzen epai larri bat entzuteko. Atzera begira orekatu samar dirudien jokaera hartuta, aurrera jarraitu nuen neure kontuekin orduan bizi nintzen hirian, alegia, gehiegi arduratu gabe, gehiegi pentsatu gabe zenbat kontu gelditu ziren amaitzeko, edota zer etorriko litzatekeen erantzukizun honetatik edo bestetik, liburuetakoa jendeak egiten duen moduan; aseguru ona neukan eta, nolana ere, ordura arte erdipurdi zaindu nituen neure eskuetan utzitako gauzarik gehienak, neure talentua barne.

Alabaina, bat-batean, biziki sentitu nuen bakarrik egon behar nuela. Ez nuen gogorik jende gehiago ikusteko. Jende pilo bat ikusita neukan neure bizialdian: jendekina nintzen, batez beste, baina batezbestekoaren gainetik nengoen beste ezaugarri bati zegokionez; izan ere, neure burua, neure ideiak eta neure patua era guztietako jendearekin identifikatzeko joera neukan. Beti ibiltzen nintzen norbait salbatzen edo norbaitek salbatua izaten: goiz bakar batean, Wellingtoni Waterloo atxiki zekizkiokeen zirrarak bizi ohi nituen. Ezin ulertuzko arerioez eta adiskide eta babesle leialez betetako mundu batean bizi nintzen.

Alabaina, garai hartan bakar-bakarrik egon nahi nuen eta, beraz, moldatu egin nintzen eguneroko kezketatik aparte egoteko.

Garai hura ez zen zoritxarrekoa izan. Alde egin nuenean, jende gutxiago zegoen. Konturatu nintzen neka-neka eginda nengoela. Hor nonbait etzaten nintzen eta gustura, gainera, egun batzuetan hogeitau ordu ematen bainituen lotan edo erdi lo, tarteetan neureak eta bi eginez ez pentsatzeko; horren ordez, zerrendak egiten nituen, zerrendak egin eta txikitu, ehunka zerrenda egin ere: zalduneriako buruzagiak, amerikar futboleko jokalariek eta hiriak, kanta ezagunak eta beisboleko jaurtitzailak, sasoi alaiak, zaletasunak eta bizi izandako etxeak, eta zenbat traje jantzi nituen armadatik itzuli eta gero, eta zenbat zapata pare (ez nuen kontatu Sorrenton erosi eta gero txikiegi geratu zitzaidan trajea, ezta ere hainbat urtetan neurekin eramanez eta inoiz erabili ez nituen larru beltzeko oinetakoak eta trajearekin janzteko alkandora eta lepokoa, zeren oinetakoak lizundu eta nabarturik gelditu baitziren eta alkandora eta lepokoa beilegitu eta usteldu baitziren almidoiaren eraginez). Baita atsegin nituen emakumeen zerrendak ere, eta ez izaeraz ez iaioitasunez ni baino hobea ez zen jendeak gutxietsia izan nintzeneko aldien zerrendak.

—Eta orduan, ez bat ez bi, ustekabea, hobera egin nuen.

—Eta plater zahar baten antzera pitzatu ere bai, albisteak entzun bezain laster.

Hauxe da istorio honen benetako amaiera. Zer egin behar zen horretaz-eta “denboraren umontzia” deitu ohi zen lekuan gelditu beharko da. Aski da esatea ordubetez neure bakardadean burukoa estutzen ibili ondoren, ohartzen hasi nintzela ezen neure bizitzaren azken bi urteetan neure baitan ez nituen baliabideak erabiltzen ibili nintzela, eta bai gorputzez bai arimaz neure burua leporaino hipotekatzen ibili nintzela. Horiek horrela, zer eman zitzaion horren truke bizitzaren oparitxoari? Garai batean harro nengoen bide zuzena hartzeaz eta uste osoa neukan independentzia iraunkorra lortua nuela.

Konturatu nintzen ezen bi urte haietan, zeozer gordetzekotan –agian barruko baretasuna, agian ez– maite ohi nituen gauza guztietatik bereizita neukala neure burua, hau da, nekagarri bihurtu zitzaizkidala bizitzaren ekinaldi guztiak, goizeko hortz garbiketarik hasi eta gaueko afaltiarreenganaino. Ohartu nintzen aldi luze handi batean ez zitzaizkidala ez jendea ez gauzak atsegin, baina atsegin zitzaizkidalako itxura zahar eta badaezpadakoa egiten nuela, besterik gabe. Ohartu nintzen neure hurkoenenganako maitasuna ere maitatzeko ahalegin bihurtua zela, editorearekin, tabako saltzailearekin, adiskide baten semearekin nituen harreman informalak beste garai batzuetatik gogoratzen nituen egin *beharrekoak* baizik ez zirela. Hilabete berean sumindu egiten nintzen hainbat kontu zirela eta, hala nola, irratia ren soinua, aldizkarietako iragarkiak, trenbideko karranka, zelaietako isiltasun motela –gutxietsi egiten nuen giza leuntasuna, baina prest nengoen berehala gogortasunaren aurka borrokan hasteko (isilean bazen ere)– gaua gorrotatuz lorik egin ezin nuen eta eguna gorrotatuz gauera egiten zuelako. Harrezkero, bihotzaren aldean egiten nuen lo, zeren bai bainekien zenbat eta bihotza lehenago nekatu, apurtxo bat besterik ez bazen ere, orduan eta lehenago etorriko zela amesgaiztoaren ordu bedeinkatu hura, katarsi gisa, eta berari esker izango nintzela hurrengo egunari aurre egiteko gauza.

Banituen leku batzuk, aurpegi batzuk, begiratzeko modukoak. Mendebalde Ertaineko jenderik gehienak bezala, behin ere ez dut izan arrazakeria arrasto nabarmenik; beti izan dut isilpeko joera bat St. Pauleko portxeetan esertzen ziren eskandinaviar ilehori maitagarrien aldera, orduko goi gizartearen parte izateko behar beste ahalbide ekonomikorik ez bazuten ere. Ederregiak ziren neska katxarroak izateko eta baserria goizegi utzia zuten eguzkipean lekuren bat bilatzeko, baina gogoan dut nola ibiltzen nintzen etxaldean inguruan ilehori distiratsuaren begirakune bakar bat harrapatzeko, inoiz ezagutuko ez nuen neska baten ile-xerlo dirdaitsua. Hiriko esamesa hauek ez dira batere atseginak. Ez daukate

zerikusirik hurrengo kontuarekin: egun haietan ezin ikusizkoak nituen zeltak, ingelesak, politikariak, arrotzak, virginiarrak, beltzak (argi zein ilun), ehiztariak, edota saltzaileak, eta bitartekariak oro har, idazle guztiak (kontu handiz saihesten nituen idazleak, arazoak etengabe luzatzen baitituzte beste inork ez bezala) eta klase guztiak, klase ziren aldetik, eta pertsona gehienak, klase bateko kideak ziren aldetik...

Zerbaiti heltzeko ahaleginetan, atsegin nituen sendagileak, bai eta hamahiru urte bitarteko neskatxak eta zortzi urte ingurutik gorako mutiko ondo heziak. Bakea eta zoriontasuna eduki nitzakeen mota apur haue-tako jendearekin. Ahaztu zait gaineratzea agureak ere gogoko nituela, hirurogeita hamar urtetik gorako gizonak, batzuetan hirurogei urtetik gorakoak ere bai, baldin eta haien aurpegiak sasoiaren baziruditen. Atsegin nuen Katherine Hepburnen aurpegia pantailan ikustea, leporatzen zioten handigura gorabehera, eta Miriam Hopkinsen aurpegia, eta adiskide zaharrak ere bai, baldin eta urtean behin soilik ikusten banituen eta haien mamuak gogoratzeko gauza banintzen.

Hau guzti hau gizagabea eta erkina da, ezta? Bada, gazteok, horixe da nerbio krisiaren ezaugarri benetakoa.

Ez da irudi polita. Ezinbestean, han-hor-hemen eraman nuen bere markoaren barruan eta zenbait kritikariri erakutsi nien. Modu bakarra dago kritikari haietariko bat deskribatzeko: beste jendearen bizitzak heriotza dirudi haren bizitzaren aldean, baita aldi hartan ere, batere erakar-garri suertatzen ez den Joben kontsolatzailearen rola egokitu zitzaiola. Istorio hau amaituta dagoen arren, utz iezadazue hona ekartzen geure elkarrizketa, posteskriptum gisa edo:

—Zeure buruaz hainbeste errukitu beharrean, entzun –esan zuen emakume hark.

(Emakume horrek beti esaten du “entzun”, zeren hitz egiten duen bitartean, pentsatzen baitu, *benetan* pentsatu.)

Beraz, honela esan zidan:

—Entzun. Demagun zu ez zarela kraskatu. Demagun Arroila Handia kraskatu dela.

—Ni neu kraskatu naiz –esan nuen heroikoki.

—Entzun! Mundua zeure begietan baino ez dago, horrela antzematen duzu mundua. Nahi duzun bezain handia edo txikia egin dezakezu. Eta zu ahaleginak egiten ari zara gizaki ñimiño bat izateko. Jainkoarren, inoiz kraskatuko banintz, mundua neurekin batera kraska dadila saiaturiko nin-

tzateke. Entzun! Mundua mundu da zeuk hala hautematen duzulako, besterik gabe; hortaz, askoz hobea da esatea ez zarela zu kraskatu, Arroila Handia baizik.

—Spinoza osoa jan du umetxoak?

—Ez dakit ezer Spinozari buruz. Badakit...

Orduan, bere aspaldiko kezkei buruz hitz egin zuen. Kontatzeko moduagatik, mingarriagoak ziren, itxuraz, neureak baino. Eta kontatu zuen nola eman zien aurpegi, nola zanpatu zituen, nola menderatu zituen.

Nolabait aurka egin nahi nien emakumearen esanei, baina geldi samarra naiz eta aldi berean bururatu zitzaidan bizitasuna dela indar natural guztietarik komunigaitzena. Bizigaia zergarik gabeko produktua balitz bezala zetorkidan garaian, ahaleginak egiten nituen ondo banatzeko, baina inoiz lortu gabe; beste metafora bat hona ekartzera, bizitasuna inoiz ez da “itsasten”. Badaukagu ala ez daukagu, osasuna, begi arreak, ohorea edota baritono ahotsa dauzkagun bezala. Apur bat eska niezaiokeen emakume hari, txukun bildua, etxean prestatu eta digeritzeko prest, baina behin ere ez nuen lortuko, buruerrukiaren latorrizko kikara eskuan mila orduz itxaroten egonda ere. Emakumearen etxetik irtetea neukan, neure buruari kontu handiz eutsiz, ontziteria pitzatuaren antzera, eta garraztasunezko munduan sartu, non etxe bat egiten ari bainintzen, halako lekuan aurkitzen diren materialak erabiliz, eta gogora ekar neza-keen honako aipua etxea utzi eta gero:

“Zuek zarete lurreko gatza. Baldin gezatzera heldu balitz gatza, zertaz hura gazi?”

Mateo, 5-13.

PUXKAK LEKEDATU

1936ko martxo

Lehengo artikulu batean idazle honek kontatzen zuen nola ohartu zen aurrean zeukana ez zela bere berrogei urteetarako eskatua zuen platera. Areago, idazlea eta platera bat zirenez gero, plater pitzatu baten antzera deskribatu zuen bere burua, gordetzea merezi ote duen zalantza sortzen duen platera. Zuen zuzendariaren ustez, artikuluak alderdi gehiegi iradokitzen zituen muinera jo gabe, eta beharbada irakurle askok berdin pentsatu zuten; bestalde, hortxe dago beti jende hori, zeinak buru-aitorpen oro gutxiesten baitu, baldin eta jainkoei emandako esker onarekin amaitzen ez bada Arima Konkistaezinagatik.

Alabaina, nik luze eta sobera eman nizkien eskerrak jainkoei, alferri-kako eskerrak eman ere. Nire aieneak idatziz ipini nahi nituen, kontakizuna koloreztatzeko Mendi Eugandarrik¹ eduki gabe ere atzealdean. Ez zen inongo Mendi Eugandarrik ageri begi bistan.

Batzuetan, hala ere, plater pitzatua janaritegian atxiki behar da, erabili egin behar da etxeko beharren gisara. Ezin da berriro sutegian berotu, ezta beste platerekin batera harraskan nahasi ere; ez dugu aterako gonbidatuak daudenean, baina nahikoa izango da gau beranduan gailetak ipintzeko edota hondakinak gainean dituela izozkailuan sartzeko...

Beraz, hona hemen jarraipena, plater pitzatu baten gainerako historia.

Jakina denez, ohiko sendagaia eroria dabilen batentzat hauxe da: benetan erromesturik edo sufrimendu fisikoa pairatzen dabiltzanak kontuan hartzea; ereti guztietarako zorionbidea da, oro har, malenkoniaren aurka eta eguneko aholku aski osasungarria edonorentzat. Alabaina, goizeko hiruretan fardel ahaztu batek heriotza epaiak adinako garrantzi tragikoa dauka, eta sendagaiak ez du balio; eta arimaren benetako gau beltzean goizeko hirurak dira beti, egunetik egunera. Halako orduan arazoak saihesteko joera dago ahalik eta denbora luzeenean, haur amets batera atzera eginez, baina munduarekin ditugun harremanek etengabe ateratzen gaituzte ametsetik. Ahal bezain arin eta antsikabe gitzen dugu

[1] Eugandarrik: Galiako herri bat, egungo Italiako iparraldean, Paduako mendebaldean eta Adriatiko itsasoaren ondoan kokatua. V. mendean Erromak atxiki zuen. Eugandarrik mendira joan ziren ihesi, inguruko mendiei izena emanaz. (Itzultzailearen oharra).

topo halako egoerekin, berriz ere ametsera itzultzeko, arazoak berez konponduko direlakoan ikaragarritzko oparotasun material edo espirituala dela medio. Alabaina, erretiran ibili ahala, gero eta aukera gutxiago dago oparotasun hori ager dadin: honezkero, ez gaude itxaroten ea nahigabe bakar bat aienatzen den; aukeran, hilarazte baten lekuko uzkurragara, geure nortasunaren desintegrazioa...

Erotasunez, drogaz edota edariz hornitzen ez bada, azkenean aldi hori kale itxi batean amaitzen da, eta horren ostean, isilaldi huts bat dator. Orduan, saia gaitzke kalkulatzeko zer inausi den eta zer geratu den. Isilaldi hori etorri zitzaidanean, ez lehenago, konturatu nintzen horren antzeko bi esperientzia bizi izan nituela aspaldian ere.

Lehenengoa orain dela hogeitun urte gertatu zen, Princeton Unibertsitatea azken aurreko ikasturtean utzi nuenean, malaria diagnostikatu baitzidaten. Gero jakin zuten, dozena bat urte geroago egin zidaten X-izpien azterketa baten bidez, tuberkulosia izan zela, kasu arin bat, eta zenbait hilabetez atsedean hartu ondoren unibertsitateara itzuli nintzen. Baina ordurako kargu batzuk galduak nituen, garrantzitsuena Triangle elkar-teko lehendakaritza, musika-komedia baterako egitasmo bat eta, gainera, bertan behera utzi nuen klase bat. Neuretzat, unibertsitatea ez zen berriro gauza bera izango. Azken batean, ez nuen harrotasunezko intsigniarik jasoko, ez eta inolako dominarik ere. Martxoko arratsalde batean bazurdiaren galduta neukala nahi nuen guzti-guztia, eta gau hartan lehenengoz ibili nintzen emetasunaren espektroa harrapatu nahian, zeinak aldi labur batez munta gutxiko bihurtzen baititu beste gauza guztiak.

Zenbait urte pasata, konturatu nintzen ondo zegoela unibertsitateko handi-mandi bat ez izatea: batzordeetan parte hartu beharrean, jipoi ederra eman zidaten ingelesezko poesian; hura guztia zertaz zihoan ikasi nuenean, idazten ikasteari ekin nion. Shawen oinarria kontuan hartzen badugu, esan nahi baita, “atsegin duguna lortzen ez badugu, hobe dugu lortu duguna atsegin izatea”, zorioneko irtenbide bat izan zen; garai hartan, ordea, kontu latz eta mingotsa egin zitzaidan jakitea amaituta neukala gizonen buruzagia izateko karrera.

Harrezkero, ez naiz kapaz izan zerbitzari kaxkar bat kanporatzeko, eta zor eta lor nago hori egin dezakeen jendearen aurrean. Inoren gainetik nagusitzeko irrika zahar bat suntsituta eta aienaturik zegoen. Ene inguruko bizitza amets hotsandiko bat zen, eta beste herri batean bizi zen neska bati idazten nizkion eskutitzetatik bizi nintzen. Inor ez da osatzen astindu horien ondoren: lehenengoa beste pertsona bat bilakatu da

eta, azkenean, pertsona berri horrek beste kontu batzuk aurkituko ditu haietaz arduratzeko.

Bizi dudan egoeraren antzeko beste jazoera gerra ondoan gertatu zen, berriz ere neure indarren muga gehiegi zabaldu nuenean. Diru ezak hondatutako maitasun horietako bat zen, eta egun batean neskak amaitutzat eman zuen zentzu onean fidatuz. Etsipenezko uda luze batean, nobela bat idatzi nuen eskutitzen ordeztan, eta honenbestez, kontua ondo irten zen, baina ondo irten zen beste arrazoi batengatik. Urtebetegarrenean neskarekin ezkondu zen gizonak, zeinak patrikan diru hotsa baitzeukan, beti gordeko zuen bere baitan bizi guztiko mesfidantza, halako ezinikusia, edukitsuen klasearekin; ez iraultzailearen sineste sendoa, bai-zik eta nekazariaren gorroto bizia. Handik honako urteetan ezinbestean ibili izan naiz neure buruari galdezka nondik zetorren neure adiskideen dirua, eta, era berean, gogoan neukan nola garai batean lehen gaueko eskubideaz baliatzeko aukera egon zitekeen neure neska haietariko bati emateko.

Hamasei urtez, oroz gain, azken pertsona hau bezala bizi izan nintzen, aberatsen mesfidantzan, baina lan eginez dirua lortzeko, aberatsen mugikortasunean eta haietariko batzuek beren bizitzara zekarten grazian parte hartu nahian. Garai hartan erabili ohi nituen zaldi pilo bat lurreratu zizkidaten; gogoan ditut zaldien izen batzuk: *Harrotasun Eroria*, *Itxaropen Ustela*, *Sinesgabea*, *Harroxko*, *Kolpe Latza*, *Inoiz ez Berriro*. Eta aldi baten ondoren, ez nituen hogeita bost urte, eta gero ezta hogeita hamabost ere, eta ezer ez zen lehen bezain ona. Baina urte guztiotan ez dut gogoratzen etsipenezko une bakar bat ere. Beren buruaz beste egiteko gogo ilunak hartutako gizon zintzoak ikusi nituen: haietariko batzuk etsia hartu eta hil egin ziren; beste batzuek beren burua egokitu eta nirea baino arrakasta handiagoa lortu zuten; baina ene morala behin ere ez zen buruhiguinaren azpian murgildu, neure moduko erakustaldi itsusi bat antzeztu nuenean. Atsekabea ez dago halabeharrez lotuta etsipenari; etsipenak bere gisako jatorria dauka, zeina oso bestelakoa baita atsekabearen aldean, hala nola, artritis artikulazio zurrun baten aldean ezberdina baita.

Joan den udaberrian zero berri batek eguzkia urratu zuenean, hasieran ez nion kontua egotzi duela hamabost edo hogeitaz urte lehenago gertatutakoari. Poliki-poliki baizik ez zen etorri halako antzekotasuna: indarrak barreiatuegi edukitzea, kandela albo bietatik erretzen egotea; menderatzen ez nituen baliabide fisikoak erabiltzea, bankutik diru gehiegi

ateratzen dabilen gizonaren antzera. Kolpe horren zarrasta bortitzagoa izan zen beste bienak baino, baina modu berekoa: iruditu zitzaidan ilunabarrean eremu batean nengoela, balarik gabeko erriflea eskuetan, eta ituak lurrean. Ez zegoen problema multzo bat, isiltasuna besterik ez, neure arnas hotsa soilik aditzen zela.

Isiltasun hartan eginbide guztiak erabat utzita neuzkan erantzukizunik hartu gabe, neure balio guztiak hustuta zeuden. Ordenuari lotutako sinesmen sutsua, arrazoiak eta ondorioak kontuan ez hartzea igarpen eta profezien ederragatik, iaiotasunak eta lanak edozein mundutan lekurik izan beharko luketelako sentipena... banan-banan, hauek eta beste sinesmen batzuk ezabatu egin zitzaizkidan. Ikusi nuen nola eleberria, zeina neure heldutasunean gizaki batetik bestera gogoeta nahiz hunkipena helarazteko biderik indartsuena eta malguena baitzen, arte mekaniko eta komunal baten menera zetorren, zeinak gogoetarik arruntenak eta zirrararik nabarmenenak baino ez baitzituen islatzen Hollywoodeko merkatarien nahiz errusiar idealisten eskuetan. Arte mota hartan hitzak irudien mende zeuden, nortasuna higatu egiten zen ezinbesteko lankidetzaren martxa geldoan amaitzeko. 1930. urterako, bihozkada izan nuen film soinu-dunek film mutuak bezain arkaiko bihurtuko zutela gehien saltzen zuen nobelagilea ere. Jendeak artean irakurtzen zuen, Canby² irakaslearen hileko liburua besterik ez bazen –hantxe ziren ume jakinguratsuak Tiffany Thayerren³ lan lirdingatsuei buruz sudurra luzatuz botika-dendetako liburu sailetan– baina irain narritagarri bat sentitzen nuen, ia obsesio bihurtu zitzaidana, hitz idatziaren boterea beste botere baten mende ikustean, botere hori distiratsuagoa, handiagoa izaki...

Idatzi dut hori gau luzean zehar gatibatzen ninduenaren adibide bat emateko; ezin nuen onartu ez bere aurka borrokatu ere, ahaleginak zaharkitzen baitzizkidan, hala nola supermerkatuek dendari txikia ezgauza utzi baitute, kanpoko indar bat, menderaezina.

(Klasea ematen ari naizela iruditzen zait, aurreko idazmahaiian dagoen erlojuari begira zenbat minutu gehiago gelditzen zaizkidan ikusteko...)

Bada, isilaldi honetara iritsi nintzenez, inork ere gogoz hartzen ez duen erabaki bat hartu behar izan nuen: pentsatzera behartuta nengoen.

[2] Henry Seidel Canby (1878-1961). Editore eta idazle estatubatuarra. *Saturday Review of Literature* aldizkari ospetsuaren sortzaileetarikoa bat. (Itzultzailearen oharra).

[3] T. E. Thayer (1902-1959) idazle estatubatuarra. Lanak: *An American Girl, Little Dog Lost, Rabelais for Boys and Girls...* (Itzultzailearen oharra).

Ene Jainkoa, ez zen erraza gero! Kutxa handi eta ezkutuak harat-honat eraman behar. Lehen atsedenaldia hartuta, leher eginda, neure buruari galdetu nion ea inoiz ere pentsatua nuen. Luze bai luze jo ondoren, ondorio hauetara heldu nintzen, hemen idatzi ditudanez:

- 1) Gogoeta gutxi egina nuela, ene lanaren arazoei buruz izan ezik. Hogei urtez gizon jakin bat izan zen ene kontzientzia intelektuala. Gizon hori Edmund Wilson⁴ da.
- 2) Beste gizon batek ordezkatzan zuela ene “bizitza onaren” zentzua, hamarkada batean behin bakarrik ikusi banuen ere, eta harrezkero urkatuta eta guzti egon zitekeen. Larruaren negozioan dabil Ipar-Mendebaldean eta ez luke atsegin izango bere izena hemen idatzia ikustea. Hala ere, egoera zailtan beti saiatzan nintzen gogoan hartzen zer egingo zukeen *berak*, nola jokatu zukeen *berak*.
- 3) Hirugarren garaikide bat ene kontzientzia artistikoa izan zela: nik ez dut imitatu haren estilo kutsakorra, zeren gaur daukadan estiloa *berak* ezer argitaratu baino lehenago taxutu bainuen, baina berarenganako joera nabarmena neukan kili-kolo nenbilenean.
- 4) Laugarren gizon batek beste jende batekiko harremanak zuzentzen zizkidala, harreman horiek onak izango baziren: nola jokatu, zer esan. Zer egin, jendea, une batez behintzat, pozik egon dadin (Post⁵ andrearen teoriari kontra eginez, hau da, zer egin denak guztiz ezeroso egon daitezkeen arrunckeriaren arrunckeriaz). Horrek beti nahasten ninduen, eta kanpora joan eta mozkortzeko gogoia ematen zidan, baina gizon horrek ikusita zeukan nola zebiltzan kontuak, aztertuta eta menderatuta zeukan dena, eta bere hitza baliagarria zen niretzat.
- 5) Ene kontzientzia politikoa ia ez zela inon ageri azken hamar urteetan, idazketaren elementu ironiko gisa ez bazen. Mendean hartzen ninduen sistemaz berriz kezkatzen hasi nintzenean, beste gizon batek, ni baino askoz ere gazteagoak, ekarri zidan kezka hori, grina eta aire freskoa bitarteko.

[4] Estatu Batuetako literatura kritikari ospetsua. (Itzultzailearen oharra).

[5] Emily Post (1873-1960) idazle estatubatuarra, oso ezaguna *Etiquette in society* liburua idatzi zuenetik. (Itzultzailearen oharra).

Beraz, jadanik ez zegoen “ni” bat –ez eta neure buruarekiko begirunea antolatzeke oinarriren bat– lan egiteko neukan gaitasun mugaezina izan ezik, eta hori, nonbait, galdua neukan. Bitxia zen nortasunik ez edukitzea, etxetzar batean bakar-bakarrik utzitako mutiko bat bezala izatea, zeina bai baitzekien zernahi egin zezakeela, baina konturatu zen ez zegoela ezer egin nahi zuenik...

(Erlojuak ordua jo du eta oraindik neure tesia ukitu barik daukat. Zalantzan nago ea kontu hauek askorentzat jakingarriak ote diren, baina inork gehiago nahi izanez gero, makina bat dago kontatzeko, eta zuen zuzendariak esango dit. Nahikoa izan baduzue, hala adierazi, baina ez ozenegi, zeren irudipena baitaukat norbait, ez nago ziur nor, lo seko dagoela: denda irekita edukitzen lagun ziezadakeen norbait. Ez zen Lenin, ezta Jainkoa ere.)

KONTUZ ERABILI

1936ko apirila

Orrialde hauetan aipatu dut nola balio guztiak kraskatu zitzaizkion oso baikorra zen gizon gazte bati, halako moduan, ezen apenas konturatu baitzen hura gertatu zenetik denbora luzera arte. Aipatu ditut ondorengo hondamenaren aldia eta aurrera egiteko beharra, baina Henleyen⁶ heroi familiarren abantailarik gabe, “burua odoletan daukat, baina tente”. Zeren ene eginbehar espiritualen azterketa baten ondoren, argi gelditu baitzen ez neukala ezelango bururik tente edukitzeko edo ez. Behin bihotza izan nuen, baina huraxe zen ziurtzat neukan gauza bakarra.

Hori, behintzat, abiapuntutzat neukan balantzaka nenbilen ataka larritik irteteko: “Erori nintzen... beraz, banintzen”. Inoiz edo behin niregan bermatu zen jende pilo bat, arazoak zituenean neuregana jo edo urrunetik idazten zidana, ene aholkuetan eta biziarekiko jarreraren isilpean sinetsita. Pellokeria-saltzailerik ergelenak edo Rasputin eskrupulurik gabekoenak, jende askoren patuari eragiteko gauza izaki, nolabaiteko nortasuna izan behar du; hortaz, kontua zen jakitea zergatik eta non aldatu nintzen, non zegoen arrakala, zeinetatik jario baitzerizkidan etengabe eta goizegi, nik jakin gabe, adorea eta bizitasuna.

Oinazezko eta etsipenezko gau batean maletatxo bat egin eta mila milia egin nituen hartaz pentsatzeko. Dolarreko gela bat hartu nuen inor ezagutzen ez nuen herrixka aspergarri batean eta aldean neukan diru guztia poteko haragiaren, gaileten eta sagarren artean sartu nuen. Alabaina, ez dut inola ere iradoki nahi mundu jendeztatuegi batetik aukeran aszetismora egindako aldaketa hori inolako Ikerkuntza miresgarria zenik: bake santuan egon nahi nuen gogoeta egin eta jakiteko zergatik garatu nuen jarrera triste bat tristeziarekin, jarrera malenkoniatsu bat malenkoniarekin eta jarrera tragiko bat tragediarekin: *zergatik egiten nuen bat neure laztura edo errukiaren objektuekin*.

Denbora-pasa bikaina dirudi honek? Ez da hala: era honetako identifikazioak lorpenaren heriotza adierazten du. Halako zerbaitek eragozten dio jende zuhurrari lan egitea. Leninek ez zituen gogo onez jasan bere proletariotzaren sufrimenduak, ezta Washingtonek bere gudarosteare-

[6] William Ernest Henley (1849-1903). Editore eta poeta ingelesa. Gaixotasuna zela kausa, ezkerreko hanka galdu zuen eta honen ondoren *Invictus* poema sortu ere bai. Poema hau norberaren adorearen adierazpiderik ederrenetakotzat dute literatura ingelesean.

nak ere, ez eta Dickensek bere Londresko txiroenak ere. Eta Tolstoi nola-bait saiatu zenean bere burua bere arretaren objektuekin bat egiten, iruzurra eta porrota etorri ziren. Gizon hauek aipatu ditut beste inor baino hobeto ezagutzen ditugulako.

Gandu arriskutsua zen hori. Wordsworthek “lurreko loria hil zela” erabaki zuenean, ez zuen inolako premiarik sumatu berarekin batera hiltzeko, eta Keats Partikula Suharrak ez zuen inoiz etsi tuberkulosiaren aurkako borrokan, eta ez zuen azken momentuetan ere poeta ingelesaren artean egoteko itzaropena galdu.

Ene autoimmolazioa ilunpeak kutsaturiko zerbait zen. Nabari zen ez zela modernoa; beste batzuegan ikusita neukan, dozena bat gizon oho-retsua eta adimentsuregan ikusita neukan gerra ondoan. (Entzun dizuet, baina hori errazegia da, gizon horien artean baziren marxistak.) Begira nengoen bitartean, ene garaikide ospetsu bat jolasean ibili zen Ihesaldi Handiaren ideiarekin urte erdiz; ikusi nuen nola beste batek, bestea bezain gailenak, hilabeteak eman zituen eroetxean lagun hurkoarekiko ezain harremanik jasan ezinik. Eta etsia hartu eta amore eman zutenekin zerrendak egin nitzake.

Kontu horrek honako burutazio hau sorrarazi zidan: bizirik zirautenek halako ihesaldi osoa egin zutela. Hitz handiak dira hauek eta ezin dira jarri kartzelako ihesaldiaren aldean, zeren honelako kasuetan gizakiak ziur asko beste kartzela batera joko baitu, ez badute lehengo kartzela itzularazten. “Ihesaldia” edota “gauza guztietatik alde egitea” kontzeptu ospetsu hori tranpa batean txango bat egitea da, tranparen barruan hegoaldeko itsasoak badaude ere, halako itsasoak pintatu edo nabigatu nahi dituztenentzat soilik baitira. Ezin gara itzuli ihesaldi oso batetik; konponezina da kontua, zeren iragana desagerrarazten baitu. Beraz, bizitzak ezarri zizkidan eginbeharrak, edota nik neure buruari ezarri nizkionak, berriro bete ezin nitzakeenez, zergatik ez kraskatu lau urtez plantak egiten ibili zen oskol huts hura? Idazle izaten segitu behar nuen, horixe bainuen bizimodu bakarra, baina harrezkero ez nuen inolako ahaleginik egingo gizakia izateko, atsegina, zuzena edo eskuzabala izateko. Anitz ziren honelako nolakotasunak ordezkaturiko zituzten txanpon aizunak eta nik banekien non lortu bost xentimo ordainduz dolar baten truke. Hogeita hemeretzi urtetan begi erneak ikasita dauka antzematen non ureztatzen duten esnea eta azukrea harearekin nahasten, non ematen duten imitaziozko harribitxia diamantearen ordeztu, eta iztukua harriaren ordeztu. Harrezkero, ez nuen berriro neure burua eman-

go: handik aurrera, emate guztia debekatuta egongo zen izen berri baten azpian, eta izen hori Eralgitzea zen.

Erabakiak aukeran pozez bete ninduen, aldi berean erreala eta berria den zerbaiten antzera. Nolabaiteko hasiera gisa, etxeratutakoan eskutitz mordoxka neukan paperontzira botatzeko, zerbait musu truk egiteko eskatzen zuten eskutitzak, honako gizonaren eskuizkribua irakurri, harako gizonaren poema merkaturatu, irratiz dohainik mintzatu, sarrera ohararak idatzi, elkarrizketaren bat eman, halako antzerki lanaren argudioan edo etxeko arazoren batean lagundu, adeitasun edo karitatezko ekintzaren bat burutu.

Prestdigitadorearen kapelua hutsik zegoen. Denbora luze batez kapelutik gauzak ateratzea nolabaiteko esku-jokoa izan zen, baina, harezkerok, metafora aldatzearen, jendea sorosteko zerrendatik kanpo nengoen sekula eta betiko.

Artean ere, hantxe zegoen sentipen zorabiagarri eta doilorra.

Hamabost urte lehenago Great Neckeko trenean egunero ikusten nituen gizon begi txikiak bezala sentitzen nintzen, biharamunean mundua kaosean iraulita ere, inolako ardurarik ez zeukaten gizonak, baldin eta beren etxeak onez irtengo baziren. Bat eginda nengoen haiekin, bat eginda honela zioten gizabanako arraitsuekin:

—Damu dut, baina negozioak halakoak dira.

Edo:

—Kontuan hartu beharko zenukeen hori, arazo honetan sartu baino lehen.

Edota:

—Ni ez naiz horretaz arduratzen.

Eta irribarrea, hara, irribarre bat eskuratu behar nuen. Oraindik nabil irribarre hori lantzen. Irribarre horretan lagun batzuen ezaugarriarik onenak nahasi behar dira: hotel zuzendariarenak, kontaktulu zahar eta eskarmentudunarenak, bisita egunean jendea hartzen duen ikastetxeko zuzendariarenak, igogailuzain beltz batenak, aurpegia alborikara ausarki ipintzen duen maritxuarenak, materiala merkatuaren prezioaren erdian eskuratzen duen ekoizlearenak, lan berri batez arduratzen den erizain iaioarenak, lehenengo iragarkia egiten duen modeloarenak, kamera ondoan ikuskaturiko estra itxaropentsuarenak, behatza infektaturik daukan dantzariarenak eta, jakina, Washington eta Beverly Hills artean

imintzio itxuragabea dela medio bizi behar dutenek erkidea duten adeitasun amultsuaren distira izugarria.

Ahotsa ere bai, irakasle batekin nabil ahotsa lantzen. Behin ahotsa onduz gero, laringeak ez du inolako konbentzimendu doinurik erakutsiko, neurekin hizketan ari denaren konbentzimendua izan ezik. Batez ere, ahotsari “Bai” hitza ahoskatzeko eskatuko zaionez, irakasleak (abokatu bat) eta biok horretan biltzen dugu arreta, baina ordu osagarrietan. Ikasten nabil nola ipini ahotsean garraztasun adeitsu hori, jendeari sentiarazten diona ez dela ongi etorria, ezta gutxiago ere, baizik eta jasan ezina dela, eta une oro analisi etengabe eta zorrotz baten mendean dagoela. Une horiek, jakina, ez dute irribarrearekin bat egingo. Ahots hori etekinik atera ezin diezaiokedan jendearentzat soilik gordeko dut, zahar higuatuentzat edo gazte borrokalarientzat. Haiei berdin izango zaie, ze arraio, gehienetan horixe jasotzen dute, nolanahi ere.

Aski da, ordea. Ez da fribolitate kontua. Gaztea izanez gero, baldin eta idatzi beharko bazenit ni ikusteko baimena eskatuta, horrela ikasi ahal izateko nola izan literatura gizon goibel bat, zeinak askotan egiten baititu idazleek beren sasoirik onenean sufritzen duten ahipen emozionalari buruzko idazlanak, hain gazte eta buruiritzi bazina hori egiteko, ez nizuke adieraziko ere eskutitza jaso dudala, oso pertsona aberats eta garrantzitsuren bati lotuta ez bazeunde, behintzat. Eta ene leiho ondoan goseak hilik bazeunde, azkar joango nintzateke kanpora eta irribarrea eta ahotsa (eskua ez, ordea) emango nizkizuke, eta hor inguruan geldituko nintzateke, harik eta norbaitek txanpon bat atera arte anbulantziari deitzeko, hau da, pentsatuko banu neuk ere zeozer aterako nukeela kontu horretatik.

Azkenean idazlea ez beste bihurtu naiz. Denbora osoan eredutzat neukan gizon mota halako zama bilakatu da, non “zakurraren salara” bidali baitut zinumurik gabe, larunbat gauean emakume beltz batek arerioa zakurraren salara bidaltzen duen modu berean. Bebil honela jende ona, hil daitezela lanez gainezkaturiko sendagileak lanean jo ta ke, urtean astebeteko “oporraldia” dutelarik, orduan familia arazoak zuzentzeari ekin baitiezaiokete; eta borrokan ibil daitezela sendagile langabe tuak pazienteak dolar baten truk hartzeko; hil daitezela soldaduak beren lanbidearen Valhallan berehala sartzeko. Honelako kontratua daukate jainkoekin. Idazle batek ez du halako idealik, bere buruari ezarri ezean, eta idazle honek etsi egin du. Gizon osoa izateko ametsa, Goethe-Byron-Shawen tradizioan, amerikar ukitu joria eta guzti, J.P. Morgan, Topham

Beauclerk eta Asisko Frantziskoa nolabait nahasiz, bazter utzia dago zabortegian, non baitautza Princetongo ikasle berrien errugbi-zelaian egun batez erabilitako sorbalda-babesak eta Europan erabiltzekoa zen baina Europan inoiz erabili ez zen boneta.

Eta zer? Orain hauxe uste dut: gizaki heldu eta sentiberaren berezko egoera zoritxar mugatua dela. Era berean, uste dut helduak bere baitan duen hobe izateko gogoa, “borroka etengabe hori” (hori esanez ogia irabazten duen jendeak esaten duenez) azkenean zoritxarrari gaineratzen zaiola, besterik gabe: gure gaztetasunaren eta itxaropenaren azkenarekin batera, hain zuzen ere. Lehen neukan zoriontasuna bera sarritan hurbiltzen zen halako estasira, non ezin bainezakeen partekatu gehien maite nuenarekin; aitzitik, kale eta kalearte isiletara eraman behar nuen, eta haren zatitxo batzuk baino ez zitzaizkidan iragazten liburuetakoko leerro txikietara... eta uste dut ene zoriontasuna, edo autoengainurako trebetasuna, edo nahi duzuen, salbuespena zela. Ez zen kontu naturala, artifiziala baizik, boom ekonomikoa bezain artifiziala; eta arestian bizi izan dudana esperientzia batera doa booma amaitutakoan herri osoa zigortu zuen etsipenezko boladarekin.

Asmo berriekin bizitzeko gauza izango naiz, hilabete batzuk behar izan ditudan arren horretaz ziur egoteko. Eta honela, Ameriketako beltzaren antzera, zeina bere estoizismo irribarretsuari esker izatearen kondizio jasanezinak pairatzeko gauza baita, bere egitasuna galduta, neure kasuan ere badago prezio bat ordaintzeko. Jadanik ez dut atsegin postaria, ez eta dendaria, editorea eta lehengusinarekin senarra ere; era berean, haiek ere ez naute gogoko izango. Beraz, honezkero bizitza ez da inoiz oso goxoa izango, *Cave Canem* ezaugarria betiko eskegita baitaukat etxeko ate gainean. Dena den, abere jende zuzena izaten saiatuko naiz, eta behar beste haragi duen hezurren bat botatzen badidazue, agian eskua miatzatuko dizuet.

IDAZLANAK AURKEZTEKO
JARRAIBIDEAK

Idazlanak aurkezteko jarraibideak

Egan aldizkariaren aro berriko xede nagusia literatura arloko ikerketa-artikuluak argitaratzea da. Sail horretan aldizkariak leku egin nahi die saiakera eiteko idazlanei ere. Orobat argitara emango dira literaturaz diharduten liburuen aipamenak. Beste diziplina bati atxikiak izan arren, literaturarekin ageriko lotura izan dezaketen lanak ere aintzat hartuko dira.

Literatura azterketen lerroa ez ezik sorkuntzarena ere zabalik du *Eganek*, eta poesia, narrazio laburrak eta itzulpenak biltzen ditu, aldizkariaren ibilbideari jarraituz.

Aldizkariaren bi ale kaleratzen dira paperean urtero, eta aurrerantzean Interneten ere argitaratu nahi dira.

Jatorrizko idazlanak aurkezteko jarraibide hauek irakurgai daude Euskalerrriaren Adiskideen Elkarteko bascongada.eus webgunean, argitalpenen sailean.

1. Jarraibide orokorrak

- Idazlan argitaragabeak onartuko dira.
- Jatorrizkoak Internet bidez bidali behar dira, Word edo LibreOffice formatuan, helbide elektronikoko honetara: **egan.bascongada@gmail.com**.
- Ikerketa-artikuluak eta saiakera saileko lanak argitaratzeko, Erredakzio Kontseiluak bi kanpo-ebaluatzailearen iritzia jasoko du; gainerako idazlanek ez dute kanpo-ebaluaziorik izango. Artikuluaren testua anonimoa izango da. Egilearen datuak artikuluaren aparteko orrialde batean adieraziko dira: izen-abizenak, filiazioa (unibertsitatea, erakundea...), helbidea, telefono zenbakia eta helbide elektronikoa.

- Urteko lehen alean argitaratzeko, jatorrizkoak martxoaren amaiera arte bidal daitezke eta bigarren alerako, irailaren 15a arte.
- Testuak euskara batuan idatzita eta ondoren zehazten diren arauetara egokituta bidaliko dira.

2. Artikuluaren egitura eta formatua

2.1. Egitura

Testua ikerketa-artikuluaren ohiko atalez osatua egotea gomendatzen da: sarrera (artikuluaren gaia, helburuak eta metodologia zehaztuz), artikularen erdiko atalak, ondorioak eta, amaitzeko, bibliografia eta eranskinak.

2.2. Formatu orokorra

- **Izenburua:** Times New Roman 14, letra xehe lodian, erdian lerrotatua. Azpian, letra mota berean, ingelesez idatziko da.
- **Laburpena** eta **gako-hitzak:** izenburuak Times New Roman 12, letra xehe lodian, ezkerrean lerrotatuak. Laburpenaren testua paragrafo bakarrean, eta ingelesez ere idatziko da. Gako-hitzak ere euskaraz eta ingelesez adieraziko dira, eta gehienez ere bost idatziko dira.
- **Testua:** Times New Roman 12, justifikatua, lerroarte bakuna. Paragrafoaren hasieran 1,25 cm-ko koska utziko da, eta paragrafotik paragrafora lerro zuri bat.
- **Atalak.** Maila hauek bereiziko dira: 1. Lehen maila (12, letra xehe lodia); 1.1. Bigarren maila (12, letra xehe lodia); 1.1.1. Hirugarren maila (12, letra lodi etzana). Guztiak ezkerrean lerrotatuta joango dira eta amaieran punturik gabe.
- **Ortotipografia**
  - Komatxo moten mailaketa: “xxx «xxx» xxx”. Komatxo bakunak (‘ ’) hitz bakanen adiera edo itzulpenak emateko erabiliko dira.
  - Puntua beti ixteko komatxoaren ondoren idatziko da: “esan zuen”.

- Letra etzanez joango dira beste hizkuntza batean idatzitako hitz solteak, metalinguistikoki erabilitako terminoak, liburuen izenburuak eta aldizkarien edo egunkarien izenak. Halaber, letra etzanez idatziko dira izen-abizenen ondoan aipatzen diren goitzenak: Juan Jose Alkain, *Udarregi*; bakarrik doazenean, letra arruntez.
- Etzanean edo komatxo artean diren hitzen ondoko deklinabide-atzizkia marratxorik gabe idatziko da: *Eganen*.
- Siglak: maiuskula txikian.

2.3. Aipuak

- Lau lerro baino laburragoak “komatxo” artean testuan bertan jasoko dira. Aipu luzeak aparteko pasartean idatziko dira, testuko letra-tamaina berean, 2 cm-ko koskarekin lerro guztietan eta komatxorik gabe. Aipuaren aurretik eta ondoren tarteko lerro zuri bat utziko da.
- **Bertsoa** denean 2 cm-ko koskarekin sartuko da, baina “komatxo” artean. Bertsoen edo olerkien hitzak lerro betean idazten direnean, bertso-lerroak bereizteko zehar-marra erabiliko da eta alde banatan zuriunea utziko da: xxx / xxx.
- Salbuespen gisa bestelako jokabideak ere onar daitezke, testuaren segidak edo bestelako arrazoiek hala eskatzen badute.
- **Aipu barruko idazketa**
  - Aipuaren barruko paragrafo artean lerro zuririk ez sartu.
  - Idatzi gabe utzi den testu zatia kako zuzenen artean hiru eten-puntu jarrita adieraziko da.
  - Jatorrizko testuan ez dauden hitzak eransteako kako zuzenak erabiliko dira.
  - Egileak nabarmendu nahi dituen hitzak letra etzanez jarriko dira.
  - Oin-oharretako aipu luzeak koskarik gabe eta komatxo artean idatziko dira.

- Aipuaren amaierako puntua erreferentziaren ondoren ipiniko da.
- *Azpimarra gurea, itzulpena gurea* moduko oharrak kako zuzenen artean eta erreferentzia bibliografikoaren ondoren idatziko dira: (Biasi, 1998: 35). [Itzulpena gurea].

2.4. Oin-oharrak

- Oharren deia zenbakien bidez egingo da, eta zenbakia puntuazio-markaren aurretik joango da.
- Orri-oinetan agertuko dira, eta ez testuaren bukaeran. Orri-oinen letra-tamaina: 10.

2.5. Testu barruko erreferentzia bibliografikoak

- Autorea-urtea sisteman antolatuko da, modu honetan: (San Martin, 2001: 195-196).
- Autore ezberdinen aipamenak puntu eta komaz bereiziko dira: (Grésillon, 1990: 30; Hay, 2002: 41). Autore bakar baten lanak aipatzean ere hala banatuko dira: (Irigarai, 1953; 1954).
- Autorearen izena diskurtsoaren parte bada, aski da argitalpen urtea eta orriak adieraztea.
- Orrialde zenbakiak osorik idatziko dira: 316-319 (eta ez 316-9). Jarraikoak ez badira, komaz bereiziko dira: 5, 16.
- Liburukiak dataren ondotik jarriko dira, koma batez bereiziz: (Vinson, 1983, I: 5-46).

2.6. Bibliografia

- Atal honetan zerrendatuko dira testuan zehar erabili diren erreferentzia guztiak, eta ez besterik, **Bibliografia** izenburupean: Times New Roman 12, letra xehe lodian, ezkerrean lerrotatua.
- Sarreren artean lerro zuririk ez, baina bigarren lerrotik aurrera 1 cm-ko koskarekin.
- Hurrenkera alfabetikoan antolatuko da. Autore batek lan bat baino gehiago duenean, sarrera bakoitzean errepikatuko da bere ize-

na. Autore baten lanak kronologikoki zerrendatuko dira, eta urte bereko argitalpen bat baino gehiago aipatzen bada, letrak ezarriko dira urtearen jarraian: 1981a, 1981b... Beste autore batekin edo batzuekin egindako lanak bakarka egindakoaren ondoren joango dira, alfabetikoki eta kronologikoki zerrendatuak.

- Deitura(k) letra xehean, hasierakoa(k) salbu. Izena, osorik. Autore bat baino gehiago dagoenean puntu eta komaz bereiziko dira, eta azken autorearen aurretik “&” zeinua jarriko da: Deitura, Izena; Deitura, Izena & Deitura, Izena. Hiru autoretik gora *et al.* laburdura erabil daiteke, letra etzanez.

- **Liburuak**

Deitura, Izena, argitalpen urtea, *Izenburua*, Argitaralekua: Argitaletxea.

Artze, Joxan, 2013, *Bizitzaren atea dukegu heriotza*, Donostia: Elkar.

- Sailak eta bildumak argitaletxearen ondotik idatziko dira, koma batez bereiziz:

Kardaberaz, Agustin^{js}, 2004 [1761], *Eusqueraren berri onac*, Bilbo: Euskaltzaindia, Euskararen lekukoak 23. (Altuna, Patxi & Zulaika, Esther arg.).

- Informazio gehigarria erantsi nahi denean, amaieran idatziko da kako zuzenen artean:

Bourdieu, Pierre, 1992, *Les règles de l'art. Genèse et structure du champ littéraire*, Paris: Seuil. [Gazt. ed., Kauf, Thomas, 1995, *Las reglas del arte. Génesis y estructura del campo literario*, Bartzelona: Anagrama].

- **Liburuetako kapituluak**

Deitura, Izena, argitalpen urtea, “Izenburua”, in Argitaratzailearen deitura, Izena (arg.), *Izenburua*, Argitaralekua: Argitaletxea, orrialdea-orrialdea.

Mitxelena, Koldo, 1981, “Euskal literaturaren bereizgarri orokorrak”, in Tovar, Antonio *et al.* (arg.), *Euskal linguistika eta literatura: bide berriak*, Bilbo: Deustuko Unibertsitatea, 259-278. [Berrarg., 2011, OC XIII, 211-231].

- Izenbururik gabeko sarrerak edo hitzaurreak kako zuzenen artean adieraziko dira:

Mujika, Luis Mari, 1979, “[Hitzaurrea]”, in Lekuona, Juan Mari, *Ilargiaren eskolan*, Donostia: Erein, 7-14.

- **Artikuluak**

Deitura, Izena, argitalpen urtea, “Izenburua”, *Aldizkariaren izena zenbakia*, orrialdea-orrialdea.

Etxeberria, Gillermo, 2001, “Euskal kultura eta literatura 50eko hamarkadan”, *Egan* 3/4, 5-8.

<<http://www.liburuklik.euskadi.eus/jspui/handle/10771/28548>>

- **Egunkariak**

Egunkari baten data osoa eman behar denean, egilearen atzetik urtea bakarrik idatziko da eta data osoa egunkariaren izenaren ondotik:

Sarasola, Ibon, 2016, “Gabriel Arestiren *Harri eta Herri*-tik desagerturiko bi poema”, *Berría* 2016-02-23.

- **Argitalpen elektronikoak** < > artean: <<http://journals.openedition.org/lapur dum/1211>>.
- Argitalpenari **DOI** identifikatzailea (*Digital Object Identifier*) esleitu bazaio, urla ordezkaten du: doi: xx.xxxx

3. Artikuluaren ebaluazioa

Ikerketa-artikuluak argitaratzeko, binakako ebaluazio sistema (itsu bikoitza) erabiliko da, zehazten den prozedura jarraituz. Jatorrizko artikulua jaso ondoren, lehenik Erredakzio Kontseiluak aztertuko du, ebaluatzen onartzen edo baztertzen den erabakitzeke. Artikulua aldizkariak ezarritako arauetara egokitu ez bada, atzera bota dezake Erredakzio Kontseiluak. Hala gertatuz gero, artikulua egileari itzuliko zaio moldaketak egin ditzan. Edozein kasutan, behin jatorrizkoa jasota, egileak astebe-teko epean erabakiaren jakinarazpena jasoko du.

Artikulua ebaluatzen onartzen bada, bi kanpo-ebaluatzailei bidaliko zaie azter dezaten. Haien hilabete izango dute artikulua onartu, bal-

dintzapean onartu edo baztertu erabakitzeke. Ebaluatzaileen iruzkin eta iradokizunak egileari itzuliko zaizkio eta hamabost eguneko epea izango du testu zuzendua bidaltzeko.

Argitaratu aurretik, egileak lanaren testu maketatua jasoko du eta astebeteko epea izango du egon daitezkeen akatsen berri eman dezan. Egileak zuzenketak bidali ezean, testua ontzat eman duela ulertuko da, edo aldizkariko arduradunak egingo ditu zuzenketak, horien gainean inolako erantzukizunik izan gabe.

Argitalpenaren ondotik, egileei aldizkariaren ale bana eta haren PDFa ere emango zaizkie.

2018 3/4

Patxi SALABERRI MUÑOA. Iragana etorkizunerako abiapuntu

Iñaki ALDEKOA. Ramon Saizarbitoria eta Joxe Azurmendirekin solasean

Iker LEGARRETA. Euskal nazionalismoa Ramon Saizarbitoriaren *Martutenen*

Jon ITURREGI IKARAN. Metafikzioa eta memoria historikoaren elkarlana
Bernardo Atxagaren *Soinujolearen semean*

Ainhoa URZELAI VICENTE. *Jenisjoplin*: identitatearen berrasmatzea

Aitor ORTIZ DE PINEDO. Gizartea Jean Etxepareren idazlanetan: adabakiak

Beñat SARASOLA. *Mundu-ikuskerak euskal narratiba garaikidean* (G. Mercero)

SORTZE LANAK

Iñigo ASTIZ eta Angel ERRO. Itxaro BORDA, Jon GEREDIAGA.

Miren Agur MEABE, Ainara MAIA URROZ, Javi CILLERO.

EGAN

LITERATURA ALDIZKARIA
EUSKALERRIAREN ADISKIDEEN ELKARTEA